

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**SEÇMENİN POLİTİK BİLİNCİNİN OY VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ:
MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman ULUKUŞ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR

2024 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**SEÇMENİN POLİTİK BİLİNCİNİN OY VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ:
MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman ULUKUŞ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR

2024 - Muğla

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**SEÇMENİN POLİTİK BİLİNCİNİN OY VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ:
MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ**

Süleyman ULUKUŞ
2141014001

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
Tezli Yüksek Lisans
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez

Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 01/07/2024
Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 23/07/2024

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman ÇATI

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

2024 - Muğla

TUTANAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 29/05/2024 tarih ve 1151/5 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile tez jürisi olarak atandığımız, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Süleyman Ulukuş'un "Seçmenin Politik Bilincinin Oy Verme Davranışına Etkisi: Muğla İli Örneği" adlı tezi incelenmiş ve aday 01/07/2024 tarihinde saat 10.30'da tez savunma sınavına alınmıştır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24. maddesi doğrultusunda yapılan tez savunma sınavı sonucunda tezin kabul edilmesine oy birliği ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Özlem KIRLI BAYDUR

Üye

Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman ÇATI

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Seçmenin Politik Bilincinin Oy Verme Davranışına Etkisi: Muğla İli Örneği" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça'da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/07/2024

Süleyman ULUKUŞ

Seçmenin Politik Bilincinin Oy Verme Davranışına Etkisi: Muğla İli Örneği

ÖZET

Siyaset ve onunla ilgili olan birçok konu güncel hayatın bir parçasıdır. Bu konulardan birisi de seçimlerdir. Seçimler ile alakalı olan seçim sistemleri, seçmen psikolojisi, oy verme davranışları ve ona etki eden faktörler, seçmen türleri gibi birçok konu çalışılmış ve seçim süreci analize tâbi tutulmuştur. Seçimlerin adil, eşit ve demokratik bir zeminde gerçekleşebilmesi adına yıllar içerisinde demokrasi anlayışında reformlar yapılmıştır. 20. yüzyılda altın çağını yaşayan liberal demokrasi, demokrasinin kötü şöhretini yok etmeye çalışsa da kendisi de eleştirilerden nasibini almıştır. Yıllar içerisinde popülizmin yeniden yükselişe geçmesi, halkı kolayca manipüle eden siyasetçilerin ve medya organlarının varlığı seçim sonuçlarının ne denli sağlıklı olduğunu tartışmaya açmıştır. Bu kapsamda siyasal karar vericileri belirleyen seçmeni tekrar incelemek gerekmektedir.

Tezde seçmenin sadece onun oy verme davranışındaki kriterler değil, seçmenin oy verirken ne ölçüde bilinçli davrandığı, gerçek ile yanlış ayırt edip edemediği, demokrasi kavramı hakkında ne düşündüğü ve bütün yurttaşların doğrudan veya dolaylı olarak hayatına etki eden seçimlere katılan seçmenlerin siyasal alanda karar verme açısından ehil olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Bu amaçla yapılan alan araştırmaları bu meseleler hakkında bilgiler sunacaktır. Ayrıca mesele sadece seçmenin bilinçli olup olmaması değil, seçmeni karar verme açısından etkileyen ve siyasal zihniyetini şekillendiren siyasal kültür kavramına da gereken önem verilmelidir. Bir ülkenin siyasal kültürünün özelliklerinin demokratik değerlerle paralel olmaması sorunun sadece seçmenin bilinç düzeyinde değil, siyasal sistemin kendisinde olduğunu da gösterebilir. Bu çerçevede tezin amacı, demokrasi ve cumhuriyet kavramlarının dönüşümünü ele almak, Muğla seçmeni özelinde Türkiye'deki demokrasi anlayışını anlamak, tarihsel sürece bakarak Türk siyasal kültürünün temel özelliklerini saptamak ve bu özelliklerin demokratik değerlere uygunluğunu tespit etmek, Türkiye'de siyasal katılım konusunda seçmenin konumunu görmek ve alan araştırması sayesinde Muğla seçmeninin siyasal bilinç düzeyine ilişkin açıklama yapabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Politik Bilinç, Oy Verme Davranışı, Muğla.

The Effect of Voter's Political Consciousness on Voting Behavior: Example of Mugla Province

ABSTRACT

Politics and many issues related to it are a part of contemporary life. One of these issues is elections. Many issues related to elections such as electoral systems, voter psychology, voting behaviour and factors affecting it, types of voters have been studied and the election process has been subjected to analysis. In order for elections to be held on a fair, equal and democratic basis, reforms have been made in the understanding of democracy over the years. In the 20th century, liberal democracy, which experienced its golden age, tried to eradicate the bad reputation of democracy, but it also had its share of criticism. The rise of populism over the years, the existence of politicians and media organs that easily manipulate the public have led to a debate on how reliable the election results are. In this context, it is necessary to re-examine the voters who determine political decision makers.

In this thesis, it is necessary to look not only at the criteria of the voter's voting behaviour, but also at the extent to which the voter acts consciously while voting, whether he/she can distinguish between truth and falsehood, what he/she thinks about the concept of democracy, and whether the voters who participate in elections, which directly or indirectly affect the lives of all citizens, are competent in terms of making decisions in the political field. Field researches conducted for this purpose will provide information on these issues. In addition, the issue is not only whether the voters are conscious or not, but the concept of political culture, which affects the voters in terms of decision-making and shapes their political mentality, should also be given due importance. The fact that the characteristics of a country's political culture are not in line with democratic values may indicate that the problem lies not only in the level of consciousness of the voters but also in the political system itself. In this framework, the aim of this thesis is to address the transformation of the concepts of democracy and republic, to understand the understanding of democracy in Turkey with a special focus on Muğla voters, to determine the basic characteristics of Turkish political culture by looking at the historical process and to determine the compatibility of these characteristics with democratic values, to see the position of voters in terms of political

participation in Turkey and to make an explanation about the level of political consciousness of Muğla voters through field research.

Key Words: Democracy, Political Consciousness, Voting Behavior, Mugla.

ÖN SÖZ

İzlediğim bir videoda Winston Churchill'e ait olduğu iddia edilen bir söz ile karşılaştım. İddiaya göre Churchill "demokrasiye karşı en büyük argüman, oy verecek ortalama bir vatandaş ile 5 dakika konuşmanızdır" demiş. Bu söz Churchill'e ait olsa da olmasa da üzerine düşünülmesi gereken bir ifadedir. Ben de bu sözün zihin dünyamda yarattığı düşüncelere kapıldım ve sözden esinlenerek tez çalışmamı şekillendirdim. Bu sözün yanı sıra tez konumu belirlemede bana yardımcı olan başka sohbetlerde de bulundum. Çevremdeki çeşitli görüşlerden birçok insanın ortak noktası demokrasiye ve seçmenlere yönelik gittikçe artan güvensizlikti. Bu güvensizliğin nedenlerini ve Türkiye'deki seçmenlerin zihinsel altyapısını tespit etmek gerektiği kanaatine vardım ve böylece bu çalışma ortaya çıktı.

Yüksek Lisans tez çalışmamın yürütülmesi esnasında, benden maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen başta babam, annem, kardeşim ve babaannem olmak üzere tüm aileme ve arkadaşım Feride Barış'a, çıktığım bu bilim yolunda bana yol arkadaşlığı yapan, ufuk açıcı sohbetleri ve destekleriyle beni yalnız bırakmayan kıymetli dostlarım Mehmet Selim Gök, Çağdaş Yılmaz, Kardelen Gürgör, Jale İsgenderova ve Fikriye Çakır'a şükranlarımı sunuyorum. Araştırma sorularının hazırlanması ve anket verilerinin analizi konusunda benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Sabri Sidekli hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Adeta ikinci ailem olan, sevgilerini, desteklerini benden esirgemeyen danışman hocamın kıymetli eşi Prof. Dr. Cem Mehmet Baydur, değerli evlatları neşe kaynağım Hasan Cenk Baydur ve son olarak çalışmalarına yön veren, bana siyaset bilimi sevgisini aşılayan, hem anne şefkati hem de hoca bilgeliğiyle yolumu aydınlatan danışman hocam Doç. Dr. Özlem Kırılı Baydur'a en kalbi teşekkürlerimi sunuyorum.

SÜLEYMAN ULUKUŞ

27/05/2024

MUĞLA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
İÇİNDEKİLER.....	II
TABLolar DİZİNİ.....	V
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ, CUMHURİYET, SİYASAL KÜLTÜR VE SİYASAL KATILIMDA BİLİNÇLİ VATANDAŞIN ÖNEMİ

1.1. ANTİK YUNAN'DAN GÜNÜMÜZE DEMOKRASİ TARTIŞMALARI	8
1.1.1. Halkın Yönetimi Olarak Demokrasi'de Bilinçli Vatandaşın Önemi.	9
1.1.2. Çoğunluğun Despotizmi Tehlikesi ve Bilinçli Vatandaş.....	14
1.1.3. Demokrasiyi Kötü Şöhretinden Kurtaran Kavram: Liberal Demokrasi.....	19
1.1.4. Demokrasinin Erdemleri.....	25
1.2. DEMOKRASİNİN KENDİ ELİYLE YARATTIĞI TEHLİKE: POPÜLİZM... ..	28
1.3. ANTİK YUNAN'DAN GÜNÜMÜZE CUMHURİYET TARTIŞMALARI	31
1.3.1. Cumhuriyetçilik ve Bilinçli Vatandaşlık İlişkisi.....	34
1.3.2. Cumhuriyetlerin Demokratik Olma Gerekliliği.....	40
1.4. SİYASAL KÜLTÜR.....	43
1.5. SİYASAL KATILIM.....	46
1.5.1. Siyasal Katılım Biçimleri.....	48
1.5.2. Siyasal Katılımı Etkileyen Faktörler.....	53
1.5.3. Siyasal Katılım Biçimi Olarak Oy Verme Davranışı.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, CUMHURİYETÇİLİK, SİYASAL KÜLTÜR VE SİYASAL KATILIMIN DÖNÜŞÜMÜ

2.1. TÜRKİYE'DE CUMHURİYETÇİLİK VE DEMOKRASİ TARTIŞMALARI	60
2.1.1. Osmanlı'da Cumhuriyetçilik ve Demokrasi Fikirleri	60
2.1.2. Fransız Cumhuriyetçiliğinin Türkiye'ye Yansımaları	62
2.2. TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜNÜN TEMEL UNSURLARI	66
2.2.1. Türk Siyasal Kültürünün Tarihsel Süreçte Dönüşümü	74
2.2.1.1. Osmanlı'da siyasal kültür	74
2.2.1.2. Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasal kültür	75
2.2.1.2.1. Tek parti döneminde siyasal kültür	77
2.2.1.2.2. Demokrat parti döneminde siyasal kültür	82
2.2.1.2.3. 1960-1980 yılları arasında Türk siyasal kültürünün belirleyicileri	85
2.2.1.2.4. Değişim yılları: 1980-2002	90
2.3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SİYASAL KATILIM	93
2.3.1. Osmanlı'da siyasal katılım	93
2.3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal katılım	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇMENİN POLİTİK BİLİNCİNİN OY VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	104
3.2. ARAŞTIRMA SAHASI	105
3.2.1. Evren ve Örneklem	105
3.3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	107

3.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	111
3.5. VERİLERİN ANALİZİ.....	113
3.5.1. Anketin Geçerliliği.....	113
3.5.2. Güvenilirlik ve Normallik Analizi.....	113
3.6. ARAŞTIRMA SORULARI VE HİPOTEZLERİ.....	115
3.7. BULGULAR VE YORUMLAR.....	116
3.7.1. Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Soru Grubuna İlişkin Bulgular.....	116
3.7.2. İyi Yurttaş ve Seçmen Algısı Soru Grubuna İlişkin Bulgular.....	123
3.7.3. Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Soru Grubuna İlişkin Bulgular.....	129
3.7.4. Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Soru Grubuna İlişkin Bulgular.....	134
3.7.5. Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Soru Grubuna İlişkin Bulgular.....	141
3.7.6. Seçmenlerin Siyasal Pozisyonu ve Siyasal Bilgi Kaynaklarına İlişkin Bulgular.....	147
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA.....	162
EKLER.....	179

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Muğla ili Seçmen Sayısının İlçeler ve Cinsiyet Bazında Dağılımı.....	105
Tablo 3.2. Araştırma Örnekleminin İlçeler Bazında Dağılımı.....	106
Tablo 3.3. Araştırma Örnekleminin Cinsiyet Bazında Dağılımı.....	107
Tablo 3.4. Araştırmanın Güvenilirlik Değeri.....	113
Tablo 3.5. Araştırmanın Skewness ve Kurtosis Değerleri.....	114
Tablo 3.6. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları.....	116
Tablo 3.7. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları.....	117
Tablo 3.8. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	117
Tablo 3.9. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	118
Tablo 3.10. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları	118
Tablo 3.11. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	119
Tablo 3.12. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	119
Tablo 3.13. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	120
Tablo 3.14. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	120
Tablo 3.15. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	121
Tablo 3.16. Sizce En İyi Yönetim Hangisidir? Sorusuna Verilen Yanıtlar.....	121

Tablo 3.17. Niçin Oy Kullanırsınız? Sorusuna Verilen Yanıtlar.....	122
Tablo 3.18. Sizce Kimler Oy Kullanmamalı? Sorusuna Verilen Yanıtlar.....	122
Tablo 3.19. Seçmenlerin Genel ve Eşit Oy Hakkı Sorularına Verdikleri Yanıtların Yüzdesel Dağılımı.....	122
Tablo 3.20. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları.....	123
Tablo 3.21. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları.....	124
Tablo 3.22. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	125
Tablo 3.23. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	125
Tablo 3.24. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	125
Tablo 3.25. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	126
Tablo 3.26. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	126
Tablo 3.27. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	127
Tablo 3.28. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	127
Tablo 3.29. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	128
Tablo 3.30. Sizce İdeal Yurttaş Kimdir? Sorusuna Verilen Yanıtlar.....	128
Tablo 3.31. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları.....	129

Tablo 3.32. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları.....	130
Tablo 3.33. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	130
Tablo 3.34. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	131
Tablo 3.35. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	131
Tablo 3.36. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	132
Tablo 3.37. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	132
Tablo 3.38. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	133
Tablo 3.39. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	133
Tablo 3.40. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	134
Tablo 3.41. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları.....	134

Tablo 3.42. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları.....	135
Tablo 3.43. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	136
Tablo 3.44. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	136
Tablo 3.45. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	137
Tablo 3.46. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	137
Tablo 3.47. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	138
Tablo 3.48. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	138
Tablo 3.49. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	139
Tablo 3.50. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	139
Tablo 3.51. Oy Verirken En Çok Neye Dikkat Edersiniz? Sorusuna Verilen Yanıtlar	140

Tablo 3.52. Seçmenlerin Seçim Dönemindeki Oy Verme Kriterleri Sorularına Verdikleri Yanıtların Yüzdesel Dağılımı.....	140
Tablo 3.53. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları.....	142
Tablo 3.54. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları.....	142
Tablo 3.55. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	143
Tablo 3.56. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	143
Tablo 3.57. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	144
Tablo 3.58. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	144
Tablo 3.59. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	145
Tablo 3.60. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	145
Tablo 3.61. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları.....	146

Tablo 3.62. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları.....	146
Tablo 3.63. Kendinizi Siyasal Pozisyon Bakımından Nasıl Tanımlarsınız? Sorusuna Verilen Yanıtlar.....	147
Tablo 3.64. Kendinize Yakın Bulduğunuz Siyasal Kimlik Nedir? Sorusuna Verilen Yanıtlar.....	148
Tablo 3.65. Siyasal Bilgileri Elde Ettiğiniz Kaynaklar Nelerdir? Sorusuna Verilen Yanıtlar.....	148
Tablo 3.66. Siyasal Bilgiler İçin Kullandığınız Sosyal Medya Hangisidir? Sorusuna Verilen Yanıtlar.....	149
Tablo 3.67. Seçmenlerin Kendinize En Yakın Bulduğunuz Siyasi Parti Hangisidir? Sorusuna Verdikleri Yanıtlar.....	150
Tablo 3.68. Seçmenlerin Temel Siyasal Bilgi Sorularına Verdikleri Yanıtların Yüzdesel Dağılımı.....	150
Tablo 3.69. Bilinçli seçmen sizce hangi özelliklere sahiptir? Sorusuna Verilen Yanıtların Seçmenin Siyasal Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	151
Tablo 3.70. Sizce Kimler Oy Kullanmalı? Sorusuna Verilen Yanıtların Seçmenin Siyasal Pozisyonlarına Göre Dağılımı.....	153

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
BM	Birleşmiş Milletler
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti, Demokratik Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
HP	Hürriyet Partisi, Halkçı Parti
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
MBK	Milli Birlik Komitesi
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDD	Milli Demokratik Devrim
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu, Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi

RP	Refah Partisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SKB	Silahlı Kuvvetler Birliği
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Friedrich von Hayek'e göre herhangi bir çoğunluğun sevmediği veya beğenmediği bir yönetimden kurtulmasını sağlayan bir yönetim biçimi olarak demokrasi büyük bir değere sahiptir. Bu yüzden de demokrasi uğruna savaşma ve mücadele etmenin kıymetli olduğunu söyler.¹ Hayek'in tanımına baktığımızda demokrasi kavramının belki de en önemli özelliğine yönelik bir övgü görülmektedir. Hayek'in de dediği gibi demokrasinin en güzel yanı memnun olunmayan ve başarısız bir yönetim sergileyen siyasal iktidar sahiplerini kavga, çatışma olmadan, kan dökmeden barışçıl bir şekilde değiştirebilme özelliğini kendi içerisinde barındırmasıdır. Demokrasi bu konuda övgüye layık olsa da ilk tarih sahnesine çıktığı zamanlarda çok rağbet görmemiş ve eleştiriye maruz kalmıştır. En çok eleştiriye maruz kaldığı konular siyasal iktidarı belirleyen kişilerin, yani halkın, bu konuda ne derece doğru karar verebileceği, halkın ekseriyetinin siyasal yönetim hakkındaki bilgi seviyesi ve siyasal iktidar sahiplerini belirlemede ehil olup olmadığı olmuştur. Özellikle Platon demokrasiye yönelik çok ağır ifadeler kullanmış ve demokrasinin ahlaksızlığa ve kaosa neden olduğunu ifade etmiştir.² Aristo ise demokrasiyi bir icat olarak görmektedir. Bu icadın amacı fakirleri zenginlere karşı korumaktır.³

Antik Yunandaki bu ağır eleştirilerin sebebi oy kullanan kesime duyulan güvensizliktir. Demokrasilerdeki bu sorunları gidermek adına "aktif vatandaş" kavramı oluşturulmuş ve halk siyasal sisteme katılma konusunda teşvik edilmeye çalışılmıştır. Bu durum demokrasilerdeki siyasal katılımı arttırma sürecinin başlangıcı kabul edilebilir. Görüldüğü üzere tartışmaların ana öznesi halk, diğer bir deyişle seçmenlerdir. Antik Yunan'daki ilk demokrasi denemelerinde seçmen kitlesi sınırlı bir kesimden oluşuyor, kadınlar ve köleler bu sürecin dışında tutuluyordu. Günümüze kıyasla daha aristokratik bir demokrasi söz konusuydu.⁴

¹ Friedrich August von Hayek, *New Studies: In Philosophy, Politics, Economics and The History of Ideas*, London: Routledge & Kegan Paul, 1978, s. 152.

² Platon, *Yasalar*, (çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007, s.154.

³ Aristoteles, *Politika*, (çev. Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s.81-82.

⁴ Anthony Arblaster, *Demokrasi*, (çev. Nilüfer Yılmaz), Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s. 39-41.

Demokrasiye yöneltilen eleştiriler bununla da sınır kalmamıştır. Yine Platon demokrasinin çoğunluğun diktatörlüğüne dönüşme ihtimalinden söz etmiştir.⁵ Daha sonra Poliybius, Alexander Tocqueville ve J.J. Rousseau gibi isimler benzer eleştirilerde bulunmuştur. Ancak aralarında en çarpıcı söylemi Rousseau geliştirmiştir. Ona göre demokrasi çok olgun bir yönetim sistemidir bu sebepten insan fıtratına uygun bir yönetim tarzı değildir.⁶

Sanayi devrimi sonrası parlamenter demokrasinin yaygınlaşması ve hammadde yarışının sebep olduğu iki dünya savaşından sonraki dönemde gelişen liberal demokrasi kavramı, demokrasiyi ağır eleştirilerden kurtarmaya çalışmıştır. Hukukun üstünlüğü ile yönetimin sınırlandırılması, genel ve eşit oy ile halkın siyasal iktidarı belirlemedeki etki seviyesinin adil bir konuma getirilmesi, insan hak ve özgürlüklerinin anayasal güvenceye alınmasıyla demokrasi ciddi manada bir reforma uğramıştır. Bu gelişmelerden sonra demokrasi iki temel saç ayağı üzerine yükselmeye başlamıştır: kurumlar ve vatandaşlar.⁷ Ancak yine de demokrasi bazı isimlerin eleştiri oklarından kurtulamamıştır. Özellikle Carl Schmitt parlamenter demokrasinin krize girdiğini ve liberal değerler yüzünden elit bir kısmın oluştuğunu ve bazı kişilerin diğer insanlardan "daha eşit" hale geldiğini belirtmiştir.⁸ Ancak yine de 20. yüzyıldan itibaren bütün yönetimlerin meşruluğu tartışma konusu olduğunda, bahsi geçen yönetimin demokratik olup olmadığı ve eğer demokratik bir yönetimse, demokrasinin liberal değerlerle örtüşüp örtüşmediği ve bu değerleri ne kadar hayata geçirdiği temel gösterge kabul edilmiştir. Demokrasinin eksikleri olup popülizm ve demagog liderler gibi kendi sonunu getirebilecek tehlikeleri içinde barındırmaktadır. Burada demokrasiyi ayakta tutmak için tek şart seçmenlerin bu tehlikelerin farkında olarak siyasal tercihte bulunmaları ve kendilerini siyasal bilgilenme ve bilinçlenme konusunda iyi bir seviyeye taşımalarıdır. Demokrasilerde bilinçli seçmenin önemi tam da burada ortaya çıkmaktadır.

⁵ İoanna Kuçuradi, "Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 1998, s.21.

⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (çev. Vedat Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.61-64.

⁷ Hikmet Özdemir, "Cumhuriyetin İmkansızlaşması", *Türkiye Günüğü*, Sayı: 47, 1997, s. 46.

⁸ Carl Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, (çev. A. Emre Zeybekoğlu), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006, s.33-41.

Cumhuriyet kavramı ise demokrasiye nazaran daha olumlu karşılanmıştır. Sparta'da ilk örnekleri görülen cumhuriyetin esas parlacağı dönem Roma dönemidir. Antik çağda demokrasiye olumlu yaklaşmayan bazı isimler cumhuriyet ve taşıdığı özellikler açısından cumhuriyeti andıran yönetimlere daha pozitif tavır takınmıştır. Örneğin Platon, cumhuriyeti erdemli bir yönetim olarak tanımlamış, Aristo'da cumhuriyete çok benzer bir yönetim olan politeia kavramını geliştirerek bu yönetim sisteminin en iyi yönetim tarzı olduğunu vurgulamıştır.⁹ Roma'da ise Poliybius başka bir öneriyle ortaya çıkmıştır. Ona göre, en iyi yönetim karma yönetimdir. Bu yönetimde kral, aristokrasi ve halk aynı anda yer alır ve birbirlerini denetleyerek bir denge mekanizması kurarlar. Daha sonra John Adams ve Machiavelli'de Poliybius'un bu önerisini dile getirmiş ve karma yönetimin bunun en iyi yönetim olduğunu savunmuştur.¹⁰ Cumhuriyet kavramı genel olarak erdemli yurttaşla birlikte anılmıştır. Yurttaşlar cumhuriyetin en önemli yapı taşlarıdır. Bu sebeple cumhuriyeti ayakta tutan yurttaşlar erdemli, bilgili ve bilinçli olmak zorundadırlar. Ayrıca yurttaşlar toplumun faydasını kendi faydalarından üstün tutmalıdırlar. Aksi halde cumhuriyet zayıflar ve çöker.¹¹

Cumhuriyetle alakalı diğer bir önemli konu ise cumhuriyetin demokrasi ile arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğidir. Cumhuriyetin taşıdığı anlamın hakkını vererek gerçek anlamda halk tarafından yönetim olabilmesi için demokratik ilkeler ile arasında sıkı bağlar olmalıdır. Örneğin günümüzde resmi anlamda Almanya da, Kuzey Kore de, İran da cumhuriyet rejimiyle yönetilmektedir. Aralarındaki en kritik fark cumhuriyetin içerisinde hukuk devleti, çoğulculuk, katılımın açık ve şeffaf olması, liberal demokrasinin değerlerini barındırıp barındırmadığında ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle cumhuriyetin bu tarz demokratik değerlerle içselleşmesi yönetimin halk tarafından uluslararası alanda algısını değiştirmektedir.

Türkiye'de demokrasi ve cumhuriyet kavramlarının gelişimi aynı dönemlerde gerçekleşmemiştir. Demokratik kurumlar ve yurttaşlık kavramları Tanzimat ile

⁹ Serge Audier, *Cumhuriyet Kuramları*, (çev. İsmail Yerguz), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.15.

¹⁰ Niccolo Machiavelli, *Titus Livius 'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, (çev. Alev Tolga), İstanbul: Say Yayınları, 2021, s.30-33.

¹¹ Cevat Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006, s.49.

başlayan süreçle gelişmeye başlamış ve Kanun-i Esasi'nin ilanı ile taçlanmıştır.¹² Ancak esas gelişme II. Meşrutiyetin ilanından sonra yaşanmıştır. Millî Mücadele sonrası Atatürk önderliğinde cumhuriyet ilan edilmiş ve bir süre demokratik ilkeler geri planda kalmış, cumhuriyetçilik ve yurttaşlık kavramları ön plana çıkarılmıştır.¹³ II. Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzenine uyum sağlamak isteyen Türkiye'de çok partili hayatla beraber demokrasi macerasına tam olarak başlamıştır.

Genel olarak özetlemek gerekirse, Antik Yunan'dan günümüze kadar ki tartışmaların geneline bakıldığında cumhuriyetçiliğin daha erdemli daha ortak çıkarı düşünen bir yönetim biçimi olarak değerlendirilirken; demokrasi, popülizmi ve kişisel çıkarı ön plana çıkaran bir yönetim olarak eleştirilmiş ve istenmemiştir.¹⁴ Hem cumhuriyetçiliğin hem de demokrasinin yaşanabilmesi için ihtiyaç duyduğu kavram bilinçli vatandaşlıkta birleşir. Bilinçli vatandaşlık kavramı modern yönetimlerin oluşumlarının temeli olan seçimlerden sağlıklı bir sonucun nasıl çıkması gerektiği konusunda önem taşımaktadır. Çünkü oy kullanmak da bireyin siyasi fikrini ifade etmesinin bir başka yoludur. Siyasetle ilgilenmeyen, yaşadığı ülkenin siyasal tarihi hakkında bilgi sahibi olmayan, oy vermeden önceki karar alma sürecinde kendi çıkarı yerine toplumun ortak çıkarını düşünerek siyasal tercihini belirlemeyen seçmenlerin oy vererek fikir beyan etmesi seçim sonucu hakkında olumsuz eleştirileri de beraberinde getirebilir. Bu bağlamda seçimlere kimlerin katılması gerektiği de tartışılmaya başlanmıştır. Bu liberal demokrasinin temel ilkelerinden olan genel ve eşit oy hakkına yönelik bir eleştiridir.¹⁵

Türkiye'de cumhuriyetçi anlayışın ve demokratik kültürün yerleşip yerleşmediğini anlayabilmek için Türk siyasal kültürünün özelliklerine ve Türkiye'de siyasal katılım kavramından ne anlandığına bakılması önem arz etmektedir. Siyasal kültür bir toplumun siyasal manada DNA'sıdır. Tarihten gelen tecrübelerle oluşan siyasal zihniyetin genel manzarasıdır. Bu nedenle, Türk siyasal tarihi iyi incelenmeli

¹² Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.80-81.

¹³ Fahri Yetim, "Cumhuriyetçi Düşünce ve Türkiye Deneyimi", *Kuruluşundan 90.yılında Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu, Cilt: II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, s.1116.

¹⁴ Robert Alan Dahl, *Demokrasi ve Eleştirileri*, (çev. Levent Köker), Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği ve Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993, s. 29-30.

¹⁵ Regis Debray, "Cumhuriyetçi misiniz, Demokrat mı?", *Türkiye Günlüğü*, (çev. Ahmet Arslan), Sayı: 47, 1997, s. 16-19.

ve Türk siyasal kültürünün temel unsurları tespit edilmeye çalışılmalıdır. Bu sayede Türkiye'deki demokratik kültürün yapısı, sorunları ve halkın bu anlamdaki genel kanısı tespit edilmeye çalışılmalıdır.

Diğer bir önemli konu Türkiye'de siyasal katılımın durumu ve bu kavramdan halkın ne anladığıdır. Yukarıda belirtildiği gibi yurttaşların aktif olmadığı ve sahip çıkmadığı siyasal sistemler yıkılmaya mahkumdur. Cumhuriyette yurttaş, demokraside seçmen sıfatına sahip olan halkın, iki kavramın önemini kavrama ve siyasal alanda bilinçli hareket etme konusunda hangi seviyede olduğu anlaşılmalıdır. Bu tespit edilmeden Türkiye'nin demokrasi alanındaki sorunlarına çözüm üretmek mümkün olmayacaktır. Çünkü sistemin merkezinde yer alan halkın çözüm sürecine katılımı olmadan sorunları gidermeye çalışmak başka sorunları da beraberinde getirebilecektir.

Tez, bilinçli vatandaşın siyaset biliminde ne anlama geldiği, cumhuriyet ve demokrasi tartışmalarında nasıl bir yerde durduğunu ve bilinçli vatandaş-siyasal katılım-siyasal kültür arasındaki ilişkiyi teorik düzlemde incelemesi açısından önemlidir. Tezin bir diğer önemi ise Muğla seçmenlerine dair istatistiksel veriler sunmasıdır. Seçimlerin kaderini belirleyen seçmenlerin oy verme nedenleri araştırmalara konu olmuştur. Bu amaçla uluslararası, bölgesel veya yerel anket firmaları kurulmuş ve siyaset gündeminin bir parçası olmuşlardır. Bu firmaların anketlerinden çıkan bulgular doğrultusunda siyasi gündem şekillenmeye ve siyasetçilerin söylemi değişmeye başlamıştır.¹⁶ Ayrıca iki seçim arası dönemde dahi firmalar her ay açıkladıkları anketlerde seçmenlerin nabzını tutarak ülkenin devamlı bir şekilde seçim atmosferinde kalmasına ve siyasal partilerin seçim sürecindeymiş gibi çalışmasına neden olmaktadır. Fakat Muğla ili bu tür araştırmalara diğer illere nispeten daha az konu olmaktadır. Tez, Muğla'da ikamet eden seçmenlerin siyasi tercihlerini, bu tercihlerin arkasındaki nedenleri ve seçmenlerin politik bilinç düzeyini araştırarak Muğla seçmeni hakkında kıymetli veriler sunması bakımından önemlidir.

Tez Türkçe literatürde çok da üzerinde durulmayan seçmenin politik bilinci konusuna önem vermesi ve Muğla ili özelinde bu anlamda ilk çalışma olması açısından

¹⁶ Nejdet Atabek, "Kamuoyu: Basında Kamuoyu Araştırmaları", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 11, 1996, s. 869.

özgündür. Politik bilinç konusu tez düzeyinde çok az çalışılmıştır.¹⁷ Bu bağlamda tez, seçmenin politik bilinci ve oy verme davranışı konusunda akademik bir boşluğu tamamlayacak olması ve hipotezini istatistiksel veri toplama yönteminin sonuçlarıyla kanıtlaması bakımından da önem arz etmektedir.

Tezin temel amacı, demokrasi ve cumhuriyet kavramlarının doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak, her iki kavram için de bilinçli vatandaşın kritik önemde olduğunu ifade ederek yurttaşın/seçmenin siyasal bilinç düzeyinin bir ülkenin siyasal durumuna doğrudan etki yaptığını ifade etmektir. Ayrıca siyasal kültür ve siyasal katılım kavramlarının bir ülkenin siyasal konumu hakkında çok önemli ipuçları verdiğini vurgulamak ve bu anlamda doğru tespitler yapmak amacıyla Türkiye'nin geçmişten günümüze siyasal röntgenini çekmektir. Fakat esas amaç Muğla seçmeniyle yapılan anket çalışmasının verilerini teorik düzlemde anlatılan bu konularla bağdaştırarak Muğla seçmenin siyasal bilinç düzeyini anlamaya çalışmaktır.

Çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan ayıran noktalar ise seçmenin sadece oy verme kriterlerine değil, seçmenin siyasal sistem, sistemin temel dinamikleri ve siyasal bilgi düzeyini tespit ederek elde edilen sonuçları özellikle Türk siyasal kültürü ve siyasal katılım konusuyla ilişkilendirmesi ve bu yolla Türkiye'nin demokratikleşmede yaşadığı sorunları ortaya çıkarmaya çalışmasıdır. Kısaca seçmenin görünen ve siyasal tercihine etki eden faktörlerden ziyade arka planda kalan düşüncelerinin oy verme davranışına ne ölçüde etki ettiğini tespit etmektir.

Çalışmanın cevap vermeye çalıştığı temel sorular şunlardır; cumhuriyet-demokrasi-bilinçli vatandaşlık arasında nasıl bir ilişki söz konusudur? Türkiye'nin demokratikleşme süreci nasıl ilerlemiş ve bu süreçte yaşananların Türk siyasal kültürüne ne gibi etkileri olmuştur? Türk siyasal kültürünün temel unsurları nelerdir ve bu unsurlar ile Türkiye'nin demokratikleşmesindeki problemlerle bağlantısı var mıdır? Türkiye'nin siyasal katılım konusundaki durumu nasıldır ve Türkiye'de siyasal

¹⁷ YÖK sistemine kayıtlı olan tezler şunlardır;

Rebwar Marif Salih Salih, *Sosyal Medyanın Kullanıcılar Üzerinde Siyasi Bilinç Oluşturma Etkisi*, Ankara Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018.

Yaya B. Baldeh, *Sosyal Medyanın Siyasal Bilinç Üzerindeki Etkisi: 2016 Gambiya Başkanlık Seçimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2018.

katılımın gelişme sürecinde yaşanan dönüm noktaları nelerdir? Türk halkı siyasal katılımdan neyi anlamaktadır ve Türkiye'nin bu konuda diğer ülkelere göre durumu nasıldır? Muğla seçmeninin demokrasi ve cumhuriyet kavramlarına yönelik algısı ne yöndedir ve Muğla seçmenine göre iyi bir yurttaş ve seçmen hangi özelliklere sahip olmalıdır? Muğla seçmeninin bu kavramlar ve siyasal sistem hakkındaki bilgi ve bilinç düzeyi nasıldır ve bu bilinç düzeyi oy verme davranışlarına nasıl yansımaktadır?

Tez giriş ve sonuç bölümleri hariç üç bölümden meydana gelmektedir.

Tezin birinci bölümünde geçmişten günümüze kadar süren demokrasi ve cumhuriyet kavramlarıyla alakalı tartışmalara yer verilmiştir. Bunun yanında siyasal kültür ve siyasal katılım konularının teorik düzlemde anlatımı yer almaktadır. Cumhuriyetlerin demokratik olma gerekliliği üzerinde durulmuş, demokrasilerin çoğunluk despotizmine dönüşme tehlikesinden bahsedilmiş ve bu bağlamda bilinçli vatandaşlığın önemi vurgulanmıştır.

İkinci bölümde, Türkiye'de demokrasi, cumhuriyet, siyasal kültür ve siyasal katılım kavramları dönüşümü açıklanmıştır. Türkiye'de demokrasi ve cumhuriyet tartışmalarına yer verilmiş, Türk siyasal kültüründeki temel unsurlar, detaylı bir Türk siyasal tarihi incelemesiyle tespit edilmeye çalışılmış ve bu unsurların Türk demokratikleşme sürecine etkileri analiz edilmiştir. Türkiye'deki siyasal katılıma da değinilmiş, geçmişten günümüze siyasal katılımın gelişimi anlatılmış, Türkiye'de siyasal katılımdan ne anlaşıldığı ve bunun günlük siyasal hayata etkilerinden söz edilmiş ve Türkiye'deki siyasal katılıma dair veriler başka ülkelerle karşılaştırılarak Türkiye'nin siyasal katılım konusundaki konumu incelenmiştir.

Üçüncü bölüm ise tez için yapılan anket çalışmasına ayrılmıştır. Araştırma geçerlilik, güvenilirlik ve normallik analizine tabi tutulmuş ve anket verileri beş bağımsız değişken (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir durumu) ile bağımsız gruplar t-testi, ANOVA ve TUKEY gibi testlerle incelenerek bulunan bulgular tablolar halinde verilmiş ve yorumlanmıştır. Bu kapsamda Muğla seçmeninin politik bilinci ve bunun oy verme süreçlerine etkisi saptanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ, CUMHURİYET, SİYASAL KÜLTÜR VE SİYASAL KATILIMDA BİLİNÇLİ VATANDAŞIN ÖNEMİ

1.1. ANTİK YUNAN'DAN GÜNÜMÜZE DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

Demokrasi kelimesinin temelleri Antik çağa kadar uzanmaktadır. Antik Yunanca bir kelime olan demokrasi, halk anlamına gelen "demos" ve yönetim anlamı taşıyan "kratos" kelimelerinin birleşimiyle meydana gelmiştir ve "halk yönetimi" olarak tanımlanmıştır. Demos kelimesinin farklı anlamlar içerdiğini de ifade etmek gerekir. Demos'un halk anlamının yanında "sıradan insanlar" ve "alt tabaka" gibi tanımları da mevcuttur.¹⁸

Demokrasi Antik Yunan'da ortaya çıkmış bir kavram ve yönetim sistemidir. Milattan önce yaklaşık 200 yıl ayakta kalan Atina demokrasisi, sınıfsal bir adlandırmayla zenginleri/soyluların yönetimi olarak ifade ediliyordu. Eski demokrasi anlayışının temelinde sırayla yönetmek ve yönetilmek vardı. Meclis'in yanı sıra 500'ler konsülü, yargı organı ve yöneticiler en temel kurumlardı. Meclis'in kapısı tüm yurttaşlara açıktı ve herkes eşit söz hakkına sahipti. 500'ler konsülü ise bazı hükümet işlerinin yanında meclis gündemini oluşturmakla görevliydi. Mahkemeler, kanunlar ve kararnameleri geçersiz sayabiliyor, yönetici pozisyonlarına aday olan kişilerin niteliklerini inceleme görevini üstleniyordu. Atina demokrasisinin günümüz demokrasisinden en temel farklarından biri seçimler ve atama yerine kura ve rotasyon gibi yöntemlerin kullanılmasıydı. Diğer bir söylemle eski demokrasi yurttaşların sırayla yönetmesi üzerine kuruluyken, modern demokrasi ise siyasal elitin yönetmesi üzerine kuruludur.¹⁹

Atina demokrasisini ayakta tutan en büyük sütun "aktif vatandaş" düşüncesidir. Vatandaş sistemin dinamosu olarak görülüyordu. Demokrasinin başarılı olmasındaki en önemli kırılma noktası, vatandaşların sivil sorumluluklarının bilincine varmaları ve

¹⁸ Anthony Arblaster, *Demokrasi*, (çev. Nilüfer Yılmaz), Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s.27.

¹⁹ Yunus Sözen, "Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler", *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, (ed. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s.57-58.

şehir devletinin kaderini kendi kaderleriyle eş tutmalarıdır. Fakat Antik Yunan'daki vatandaş kavramının niteliği günümüzden çok farklıdır. Toplumun yarısını oluşturan kadınlar, şehirde yaşayan yabancılar ve köleler vatandaş statüsünde sayılmıyordu ve oy hakkına sahip değillerdi. Geriye kalan kesim toplumun sadece dörtte birini veya daha azını oluşturuyordu.²⁰ Günümüzün demokrasi penceresinden bakınca, bu durumda siyasal sistemin toplumu temsil ettiğini ve tam anlamıyla toplumun sisteme katıldığını söylemek imkansızdır.

1.1.1. Halkın Yönetimi Olarak Demokrasi'de Bilinçli Vatandaşın Önemi

Antik Yunan'ın önemli düşünürlerinden Platon, "Yasalar" adlı eserinde demokrasiden "tiyatrokrasi" yani seyirci egemenliği olarak bahsetmektedir. Ayrıca demokrasinin başıbozukluğa ve küstahlığa yol açtığını ifade etmiştir.²¹ Platon yine aynı eserinde, bir devletin varlığını sürdürebilmesi için, yurttaşların devletin yasalarına ve mahkeme kararlarına saygı göstermesi ve güvenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Devlet, yurttaş haksızlık ve zulmetse bile, yurttaş hiçbir zaman yasaları ortadan kaldırmaya çalışmamalıdır. Çünkü yasalar ve yurttaşlar arasında bir eşitlik söz konusu değildir, yasalar yurttaşlardan üstündür. Devlet, yurttaşları ahlaklı ve yasalara saygılı birer birey olarak yetiştirmek amacıyla eğitim vermelidir.²² Bilinçsiz ve bilgisiz yurttaşlara hiçbir yetki verilmemelidir.²³ Yurttaşlar bütün topluma hizmet etmelidir. Belli bir kesime hizmet eden yurttaşlar, yurttaş değil, partizandır.²⁴ En iyi yurttaş, yasalara en iyi hizmeti edendir.²⁵

Siyaset biliminin babası olarak kabul edilen Aristo, demokrasiden varlıklı olmayan, serveti bulunmayanların egemenliği olarak bahsetmektedir. Ona göre demokrasi, fakirlerin çıkarını korumak için var olan bir yönetim sistemidir.²⁶ Bu nedenle demokrasi diğer yönetim sistemleri gibi yoldan sapmış bir sistemdir. Çünkü ortak yararı gözetmek yerine halkın belli bir kısmını korur. Aristo için en uygun sistem "politeia" diye isimlendirdiği sistemdir. Ona göre demokrasi, politeia'nın bozulmuş

²⁰ Arblaster, *Demokrasi*, s.39-41.

²¹ Platon, *Yasalar*, (çev. Candan Şentuna ve Saffet Babür), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007, s.154.

²² Platon, *Yasalar*, s.37-40.

²³ Platon, *Yasalar*, s.138.

²⁴ Platon, *Yasalar*, s.173.

²⁵ Platon, *Yasalar*, s.190.

²⁶ Aristoteles, *Politika*, (çev. Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s.81-82.

halidir.²⁷ Yurttaş olmak için ise mülkiyet sahibi olmak lazımdır.²⁸ Toplumdaki kadınların ve çocukların eğitilmesi çok önemlidir. Çünkü kadınlar toplumun yarısı oluşturan özgür bireylerdir, çocuklar da geleceğin yurttaşlarıdır ve büyüdüklerinde siyasal hayata katılacaklardır.²⁹

Siyaset bilimi literatürüne bakıldığında, demokrasi kavramına dair birçok farklı tanımla karşılaşmamız mümkündür. Arblaster'a göre bu tanımlamalardaki farklılıklar demokrasinin bir olgu değil, bir düşünce olmasından kaynaklanmaktadır. Demokrasinin farklı sosyal, kültürel ve ekonomik sistemlerde farklı anlaşılması gayet normaldir.³⁰ Günümüzde en yaygın olarak kullanılan tanım ise daha çok biçimsel anlamda bir demokrasi tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanıma göre demokrasi; çoğulcu, insan hak ve özgürlüklerine dayalı, hukukun üstünlüğü ilkesini temel alan ve siyasal iktidarın gizli oy açık sayım kuralına göre yapılan serbest ve adil seçimler sonucunda el değiştirdiği bir yönetim sistemidir.³¹

18.yüzyılda genel kabul gören klasik demokrasi tanımı ise şu şekildedir; demokrasi, "ortak iyiliği" gerçekleştiren siyasi kararlara varmak için var olan bir kurumsal düzenlemedir. Bu düzenleme sayesinde halk, belirli aralıklarla yapılan seçimler sonucunda meseleler hakkındaki kararlarını ve iradesini ortaya koyar.³²

Schumpeter ise demokrasinin klasik tanımını eleştirmiş ve ortak iyiyi bulmanın imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra demokrasiyi seçimlere indirgeyen bir şekilde tanımlamıştır. Schumpeter'e göre demokrasi, kurumsal bir düzenlemedir ve bu kurumsal düzenlemenin amacı siyasal kararları verebilmektir. Bu düzenleme de aday olan bireyler halkın oyunu alabilmek için rekabet ederler ve bunun sonucunda siyasal kararları verebilme gücüne sahip olurlar. Özetle, Schumpeter bir ülkenin demokratik olarak sayılabilmesi için bütün yurttaşların aday olup oy verebilmesi ve çok partili

²⁷ İoanna Kuçuradi, "Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 1998, s.21.

²⁸ Aristoteles, *Politika*, s.17.

²⁹ Aristoteles, *Politika*, s.29.

³⁰ Arblaster, *Demokrasi*, s.14.

³¹ Levent Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s.33.

³² Joseph Alois Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, (çev. Hasan İlhan), Ankara: Alter Yayıncılık, 2007, s.353.

seçim sistemine sahip olmasının yeterli olduğunu söylemektedir.³³ Schumpeter'e göre yurttaş, hkmetten ne istediğinin bilincinde olmalıdır. Olayları iyi ve doğru bir şekilde gözlemlemelidir. Ayrıca edindiği bilgileri doğruluk süzgecinden geçirmeli ve mantıklı çıkarımlar yapmalıdır. Gerçek demokrasinin işleyebilmesi için yurttaşların, herhangi bir baskı grubu veya propagandanın etkisinde kalmayacak kadar bilinçli olması gerekmektedir.³⁴

Diğer bir tanıma göre demokrasi, bir toplumun kolektif karar alma alanının ve sürecinin bir parçasıdır. Tam anlamıyla demokrasinin uygulanabilmesi için şu iki ilke gereklidir; kolektif karar alma sürecinin üzerinde halkın denetim hakkının olması ve bu denetim esnasında toplumun her bir bireyinin, yani yurttaşların eşit haklara sahip olması.³⁵

Demokrasi kavramına eleştirel yaklaşan bir isim olan Carl Schmitt ise demokrasiyi "eşitlerin eşitliği" olarak nitelendirirken, halk iradesi konusunda ise irade denilen olgunun sadece bahsi edilen eşitlerin safında yer alanların iradesinden meydana geldiğini savunmaktadır.³⁶ Demokrasilerde yurttaşların yeri konusunda da eleştirel tutumunu sürdüren Schmitt, çoğunluğun her zaman haklı ve doğru olanı savunamayacağını, diğer bir ifadeyle azınlığında haklı olabileceğini belirtirken, yurttaşların propaganda teknikleriyle manipüle edilebileceğini dile getirmektedir. Ona göre demokrasi, yalnızca demokratça dşneabilen, demokrasi kültürü yerleşmiş bilinçli bir halka sunulabilecek bir yönetim sistemidir. Ek olarak Schmitt, İngiltere'deki Leveller hareketinin lideri Lilburne'nn bir eserine atıf yaparak, sadece "iyi niyetli" kişilerin oy verme hakkının olması gerektiğini ve anayasayı bu "iyi niyetli" kişilerin imzaladığı bir belge olması gerektiğini ifade eder.³⁷

şaylan'ın tanıma göre demokrasi, toplumdaki her bireyin katıldığı, toplumun nasıl yönetileceğinin tartışma ve müzakerelerle belirlendiği bir yönetim sistemidir. Fakat demokrasinin doğru bir şekilde işleyebilmesi için bu sürece katkı sunan

³³ Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, s.353-382.

³⁴ Schumpeter, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, s.359-360.

³⁵ David Beetham ve Kevin Boyle, *Demokrasinin Temelleri*, (ev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu), Ankara: Adres Yayınlan, 2005, s.1-2.

³⁶ Carl Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, (ev. A. Emre Zeybekoğlu), Ankara: Dost Kitabevi Yayınlan, 2006, s.33.

³⁷ Schmitt, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, s.43-44.

bireylerin karar alırken duygusal düşüncelerini bir kenara bırakması ve tamamen rasyonel kararlar almaya çalışması gerekmektedir.³⁸ Şaylan burada yurttaşların oy verme davranışında bulunurken, rasyonel olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Demokrasilerde seçmenlik gibi çok önemli bir görevi de bulunan yurttaşların etnik veya dini herhangi bir duygunun esiri olarak iradelerini sandığa yansıtmaları durumunda demokrasinin işleminde aksaklıklar olabilir. Çünkü bu durumda yapılacak seçimler toplumdaki etnik ve dini yapıların arasında geçen bir yarıştan ibaret hale gelebilir. Bu yarış havası demokrasinin önemli bir kavramı olan uzlaşma ve hoşgörünün yerini kutuplaşmanın almasına vesile olabilir. Bu sebeple yurttaşların duygusal davranmak yerine mantıklı hareket etmeleri ve politik bilince sahip olmaları önem arz etmektedir. Şaylan cumhuriyet ve demokrasi kavramlarını tartıştığı bir makalesinde ise demokrasiyi, evrensel olarak kabul gören bir şekilde tanımlamıştır. Bu tanımla demokrasinin insan hak ve özgürlüklerine saygılı, serbest ve adil seçimler ile hükümetin değiştiği bir sistem olduğu vurgulanmıştır. Fakat bunun yanında Şaylan, demokrasi ve demokratik sistem için çok önem arz eden bir özelliğin de altını çizmiştir. Bu özellik "hesap verme/verebilirlik" olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiç şüphesiz bir demokraside halk seçtiği kişi veya partilere uygulamış oldukları politikalar nedeniyle hesap sorabilmeli ve gerektiğinde sandıkta da cezalandırabilmelidir.³⁹ Şaylan'ın burada asıl üzerinde durduğu nokta seçmenlerin partizan seçmen olmaması gerektiğidir. Seçmenler siyasal şahıs veya parti gözetmeksizin karar alıcı ve yürütücülerden hesap sorabilmelidir. Bunun için hem siyasal sistemin şeffaf ve hesap verebilir olması hem de seçmenlerin hesap sorabilecek bilinçte olmaları gerekmektedir.

Habermas, 1970'li yıllardan itibaren kapitalist toplumların ekonomik, siyasal ve kültürel krizler yaşadıklarını ve bu krizlerin liberal demokrasinin meşruluğunu tartışmaya açtığını ifade etmiştir. Bu meşruiyet krizine bir çözüm olarak müzakereci demokrasiyi öneren Habermas, bu yöntemin liberal demokrasiyi içinde bulunduğu krizden çıkaracağını iddia etmiştir. Müzakereci demokrasi, yurttaşların siyasal

³⁸ Gencay Şaylan, *Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2008, s.19.

³⁹ Gencay Şaylan, "Cumhuriyet ve Demokrasi Kavramları Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: XXXIX, Sayı: 4, Aralık 2006, s.11.

sistemin karar alma mekanizmasına faal olarak katılmalarını öngörür. Şeffaflık sistemin işlemesi için hayati derecede önemlidir. Tarafların hür biçimde bir araya gelmesi, eşit oy ve gündemi belirleme gibi kamusal alana dair bazı özellikler müzakerelerin devamlılığı için ön şartlardır. Kısaca meşruluk oylama ile değil, yurttaşların müzakeresi ile sağlanacaktır.⁴⁰ Müzakereci demokrasi kavramına bakıldığında daha çok az nüfuslu konfedere devletler için uygun olduğu söylenebilir. Fakat günümüzde ortaya çıkan internet ve iletişim alanındaki gelişmeler beraber demokrasinin elektronik ortama taşınması fikri tartışılmaya devam edilmektedir. Kimi çevreler bu teknolojinin demokrasinin gelişimine katkı yapacağını, doğrudan ve müzakereci demokrasinin büyük nüfuslu yerlerde de uygulanabilmesini sağlayacağını ifade ederken, bazı çevreler ise özellikle elektronik oylama esnasında yaşanabilecek siber saldırılar yüzünden güvenlik sorunu oluşacağını söyleyerek konuya temkinli yaklaşmaktadır.⁴¹

Debray ise ünlü makalesi Cumhuriyetçi misiniz, Demokrat mı? makalesinde demokrasiyi toplumsal eşitliğin olmadığı, bireyciliği esas alan, toplumsal mutabakat ile çalışan, anti-merkeziyetçi, toplumun devlete hâkim olduğu, ahlakçılığa değer veren, kanaatin yasa hükmünde olduğu bir sistem olarak tanımlamaktadır.⁴² Liberal demokrasi anlayışını sert bir şekilde eleştiren Debray, Batıda insanların bireycilik düşüncesiyle yetiştirilmesiyle beraber yurttaşlık kavramının önemini yitirdiğini, yurttaşların açgözlü bireylere dönüştüğünü söylemektedir. Bu doğrultuda Batılı ülkelerin üzerine düşen en önemli vazifenin yurttaşlık onurunu bireylere yeniden kazandırmaktır.⁴³

İtalyan siyaset bilimci Giovanni Sartori ise demokrasinin yalnızca halk iktidarı olarak nitelendirilmesini eleştirmiştir. Onun demokrasi tanımı Lincoln'un 1863 Gettysburg Söylev'inden kullandığı demokrasi tanımına dayanarak "*halkın, halk eliyle, halk için yönetimi*" tanımına yakındır.⁴⁴ Halk için yönetim olduğundan dolayı

⁴⁰ Özlem Kırılı, *Liberteryenizm*, Ankara: Orient Yayınları, 2015, s.157.

⁴¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Peter Racsco, "Blockchain and Democracy", *Society and Economy, Cilt: XLI, Sayı: 3*, 2019, s. 353-369.

⁴² Régis Debray, "Cumhuriyetçi misiniz, Demokrat mı?", s. 16-24.

⁴³ Debray, "Cumhuriyetçi misiniz, Demokrat mı?", s.26.

⁴⁴ Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, 1993, s.36.

yurttaşların demokrasiyi anlamaları gerektiğini ifade eden Sartori, gün geçtikçe demokrasiyi anlayan yurttaşların azaldığını belirtmiştir.⁴⁵ Sartori'nin demokrasiyi anlayan yurttaştan kastettiği şey demokrasinin halka dayalı olan bir yönetim olduğudur. Eğer demokrasiyi halk için yönetim olarak tanımlıyorsak bu sistemi halktan ayrı düşünmek mümkün olmayacaktır. Halkın desteği ve sahiplenmesi olmadan demokratik sistemin işleyebilmesi zorlaşacaktır. Bu sebeple halkın demokrasiyi anlaması, yani demokrasinin topluma ve bireye kazandırdığı yönetimde söz sahibi olma, insan hak ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü gibi kazanımların bilincinde olması ve sahip çıkması, demokrasiyi ayakta tutan en önemli dayanaklardandır.

1.1.2. Çoğunluğun Despotizmi Tehlikesi ve Bilinçli Vatandaş

Tarihte demokrasi hakkında olumlu ifadeler kullananlar kadar onu eleştirenler de bulunmaktadır. Bu isimlerden biri Platon'dur. Platon'a göre demokrasi en az iyi olan sistemdir, çünkü "oklokrasiye" dönüşebilir. Böylece sistem kolayca tiranlık halini alabilir.⁴⁶

Platon'un "yasadışı demokrasi" olarak tanımladığı oklokrasi, Polybius'un yine Platon'dan esinlenerek ortaya koyduğu "yönetimlerin dolaşımı kuramında"⁴⁷ geçmektedir. Oklokrasiyi "ayak takımının yönetimi" olarak tanımlayan Polybius, demokrasinin sapması sonucu oklokrasinin meydana geldiğini ifade eder. Sürgünleri, cinayetleri ve mülkiyet gasplarını içeren bu sistem yeni bir efendinin egemen olmasına dek sürecektir. Bu sürecin sonunda varılacak yer yine tiranlıktır.⁴⁸

Benzer bir söylemde bulunan başka bir isim Tocqueville'dir. Tocqueville, Amerikan demokrasisinden bahsederken çoğunluğun imparatorluğu ifadesini kullanmıştır. Halk temsilcilerini seçmekte ve bu sebeple seçilenler seçenlerin

⁴⁵ Sartori, Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, s. s.xv.

⁴⁶ Kuçuradi, "Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları", s.21.

⁴⁷ Polybius'a göre devlet, toplumun en güçlü şahsının liderliğinde kurulur. Bu kişi yönetimini kaba kuvvetle sürdürdüğünden dolayı bir müddet sonra halkta hoşnutsuzluk baş gösterir. Bu sebeple halk yöneticilerini akıl ve kavrayış bakımından üstün olan kişiler arasından seçmeye başlar. Böylece tiranlık monarşiye evrilir. Bir süre sonra monarşinin aristokrasiye, aristokrasinin oligarşiye, oligarşinin demokrasiye ve nihayetinde demokrasinin oklokrasiye dönüşümü sonrası yönetimin tekrar tiranlığa evrilmesi söz konusu olur. Bkz. Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1995, s.193.

⁴⁸ Şenel, *a.g.e.*, s.192-193.

taleplerine bağılı hale gelmektedir. Demokratik düzeni tehlikeye sokabilecek durum ise çoğunluğun bu egemenliğı azınlığa yönelik nasıl kullanacağıdır. Eğer çoğunluk elindeki bu gücü azınlığın haklarına karşı olumsuz bir şekilde kullanırsa demokrasi tehlikede demektir.⁴⁹ Tocqueville'in ifadeleri analiz edildiğinde esasen çok önemli bir konuya dikkat çekmeye çalıştığı görülmektedir. Temsili demokraside yurttaşlar seçimler aracılığıyla temsilcilerini belirlemektedir. En çok oyu alan yani çoğunluğun desteğini kazanan kişi temsilci olmaktadır. Dolayısıyla temsilci bir süre sonra tekrar seçilebilmek için kendisini destekleyen seçmenlerin hizmetkarı konumuna gelmektedir. Aynı durum siyasal partiler üzerinden de anlatılabilir. Buradaki ana mesele çoğunluğun nasıl bir niteliğe sahip olduğudur. Bu sebeple oy kullanarak ülkenin kaderine yön veren seçmenlerin, demokratik ilkelere bağılı olması ve bu ilkeleri özümsemesi, siyaset hakkında yeterli bilgi ve birikime sahip olması ve toplumdaki tüm kesimlerin etnik yapısına, inançlarına ve hayat tarzlarına saygılı ve hoşgörülü olması demokrasinin işleyişi bakımından hayati önem taşımaktadır.

Rönesans cumhuriyetçilerinin önemli temsilcilerinden olan Rousseau, demokrasiyi egemenliğin toplumun tamamına veya bir kısmına bırakıldığı bir sistem olarak tanımlar. Fakat bu öyle bir hal alır ki, toplumdaki yöneten yurttaşların sayısı yönetileni geçer. Rousseau, demokrasi kelimesini "doğrudan demokrasi" olarak algılar ve bu doğrultuda eleştirilerini yapar. Ona göre demokrasi, kesinlikle uygulanabilir bir sistem değildir. Her karar alma sürecine halkın iştirak etmesini savunmak hayalciliktir. Bu sebeple demokrasinin uygulanabileceğı bir alan varsa bu nüfusun az olduğu küçük devletlerdir. Yasama ve yürütmenin halka verilmesi "hükümsüz bir hükümet kurulması" durumunu ortaya çıkarır. Halk bu yüzden bütün dikkatini genel işlerden, özel işlere yöneltir. Böylece genel iradeler özel iradelere feda edilmeye başlar ve zamanla egemen halk yozlaşır. Düzen yerini kaosa, anarşiye veya çoğunluğun despotizmine bırakır. Dolayısıyla demokrasi, toplumu tehlikeli bir yola sokar.

Rousseau'nun demokrasiye yönelik diğeri bir eleştirisi yurttaşların niteliğı ile alakalıdır. Demokrasi bütün halkın bilinçli ve nitelikli olduğu, herkesin kendi çıkarını gözetmeyip genel iradeyi ön planda tutacağı varsayımına dayanır. Rousseau'ya göre

⁴⁹ Alexis de Tocqueville, *Amerika 'da Demokrasi*, (çev. Seçkin Sertdemir Özdemir), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.17.

böyle bir halk asla var olamaz. Kısaca, gerçek demokrasi hiçbir zaman uygulanmamıştır ve uygulanmayacaktır. Rousseau bu düşüncesini aynen şu cümle ile dile getirmiştir; *"Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil"*⁵⁰.

Muhafazakâr düşüncenin fikir babası kabul edilen Edmund Burke, her türlü tiranlıktan nefret ettiğini söylemiştir. En çok da çoğunluğun tiranlığına dönüşen durumlardan endişe eder. Ona göre, çokluğun zulmü katmerli bir zulümdür. Bu nedenle Burke tek kişinin despotizmini çoğunluğun despotizmine tercih edeceğini belirtir. Avrupa'daki tüm monarkların gerçekleştirdiği zorbalıklar ve adaletsizliklerden çok daha fazlasını Fransız demokrasisinin yaptığını söyleyerek Fransız demokrasisini çok sert eleştirir. Demokratik sistemi de eleştiren Burke, demokrasi hareketinin çok kötü başladığını, başlangıcında bu kadar kanlı ve açgözlü olan sistemin gelecekte koruyucu ve yumuşak olacağına inancının olmadığını da beyan eder.⁵¹

Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu babalarından ve ikinci başkanı olan John Adams, demokratik yönetimin çoğunluğun tiranlığı olabileceği tehlikesini dile getiren diğer bir isimdir. Adams'a göre her üyesinin sadece kendi seçmenlerine karşı sorumlu olduğu ve üyelerinin çoğunluğunun tek bir partiden oluştuğu tek bir egemen meclis, çoğunluğun tiranlığını meydana getirir. Adams bu durumun oluşmasına engel olmak için üç koldan oluşan karma bir yönetimden söz etmiştir.⁵² Adams'ın karma yönetim olarak bahsettiği sistem aslında kuvvetler ayrılığına dayanan yasama, yürütme ve yargının sistemde var olduğu ve bu üç erkin birbirilerini denetlemesine olanak sağlayan bir denge sistemidir.

Demokrasinin çoğunluğun tiranlığına dönüşebileceği konusunda uyarı veren bir diğer isim John Stuart Mill'dir. Mill sıkı bir liberal demokrasi savunucusu olmasının yanında demokrasiden kaynaklanabilecek iki tehdide karşı uyarıda bulunur. Birinci

⁵⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (çev. Vedat Günyol), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.61-64.

⁵¹ Edmund Burke, *Correspondence of the Right Honourable Edmund Burke: Between the Year 1744, and the Period of His Decease, in 1797*, (ed. Charles William, Earl Fitzwilliam, ve Sir Richard Bourke), *Cilt: III*, London: Francis & John Rivington Printers, 1844, s.147

⁵² John Adams, *A Defence of the Constitutions of Government of the United States of America*, *Cilt: III*, London: John Stockdale, 1794, s.290-291, 310.

uyarısı eşit oy hakkındadır. Mill'e göre her yurttaşın eşit oy hakkı tanınması entelektüel birikime sahip insanların göz ardı edilmesi demektir. İkinci uyarı ise çoğunluk meselesidir. Eşit oy yüzünden demokratik sistem, çoğunluğu ele geçiren bilgisiz ve bilinçsiz insanlar aracılığıyla çoğunluğun diktatörlüğüne dönüşebilir. Mill eşit oy hakkına karşı çıkararak aslında elitist bir demokrasi anlayışını savunmaktadır. Herkes niteliğine göre oy hakkına sahip olmalıdır ve sistem yine nispi temsile dayanmalıdır.⁵³

Eşit oy hakkının sınırlandırılmasının sebepleri tartışılan konulardan biri olagelmıştır. Tartışmaların ana sebebi oy kullanan kişilerin sadece kendilerini değil, herkesi ilgilendiren ve hayatını etkileyen bir süreçte söz hakkına sahip olmasıdır. Önceleri yeterli ehliyetle sahip olmadıkları yargısıyla kadınlar ve çocuklar bu haktan mahrum bırakılıyorlardı. Oy hakkına sahip olmak için belli bir yaş sınırının olması dünyada kabul gören bir uygulamadır, fakat bireyin cinsiyeti, milliyeti ve inancı yüzünden bu haktan mahrum bırakılması kabul edilemez. Burada önemli olan nokta, oy kullanma ehliyetine sahip olma hakkının esas kriterin ne olması gerektiğidir. Bilgi ve bilinçten yoksun bireylerin doğru karar alması tesadüf olur. Bu sebeple oy kullanan kişilerin oy verme ehliyetini belirleyen temel kriter siyasal bilgi ve bilince sahip olmalarıdır. Aksi halde böylesi bir çoğunluğun bulunması, sistemi çoğunluk diktatörlüğünün yanında cahiller diktatörlüğüne dönüştürür.⁵⁴

Liberal felsefenin bir diğer önemli ismi olan Hayek de demokrasinin çoğunluğun despotizmine dönüşebileceği konusunda görüş belirtmiştir. Hayek'e göre bu demokratik teorinin yanlış algılanmasının sonucu oluşan bu durumdur. Hayek bu konuda Rousseau'nun halk iradesinin genel iradenin yerine konması fikrini eleştirir ve bunun sonucunda oluşan halk egemenliği kavramını suçlar.⁵⁵ Buna ek olarak Hayek, kendi dönemindeki en büyük sorunun sınırsız demokrasiler olduğunu söylemektedir. Hayek'in sınırsız demokrasiden kastettiği, halkın belli bir çoğunluğunun desteğiyle seçilen temsilcilerden oluşan meclis ve bu meclisten çıkan yürütme erki meşruiyetini ve gücünü bu çoğunluğa dayandırarak keyfi bir yönetim sergilemesidir. Özellikle bu

⁵³ John Stuart Mill, *Hürriyet Üstüne*, (çev. Mehmet Osman Dostel), Ankara: Liberte Yayınları, 2004, s.19-20.

⁵⁴ Frederic Bastiat, *Hukuk*, (çev. Yıldırım Arsan), Ankara: Liberte Yayınları, 2005, s.10.

⁵⁵ Friedrich August von Hayek, *New Studies: In Philosophy, Politics, Economics and The History of Ideas*, s.99.

yönetimler piyasaya ve özgürlüklere müdahale yetkisini kendinde görür. Böylece hukukun üstünlüğü çiğnenmiş olmakla beraber mevcut hukuk artık çoğunluğun hükümetinin hukuku olur.⁵⁶

Ayn Rand *Kolektifleşmiş Haklar* kavramını eleştirdiği bir yazısında bu kavramın birey haklarını ve iradesini yok ettiğini iddia eder. Kolektifleşmiş Haklar kavramının ortaya atılmasındaki amacın İnsan Haklarının yerine Kalabalık Haklarını koymak olduğunu söyler. Onun düşüncesinde nasıl ki bir insanın kendi iradesiyle yaptığı her şeyin doğru olduğu düşüncesi ahlak dışı olduğu gibi toplumun yaptığı her şey de toplumun istediği için gerçekleşmesi aynı şekilde ahlak dışıdır. Kolektif Haklar fikrini savunanlar hakların sadece bazı insanlara ait olduğu ve bu kişilerin diğer insanlar üzerinde istediklerini yapmaya hakları olduğu düşüncesindedir. Bu ayrıcalığın tek meşruiyet kaynağı ise sayısal olarak üstün olmalarıdır. Bu asla kabul edilebilir değildir. Ülkeler anayasalarını hazırlarken bireysel hakları devlet otoritesinin ulaşamayacağı bir yere konumlandırarak hukuki güvence altına almalıdır. Ancak bu durumda vatandaşlar çoğunluk kararlarına rıza gösterebilirler ve azınlıklar da temel haklarının ihlalinin endişe duymazlar. Çünkü birey haklarının halkoylamasına sunulmayacağından emin olurlar. Rand'a göre bireysel haklar referanduma konu edilemez. Bir çoğunluk, azınlık olan kesimin hakları üzerinde değişim yapma veya kaldırma yetkisine sahip olamaz. Hakların siyasal vazifesi azınlıkları çoğunluktan korumaktır ve unutulmamalıdır ki *"yeryüzündeki en küçük azınlık bireydir"*⁵⁷.

Herbert Spencer da çoğunluğun her şeyi yapmaya yetkisi olduğu düşüncesini sert bir dille eleştirmiştir. Ona göre, halkın sesi, Tanrı'nın sesidir anlayışının yayılması demokratik sistem için tehdit oluşturmaktadır. Spencer çoğunluğun ahlakla ve insanlıkla bağdaşmayan bir karar vermesi halinde yine de kararın uygulanmasının gerekip gerekmediğini sorgular. Bu düşünceden hareketle çoğunluğun yapacaklarının bir sınırı olduğunu ifade eder. Spencer'ın burada vurgulamak istediği nokta rasyonelliğin terk edilmesidir. Çoğunluğun veya azınlığın yönetimi hakkında aynen şu ifadeleri söyler; *"Çoğunluğun azınlık tarafından yönetimi tiranlıktır; azınlığın*

⁵⁶ Hayek, *New Studies: In Philosophy, Politics, Economics and The History of Ideas*, s.153.

⁵⁷ Ayn Rand, *Bencilliğin Erdemi*, (çev. Nejdet Kandemir), İstanbul: Plato Film Yayınları, 2010, ss.153-158.

*çoğunluk tarafından yönetimi de tiranlıktır. Her iki durumda da 'senin istediğin gibi değil, bizim istediğimiz gibi yapacaksın' kuralı geçerlidir"*⁵⁸.

Hardt ve Negri demokrasi kavramına çok farklı bir açıdan bakmışlardır. Monarşi, aristokrasi ve demokrasinin aslında aynı yönetim tarzı olduğunu iddia etmişlerdir. Demokrasinin çoğunluk yönetimi olarak adlandırılabilceğini kabul ederler, fakat çoğunluğun da tekil özneye dönüştüğünü söylerler. İsimleri demokrasi veya aristokrasi olsa da aslında pratikte monarşik bir yönetim söz konusudur.⁵⁹ Hardt ve Negri'nin bu ifadelerle anlatmak istedikleri, demokrasilerde başkan veya iktidar partisini seçen çoğunluktur, yürütme erki böylece tek bir merkezin eline geçtiğidir. Bu yönetim yaptığı bütün eylemlerin meşruiyetini kendisini destekleyenlerin oluşturduğu sayısal çoğunluğa dayandırarak her istediğini yapma yetkisini kendinde görür. Bir süre sonra bu durum fiili bir monarşi halini alır.

Farklı dönemlerde farklı düşünce yapılarından beslenen düşünürlerin demokrasiye ilişkin olumsuz görüşlerinin temelinde demokrasinin çoğunluğun despotizmine dönüşme tehlikesi vardır. Başta liberal düşünürler olmak üzere, Antik Yunan'dan günümüze demokrasi çok az düşünür tarafından olumlu anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Bu düşünceyi destekleyen düşünürler demokratik sistemi desteklemekle beraber iktidarın yozlaşması ve çoğunluğun tiranlığına karşı anayasal ve sınırlı yönetimin önemini vurgularlar.⁶⁰

1.1.3. Demokrasiyi Kötü Şöhretinden Kurtaran Kavram: Liberal Demokrasi

Liberalizm modern çağda ortaya çıkan ilk ideolojidir. Bu nedenle diğer ideolojiler liberalizm eleştirisi üzerinden şekillenmiştir. İlk kez 1823 senesinde İspanya'da ortaya çıkan *özgürlük sevdalıları* anlamında gelen *liberales* kavramı

⁵⁸ Herbert Spencer, "The Right to Ignore the State", içinde *The Libertarian Reader: Classic and Contemporary Writings from Lao Tzu to Milton Friedman*, (ed. David Boaz), New York: The Free Press, 1998, s.151-152.

⁵⁹ Michael Hardt, Antonio Negri, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, (çev. Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 344.

⁶⁰ Andrew Heywood, *Siyasi İdeolojiler*, (çev. Levent Köker), Ankara: BB101 Yayınları, 2016, s.65.

görülmektedir. Liberalizmin ana fikirleri üzerinde ortaya çıktığı dönemin şartları etkili olmuştur.

Orta Çağ Avrupası'nda burjuvazinin kökenlerine bakıldığında kasabalarda yaşayıp zanaat ve ticaretle uğraşan özgür bireyler görülmektedir. Halkın büyük bir çoğunluğunu ise tarımla uğraşan toprağa bağlı serfler oluşturmaktaydı. Sosyolojik yapıda statü esas tutuluyor, bireylerin hak ve özgürlükleri statüye göre düzenleniyordu. Coğrafi keşifler sonucunda Avrupa'da tekrar canlanan ticaretle beraber iş gücü ihtiyacı doğdu. Serfler statü sebebiyle iş bulamayıp ekonomik anlamda mağduriyet yaşıyorlardı. Liberalizmin bu soruna yönelik çözüm önerisi doğal haklar doktrini oldu. Bu doktrine göre, tüm bireyler eşit hak ve özgürlüğe sahiplerdir. Bireyler kendilerini ilgilendiren bir kararı alırken hürdürler.

Orta Çağ Avrupası'na özgü olan toplumsal açıdan eşitliksizçi tutum ekonomik faaliyetler için de geçerlidir. Nasıl ki toplumsal açıdan bireyler özgür değilse, ekonomik açıdan da kısıtlayıcı hükümler belirleyiciydi. Orta Çağda yönetim alanında etkili olan iki kurum vardı; kilise ve siyasal yönetim. Bu iki kurum ekonominin üzerindeki baskı ve kısıtlamaların ana sorumlularıydı. Ekonomik kısıtlamalar burjuvazi sınıfının gelişimine engel teşkil ediyordu. Ayrıca bireylerin refah içinde yaşamasından çok, mutlakiyetçi rejimleri beslemeye odaklı olan merkantilizm anlayışının da bu kötü ekonomik ortamdaki payı büyüktü. Liberalizm bu soruna karşılık piyasa vurgusunu öne çıkardı ve ekonomiye devlet müdahalesinin kabul edilemez olduğunu ifade etti. Ekonomi için en büyük tehdit devletin müdahale etmesiydi.

Üçüncü sorun ise gittikçe artan merkezileşme ve bunun sonucunda gücün tek bir noktada toplanmasıydı. Bu durum ciddi bir yönetim sorunu getiriyordu. Gücü elinde toplayan bazı yönetimler zorbalık rejimine dönüşebiliyor ve keyfi yönetim altında halk eziliyordu. Orta çağda iktidar gücü kral ve feodal beyler arasında dağıtılmıştı. Fakat silah teknolojisindeki gelişmeyle birlikte feodal beylerin tek tek ortadan kalkması ve gücün tek merkezde toplanması süreci başladı. Fransız Başbakan Kardinal Richelieu'nun *devlet benim* cümlesi adeta bu merkezileşme sürecinin zirvesini temsil etti. Ancak İngiltere'de yaşanan süreç Kıta Avrupa'sında farklı bir yol izlemiştir. İngiltere'de Kral'ın mutlak gücünü 1215'te "Magna Carta" ile sınırlayan

feodal beyler adeta örnek teşkil etmiştir. İngiltere'deki bu dönüşüm 1688'de yaşanan Şanlı Devrim ile sonuçlanmıştır. Liberaller mutlak güce dayalı yönetimin yerine anayasal yönetimi savunmuşlardır. Anayasa'nın en üst norm olarak kabul edilmesi hem gücün tek elde toplanmasına engel olacak hem de hukukun üstünlüğünü inşa edecekti. Liberallerin bu düşünceleri Amerikan ve Fransız devrimlerine fikri olarak ilham kaynağı olmuş ve bu dönemde anayasacılık hareketi ivme kazanmıştır.

Dördüncü ve son sorun, dini tutuculuktur. Kilise ruhani anlamda Avrupa'da fazlasıyla etkin bir kurum olarak öne çıkmaktaydı. Fakat kilise ruhani egemenlikle yetinmeyerek siyasal, ekonomik ve kültürel olarak da egemen olmuştu. Kilise'nin dinin arkasına saklanıp gerçekleştirdiği sömürüye karşı itiraz Martin Luther'den geldi. Luther Roma'nın yapmış olduğu sömürünün Hristiyanlık açısından kabul edilemez olduğunu söyleyerek Papa'yı Hristiyanlık karşıtlığıyla suçladı. Luther'in aforoz edilmesi olayları büyütmekten başka bir işe yaramadı ve hareket Luther'in de kontrolünden çıkarak mezhep savaşına dönüştü. Bu yaşananlara karşılık liberalizm tek bir çözüm öne sürdü; hoşgörü. Kanlı mezhep ve din savaşlarının sona ermesi için toplumdaki farklı dini inançlara yönelik hoşgörünün egemen olması gerekiyordu. Liberalizmin bu dört sorun üzerinden şekillendiği söylenebilir.⁶¹ Görüldüğü üzere liberalizm insanlığın tecrübe birikimiyle şekillenen ve gelişen bir ideolojidir. Bu nedenle dogmatik bir ideoloji olmadığının altını çizmek gerekir. Özetle, liberalizm insanlığın yaşadığı tecrübeler ışığında değişmeye ve gelişmeye devam eden henüz tamamlanmamış -belki de hiçbir zaman tamamlanamayacak- bir ideolojidir.⁶²

Günümüzde sanayileşmeyi başarabilmiş ülkelerde bulunan en yaygın yönetim sistemi liberal demokrasidir. Liberal demokrasi, rızaya dayalı yönetim anlayışına dayanmaktadır. Devletin var olma nedeni vatandaşların hak ve hürriyetlerini korumaktır. Zaten vatandaşların yönetilmeye rıza göstermelerinin esas sebebi budur. Yönetim ise bu görevi üstlenme hakkına temsili demokratik bir sistemde yapılan seçimlerde başarılı olarak sahip olur. Liberal demokrasi anlayışında sadece seçim yapılması bir ülkeyi demokratik yapmaya yetmez. Zira seçim sürecinin nasıl işlediği fazlasıyla önem taşımaktadır. Öncelikle, belli aralıklarla düzenli seçimler yapılmalıdır.

⁶¹ Bican Şahin, "Liberalizm", *Dünyada ve Türkiye 'de Siyasal İdeolojiler*, (ed. Bican Şahin, Ömer Çaha), Ankara: Orion Kitabevi, 2013, s.42-48.

⁶² Atilla Yayla, *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları, 2002, s.215.

Böylece seçilen yöneticilerin tekrar seçim yapılacağına bilincinde olarak hareket etmeleri ve seçmenlerin memnuniyet düzeyini yüksek tutmaya çalışmaları yönetimin keyfilikliğini önleyecektir. İkincisi, seçmenlerin fikirlerini oluşturabilecek ve ifade edebilecek özgür bir ortamın sağlanmalıdır. Bunu sağlamak için seçimler gizli oy esasına göre yapılmalıdır. Üçüncüsü, seçmenler cinsiyet, ırk, dil, din ayrımı gözetmeksizin eşit oy hakkına sahip olmalıdır. Dördüncüsü, belki de en önemlisi, seçimlerin rekabet ortamında gerçekleşmesidir. Birçok aday ve siyasal partinin seçimlere katılmalarının önünde bir engel bulunmamalıdır. Ayrıca bütün aday ve partilere eşit imkanlar sunularak pozitif ayrımcılık söz konusu olmamalıdır. Bu koşuldaki en önemli unsur, seçmenlerin farklı program, aday veya partiler arasında seçim yapma hakkının sağlanmasıdır. Liberal demokrasinin varlığı için siyasal çoğulculuk bir hayli önemlidir.⁶³

Liberalizm ve demokrasi iki farklı kavram olmasına rağmen sıklıkla beraber anılmaktadır. Liberal düşüncenin demokrasi kavramına yaptığı katkıların bu birliktelikte payı büyüktür. Aslında günümüzde demokrasiye ait sandığımız çoğu kavram liberalizmin savunduğu ve geliştirdiği kavramlardır. Hesap veren, sınırlandırılmış bir siyasal iktidar, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, anayasal yönetim, bağımsız ve tarafsız yargı organı, ifade özgürlüğü ve özel mülkiyet bu kavramlardan bazılarıdır.⁶⁴ Yayla'ya göre bu iki kavram arasındaki ilişki şu şekildedir; *"Demokrasi, bir yapı olarak kurulabilir, liberalizm ise, kurulamaz, oluşur. Demokrasinin yapısal olarak kurulması, liberalizmin oluşmasına yardımcı olur, oluşan liberalizm ise demokrasinin daha sağlam temellere oturmasını sağlar"*⁶⁵.

Liberal demokrasinin Batı demokrasisi olarak anılmasına sebep olan Avrupa kıtasında, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar liberal demokrat bir sistemden söz etmek pek mümkün değildir. Liberal ilkeler benimsenmeye başlayıp yönetimde uygulamaya geçerken, demokratik sistemin önemli özelliklerinden olan eşit oy hakkı

⁶³ Andrew Heywood, "Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (ed. Atilla Yayla, çev. Bican Şahin), Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s.77.

⁶⁴ Atilla Yayla, "Liberalizm ve Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (ed. Atilla Yayla), Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s.60-61.

⁶⁵ Yayla, *a.g.e.*, s.66.

hala verilmemiş bir haktır. Diğer bir söylemle Avrupa'da liberal otokrasiler veya yarı demokrasiler hüküm sürmekteydi.⁶⁶

1990 yılından itibaren liberal demokrasi kavramı yükselişe geçmiş ve en ideal demokrasi anlayışı haline gelmiştir. Bir ülkenin demokratik sayılabilmesi için liberal değerlerin varlığı şart koşulmuştur. Bunun en önemli nedenleri, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucu liberal düşüncenin zaferi ve ardından Avrupa Birliği'nin üyelik aşamasındaki ülkeler için koyduğu Kopenhag Kriterleri'nin liberal değerlere dayanmasıdır.⁶⁷

19. yüzyılda liberal felsefenin önde gelen isimlerinden olan Mill, demokratik sistemin önemini vurgulamaktadır. Mill demokrasiyi özgürlüğün ve bireyselleşmenin en çok gerçekleştirilebileceği sistem olarak görür. Bu sebeple en uygun sistemin liberal demokrasi olduğunu ifade eder. İnsanlara mutluluğu ve refahı sağlayan tek sistem demokrasidir. Demokrasinin kaosa ve anarşiye neden olduğu eleştirilerine karşı çıkan Mill, aksine demokrasinin çoğulculukla beraber karşılıklı rıza ilkesine dayanan kuvvetli bir birliktelik inşa edeceğini savunur.⁶⁸

Hayek ise *Kölelik Yolu* isimli kitabında demokrasinin bir araç olduğunu söylemektedir. Ona göre demokrasi; barışı ve bireyin özgürlüklerini korumakla görevli bir araçtır. Bir araç olduğundan dolayı da hatalı olması doğaldır. Demokrasi özgürlüklerin yok edilmesine engel teşkil etmektedir.⁶⁹ Habermas'ın müzakereci demokrasi fikrini eleştiren Hayek, herkesin eşit olarak doğru bilgiye erişemeyeceğini ifade eder. Ona göre, her yurttaşın siyasal karar alma sürecine katılacak kadar bilgili ve bilinçli olması ütöpik bir yaklaşımdır.⁷⁰ Hayek demokrasiye "kötünün iyisi" tutumuyla yaklaşır. Demokrasiye karşı eleştirel yaklaşım sergileyenlere tepki gösteren

⁶⁶ Fareed Zakaria, "İlliberal Demokrasinin Yükselişi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (ed. Atilla Yayla, çev. Atilla Yayla), Ankara: Siyasal Kitabevi, 1999, s.44.

⁶⁷ Danijela Dudley, "European Union membership conditionality: the Copenhagen criteria and the quality of democracy", *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt: XX, Sayı: 4, 2020, s.527.

⁶⁸ Mill, *Hürriyet Üstüne*, s.17-18.

⁶⁹ Friedrich August von Hayek, *Kölelik Yolu*, (çev. Turhan Feyzioğlu ve Yıldırım Arsan), Ankara: Liberte Yayınları, 2004, s.94.

⁷⁰ Mark Pennington, "Hayekçi Siyasal İktisat ve Müzakereci Demokrasinin Sınırları", *Liberal Düşünce*, Cilt: XII, Sayı: 45, Kış-Bahar 2007, s.176.

Hayek, demokrasinin itibarını azaltmaya çalışmanın yanlış olacağını ifade etmekte ve demokrasinin özgürlüğün en önemli teminatlarından olduğunu vurgulamaktadır.⁷¹

Liberal demokrasi hakkında önemli görüşleri ve çalışmaları ile tanınan diğer bir kişi ise Robert Dahl'dır. Dahl, Schumpeter'in demokrasi tanımına karşı çıkmamış fakat eksik olduğunu dile getirmiştir. Ona göre demokrasi sadece seçimlerden ibaret değildir. Bir ülkenin demokratik olabilmesi için bunların yanında bazı hak ve özgürlükler ile bağımsız kurumların varlığı da önem arz etmektedir. Aslında Dahl bu görüşleriyle Schumpeter'in tanımını daha da anlamlandırmaya çalışmıştır. Dahl'a göre liberal demokratik sistemin oluşabilmesi için serbest, adil ve çok partili seçimlerin yanı sıra bireylerin ifade özgürlüğünün bulunması, yurttaşların alternatif bilgi kaynaklarına ulaşabilmesi ve bağımsız kuruluşları şekillendirebilmesi gerekmektedir. Bunların toplamı ise demokrasiyi oluşturur.⁷² Dahl, demokratik sürecin düzgün işleyebilmesi için sıraladığı beş kriter arasında "etkin katılımı" da saymıştır. Bu kriteri toplumu ilgilendiren bir politik karar alınması aşamasında tüm toplumun fikir beyan etmesi ve siyasal karar alma sürecine etkin katılabilmesine imkân verilmesi olarak açıklamıştır.⁷³ Dahl'ın bahsettiğin bu durumun gerçekleşebilmesi için bilinçli yurttaşın ihtiyaç olduğu açıktır. Çünkü bir yurttaşın siyasal bir konuda karar alınırken fikir beyan etmesi için politik bilgi ve bilince sahip olması gerekmektedir.

Sartori'ye göre ise liberalizm olmadan demokrasi olamaz. Liberalizmsiz demokrasi diktatörlük demektir.⁷⁴ Sartori burada bir sisteme demokratik denilebilmesi için liberalizmin temel ilkelerinin uygulanmasını önkoşul kabul etmiştir. Demokrasi bir oyun ise, liberalizm bu oyunun nasıl oynanacağını gösteren taktiktir. Liberal ilkelerin bulunmadığı sistem kolayca demokratik özelliğini kaybedip despotizme dönüşebilecektir.

Liberal demokrasinin kusursuz uygulandığı bir sistemin tam rekabetçi serbest piyasa ekonomisiyle benzerlik gösterdiği hipotezi de ortaya atılmıştır. Bu hipoteze göre, demokrasilerde siyasetçiler aynen iş adamları gibi karlarını maksimize etmeye

⁷¹ Friedrich August von Hayek, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük*, (çev. Mehmet Öz), Cilt: III, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.8-9.

⁷² Robert Alan Dahl, *Demokrasi Üzerine*, (çev. Betül Kadioğlu), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2019, s.99-114.

⁷³ Dahl, *Demokrasi Üzerine*, s.47.

⁷⁴ Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, s.418-421.

gayret gösterirler. Siyasetçiler seçimlerde oy kazanmaya, diğer bir ifadeyle pazarda mallarını satmaya çalışarak amaçlarına ulaşabilirler. Siyasal ortam tıpkı ekonomik ortam gibi rekabetçidir. Demokraside seçmenler siyasal partilerin müşterileri konumundadır. Başarılı siyasetçiler ise tüketicilerin satın almak istedikleri ürünleri üreterek en fazla satış yapmayı başaran iş adamlarına benzerler.⁷⁵ Elbette bu sav bazı ön kabullere dayanmaktadır. Politikacılar ve partiler arasındaki rekabetin gerçek ve etkin olduğu kabul edilir, ancak İngiltere ve ABD siyasetinde görüldüğü üzere siyasal rekabet iki partinin etrafında şekillenebilmektedir. Bu siyasal pazara girmeye çalışan yeni partilerin önünde yüksek seçim maliyeti ve kalıplaşmış seçmen davranış alışkanlıkları gibi büyük engeller bulunmaktadır. Diğer bir eleştiri de seçmenlerin rasyonel bir şekilde oy vermelerini sağlayacak tam bilgi ve bağımsızlığa sahip olamayacaklarıdır. Bu modelin es geçtiği diğer bir olay da siyasetçilerin üzerindeki yegâne baskı aracının seçimler olduğu varsayımdır. Oysa gerçekte sendikalar, sivil toplum kuruluşları, özel sektör gibi baskı ve çıkar gruplarının görüşleri ve destekleri önem taşımaktadır.⁷⁶

1.1.4. Demokrasinin Erdemleri

Antik çağda demokrasiye yönelik fikirler bunlarla sınırlı değildir. Olumsuz fikir beyan edenler bulunduğu gibi demokrasiye olumlu yaklaşanlar da mevcuttur. *Herodot Tarihinde* yer alan *İran Sarayında Demokrasi tartışmasında* Otnes demokrasi taraftarı olduğunu söylemekte, monarşinin ortadan kaldırılarak demokrasiye geçilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre, her iyilik halk yığınlarındadır. Otnes monarşinin tiranlığa dönüşme ihtimalinin yüksek olmasından bahsederek ağır eleştirilerde bulunmuştur. Otnes'in eleştirileri gücün tek bir merkezde toplanması ve bu sonsuz gücün bir süre sonra yöneticide doyumsuzluğa neden olarak güç zehirlenmesine yol açması etrafında yoğunlaşmıştır. Güç zehirlenmesinin neden olduğu keyfi yönetim ise işleri tamamen içinden çıkılmaz bir hale dönüştürecektir. Buna engel olmak için demokrasiye geçmek şarttır. Demokrasinin getirdiği en güzel uygulama Otnes'in *isonomi* dediği kanun önünde eşitliktir. Bu sayede aşırılıklar sona erecek, alınacak kararlar kamuya dayandırılacak

⁷⁵ Anthony Downs, "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *Journal of Political Economy*, Cilt: LXV, Sayı: 2, 1957, s.137.

⁷⁶ Heywood, "Demokrasi", s.78-79.

ve yöneticilerin kura ile seçilmesinden dolayı keyfî yönetimin önüne geçilecektir. Ancak Otan'es'in fikirleri azınlıkta kalır ve destekçi bulamaz.⁷⁷

Mill, demokrasinin eşit oy ilkesine eleştiriler getirip çoğunluğun despotizmi tehlikesine vurgu yapmakla beraber demokrasiyi en ideal yönetim olarak göstermektedir. Demokrasi, özgürlüklerin en rahat hayata geçebileceği yönetim sistemidir. Siyasal sisteme katılım ne kadar artarsa demokratik yönetim paralel olarak mükemmelleşir. Yine faydaya vurgu yapan Mill, demokrasinin hem bireysel hem de toplumsal faydayı artırdığını ifade eder. Demokrasi doğası gereği özgürlüklerin koruyucusudur.⁷⁸

Demokrasinin var olabilmesi için toplumun demokratik toplumlarda olması gereken özellikleri barındırması gerekmektedir. Demokratik toplum akılcı ve eleştirel düşünebilen, sorumluluk almaktan kaçınmayan, özgürce karar verebilen ve kararının arkasında duran hür bireylerden oluşur. Bu özellikleri taşımayan toplumlarda demokrasi işlevsel olamaz ve istismara açık bir kavram haline gelir. Demokrasinin hedefi olan insan özellikleri ile ahlaklılığın hedefi olan insan özellikleri benzerdir. Başka bir deyişle, demokrasi için eğitim ile ahlak için eğitim birbiriyle örtüşmektedir. Bu da demokrasinin ahlaklı bir yönetim sistemi olduğunu göstermektedir. Gerçek demokrasi hukuk ve ahlak üzerinde yükselir.⁷⁹ Demokrasi için ahlak kavramı hayati önemdedir. Demokrasi ahlaki temeller üzerinde yükseldiğinde bir anlam taşır. Aksi halde demokrasinin yozlaşması mümkün hale gelir. Demokrasinin olumlu olarak algılanması için toplumda ahlaki ve demokratik bir ruh gerekir.⁸⁰

Demokrasi çoğulculuğa önem vermesi toplumun her kesiminin sesini duyurmasına olanak sağladığı için değerlidir. Ayrıca bireylerin hak ve özgürlüklerinin yasayla teminat altına alınması da demokratik bir düzende olmazsa olmazdır. Demokrat düşünce siyasal kurumlarda üç ilkede açığa çıkar: Siyasal iktidarın

⁷⁷ Herodotos, *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 253-256.

⁷⁸ Derda Küçükalp, "Fayda, Özgürlük ve Demokrasi İlişkisi Bağlamında John Stuart Mill'in Politik Felsefesi", *Felsefe Dünyası, Cilt:II, Sayı:56*, 2012, s. 117-120.

⁷⁹ Nermin Çiftçi, "Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt:I, Sayı:1*, 2003, s. 44, 77.

⁸⁰ Emile Boutroux, "Ahlâk ve Demokrasi", *Mütefekkir*, (çev. Osman Zahid Çifçi), *Cilt:X, Sayı:16*, 2023, s. 285.

yönetilenlerin temel hak ve özgürlüklerini kabul etmesi, yöneticilerin toplumsal temsiliyeti önceleme ve yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi.⁸¹

Genelden özele doğru gidildiğinde demokrasi halkın kendini idare etmesini, halkın kendini idare etmesi halkın oy birliği veya oy çokluğuyla idare edilmesini, bu da bireyin kendi kendini idare etmesini yani birey hürriyetini getirir. Bu doğrultuda demokrasi ile hürriyet eş anlamlı hale gelmektedir. Temsili demokrasi denilen sistem ise yönetenlerin otoritesi ile yönetilenlerin hürriyeti arasında denge sağlayan bir siyasal rejimdir. Bahsi geçen dengenin sağlanabilmesi için devletin demokratik olması yeterli değildir. Devlet bu hassas dengeyi sağlayabilmek için aynı zamanda hukuk devleti vasfına sahip olmalıdır. Demokratik hukuk devleti, otorite ve hürriyet arasındaki dengeyi sağlamanın dışında siyasal çoğulculuğu ve çoğulculukla gelen diyalog ve uzlaşma zeminini korur. Bu nedenle, hukuk devleti devlet yönetiminde demokrasiyi şart koşar.⁸²

Demokrasi tüm yurttaşlara özgür ve eşit katılım hakkı sunar. Eşitlerin katılımı ise demokrasilerde erdemliliği öne çıkarır. Çünkü katılım, bir şeyleri birlikte gerçekleştirmek için yola çıkmaktır, bir nevi yoldaşıktır. Bu da sistemin doğru işlemlerini sağlayacak olan tecrübeler bütünü oluşturur. İnsanların belli bir amaç etrafında birleşerek demokratik katılımı hedeflerine ulaşmaları için öncelikle demokrasinin sağladığı hakları en bilinçli şekilde kullanmaları gerekmektedir. Demokrasinin nimetlerinden faydalanmaları için bireyselleşmeyi ve vasıflı, beceri sahibi insan olabilmeyi başarmaları lazımdır. Çünkü bunlar vatandaş olmanın asgari şartıdır. Özetle demokrasinin erdemi toplumdaki her bireye eşit katılım hakkı sunmasıdır.⁸³

Demokrasinin bir anlamı da bir kimsenin alınmasında katılmadığı kararlara zorla boyun eğdirilememesidir. Bu sebeple, demokraside kamusal alan toplumun tüm bireylerine açık olmak zorundadır. Halihazırda bir kimseyi katılmadığı bir kararın uygulanması meselesinde baskı altına alarak katılmasını beklemek ahlaken de doğru

⁸¹ Yaylagül Ceran Karataş, "Ahlak, Siyaset ve Demokrasi Bağlamında Kötülük ve Şiddet", *İnsan ve Toplum Dergisi, Cilt:VII, Sayı:2*, 2017, s. 125.

⁸² İbrahim Kaplan, "Demokrasi-Hukuk-Otorite", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:XLIX, Sayı:1*, 1994, s. 268-270.

⁸³ İsmail Doğan, "Demokrasi ve Erdem İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, Cilt:XXX, Sayı:1*, 1997, s. 97-98.

değildir. Çünkü bu durumda eşit yurttaşlıktan söz edilemez. Eşit yurttaşlığın yerini artık itaat eden ve ettiren arasındaki hiyerarşi almıştır. Böyle bir sisteme demokrasi denilemez. Demokrasinin erdemlerinden biri bireyi hür bırakmak ve hiçbir tahakküm altına almamaktır.⁸⁴

Demokrasinin başardığı diğer bir mesele halkı ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Toplum siyasetin yönlendirilmesinde ne kadar söz sahibi olursa beklenti, talep veya şikayetlerini aynı ölçüde yansıtmaya imkanına sahip olur. Bu nedenle hükümetin sıradan insanların ihtiyaçlarını karşılaması diğer siyasal rejimlere nazaran demokrasilerde daha yüksek ihtimaldir. Başka bir önemli mesele demokrasinin toplumu yenilemesindeki rolüdür. Toplumlar belirli dönemlerde siyasal anlamda yenilenme ihtiyacı hissedebilir. Çünkü uygulanan politikaların ve bunların mimarı olan politikacıların rutin bir düzende değişmesi gerekmektedir. Bundaki temel amaç hem güç zehirlenmesini önleme hem de tıkanan politikaların yerini yeni politikaların almasını sağlamaktır. Bunu sağlarken en önemli şey, değişikliklerin barışçıl bir şekilde gerçekleşmesidir. Demokrasi işte bu noktada önemli bir rol üstlenir. Bu değişiklikler demokratik sistemlerde toplumda büyük bir sorun yaratmadan gerçekleşebilmektedir. Tüm anlatılanları özetlemek gerekirse, demokrasinin erdemlerini beş başlık altında toplamak mümkündür: vatandaşların eşitliği, halkın ihtiyaçlarının karşılanması, çoğulculuk ve uzlaşma, temel özgürlüklerin teminat altına alınması ve toplumun yenilenmesi.⁸⁵

1.2. DEMOKRASİNİN KENDİ ELİYLE YARATTIĞI TEHLİKE: POPÜLİZM

21. yüzyılın siyasal literatüre yaptığı bir katkı olan popülizm hala tam olarak tanımlanabilmiş ve çözümlenebilmiş bir kavram değildir. Buna rağmen siyasal partileri, liderleri ve söylemleri analiz ederken olumsuz eleştirilerin ana kaynağı olmaya başlamıştır. Bu başlıkta popülizmin ne olduğu, nelerle ilişkilendirildiği, şartlarının neler olduğu ve sağ siyaset mi yoksa sol siyasetle mi ilgili olduğunu ilgili literatüre ve yakın tarihten örneklerle başvurarak açıklanmaya çalışılacaktır.

⁸⁴ Mustafa Erdoğan, *Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji*, Ankara: Liberte Yayınları, 2000, s. 39.

⁸⁵ Beetham, Boyle, *Demokrasinin Temelleri*, s. 3-5.

Popülizm kavramının yoğun olarak kullanıldığı 2016 ABD Başkanlık seçimleri kampanya süreci bu açıdan bir ilki temsil etmektedir. Kampanya boyunca özellikle iki siyasetçi Donald Trump ve Bernie Sanders popülist olarak sıfatlandırılmıştır. Diğer ülkelerdeki popülist olarak adlandırılan partilere veya siyasetçilere bakıldığında sağ veya sol fark etmeksizin pek çok isimle karşılaşılabilir. İspanya'da PODEMOS, Yunanistan'da SYRIZA, Fransız siyasetçi Marine Le Pen, Hollanda'dan Geert Wilders örnek olarak verilebilir.⁸⁶

Bulgar siyaset bilimci Ivan Krastev'e göre yaşadığımız çağ popülizm çağıdır. Fakat popülizm henüz teorik olarak şekillendirilememiştir. Popülist olarak adlandırılan siyasal liderler incelendiğinde siyasal yelpazedeki konumları farklılık gösterse de aşırılık yanlısı, marjinal ve radikal söylemlere sahip olmaları onları ortak noktada buluşturmaktadır. Batı'da popülizm kendini göçmen karşıtlığı olarak göstermektedir, fakat popülizmin Batıdaki uygulaması üzerinden genel bir tanımlama son derece hatalı olacaktır. Çünkü eski İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'a da popülist denilmesini Batı perspektifinden açıklamak mümkün olmayacaktır.⁸⁷

Popülist liderlerin siyaset tarzlarına baktığımızda şu hususlar dikkati çeker. Popülist liderler halkın duygusal zafiyetlerini kullanarak siyasal güç elde etmeye çalışırlar. Söylemlerinin gerçekçi bir tarafı yoktur. Esasen kendi siyasal hamleleri söz konusu olduğunda gerçekçi olabilmektedirler. Kendi öz kimliklerinde gerçekçi, halka karşı hayalcidirler. Dini ve milli duygulara hitap edip olayları, seçimleri ve kendilerine yöneltilen eleştirileri dramatize ederek halkın rasyonel hareket etmesine engel olmak isterler. Kendi başarısızlıklarını ve hatalarını asla kabul edip sorumluluğunu üstlenmezler. Çünkü halkın çıkarını düşünen sadece kendileridir ve halkın çıkarını düşünmeyen bazı gizli güçler ve yapılar onun başarısız olması için uğraşmışlardır. Bu hayali düşmanların adı ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir: derin devlet, siyonistler, dış güçler ve göçmenler. Popülist liderlere göre ülkede kötüye giden ne varsa nedeni bu gizli güçlerdir. Halkı düşünen tek lideri, yani kendisini yok etmeye çalışan bu yapılar halkı kendi çıkarlarına göre yönetmek istemektedir ve bundan dolayı onun

⁸⁶ Jan-Werner Müller, *Popülizm Nedir?*, (çev. Onur Yıldız), İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s. 13.

⁸⁷ Ivan Krastev, "The Populist Moment", *Eurozine*, 18.09.2007, <https://www.eurozine.com/the-populist-moment/> (erişim tarihi: 15/09/2023).

itibarını düşürmeye çalışırlar. Ayrıca popülist liderlerde ayrımcı, ırkçı ve hoşgörüsüzlük gibi son derece olumsuz özelliklere rastlanmaktadır.

ABD'nin eski başkanı Trump yaptığı bir mitingde *ya derin devlet Amerika'yı yok eder, ya da biz derin devleti* ifadesini kullanarak seçmenleri derin devlet yapısının ülkeyi hedef aldığını belirtmiş ve 2024'te yapılacak seçimlerde aslında kendisiyle derin devlet arasında bir tercih yapılacağını vurgulamıştır.⁸⁸ Ahmedinejad ise daha çok dış politika konusunda popülist söylemlerde bulunmaktadır. Dış politikadaki bu söylemlerini iç siyasette halkı birleştiren bir unsur olarak kullanmıştır. Örneğin, BM'de yapmış olduğu bir konuşmada "Siyonist katiller" diyerek hitap ettiği İsrail'e ve ona destek olduğunu ifade ettiği ABD'ye ağır cümleler sarf etmiştir. Bu iki ülkeyi İran'ın düşmanı saymış ve dış güçler vurgusu yapmıştır.⁸⁹ Fransa'da Ulusal Cephe lideri Le Pen ve Hollanda'da Özgürlük Partisi lideri Wilders AB karşıtı ve İslamofobi söylemleriyle tanınmaktadır. Le Pen Müslümanların sokakta namaz kılmasını Fransa'daki Alman işgaliyle karşılaştırdığı için yasal işlemle karşı karşıya kalmış olsa da Wilders'in bu konudaki ifadeleri daha sert ve radikaldir. Le Pen daha çok Fransa'nın en temel sorunlarından olan göçmenler üzerinden söylem üretmektedir ve her seçim oylarını artırmaktadır. Popülizm Avrupa'da kendini AB karşıtı, İslamofobi ve ırkçılık olarak göstermektedir.⁹⁰

Kısacası, popülizm içinde ırkçılık, bazı dinlere ve azınlıklara karşı tahammülsüzlük ve hoşgörüsüzlük barındıran, halkın aklına değil gönlüne hitap ederek siyasal varoluşunu sürdüren, hayali düşmanlar yaratıp halkın gerçeklik algısını kırmaya çalışarak siyasal başarı elde etmeye çalışan siyasetçilerin izlediği tehlikeli bir yoldur. Bu yolu tehlikeli yapan seçmenleri bu taktiklerle yanına çekerek demokratik yollarla iktidar olduktan sonra demokrasiyi yok etme ve faşizan bir anlayışı egemen kılma olasılığıdır. Bu olasılığı kuvvetlendiren durum popülist siyasetçilerin halka acı

⁸⁸ Bridget Bowman, Ben Kamisar, "Eyes on 2024: Trump rails against 'deep state' in first '24 rally", 27.03.2023, <https://www.nbcnews.com/meet-the-press/meetthepressblog/eyes-2024-trump-rails-deep-state-first-24-rally-rcna76774> (erişim tarihi: 21/09/2023).

⁸⁹ Claudia Parsons, "Ahmadinejad rails against Zionists, U.S. bullying", 24.09.2008, <https://www.reuters.com/article/us-un-assembly-iran-ahmadinejad-internat-idUSTRE48MB5Y20080924> (erişim tarihi: 21/09/2023).

⁹⁰ RFI, "Le Pen, Wilders hope to unite Europe-wide eurosceptic alliance", 14.11.2013, <https://www.rfi.fr/en/europe/20131114-le-pen-wilders-hope-unite-europe-wide-eurosceptic-alliance> (erişim tarihi: 21/09/2023).

gerçekler yerine, onların duymaktan haz alacağı tatlı yalanları söylemeleridir. Demokrasinin varlığının devamı açısından en önemli unsur bilinçli seçmenlerdir.

1.3. ANTİK YUNAN'DAN GÜNÜMÜZE CUMHURİYET TARTIŞMALARI

Cumhuriyetçilik kavramı ilk bakışta bir ideolojiyi çağrıştıran bir yapıya sahip olsa da aslında ideolojiden daha üstün bir düşüncedir. Fakat cumhuriyetçiliğin farklı şekil ve biçimleri yeterince ortaya koyulmaz ve bu biçimlerin yurttaşlar için taşıdığı anlamlar sorgulanmazsa cumhuriyetçilik bir ideoloji seviyesine düşme tehlikesi yaşayabilir.⁹¹

Cumhuriyet kavramının kökenine bakıldığında "res publica" kelimesi görülmektedir. Bu kelime bugün yaygın bir şekilde kullanılan ve birçok dilde karşılaştığımız "republic" kelimesini aklımıza getiriyor. Cumhuriyet kelimesinin anlamlarına bakıldığında ise birçok farklı anlam içerdiğini söyleyebiliriz. Cumhuriyet kavramı "kamusal etkinlik", "kamusal çıkar", "kamusal sorunlar" ve "halkın oluşturduğu toplum" anlamlarına sahiptir. Bu kavram bazen devlet kelimesi ile karşılanmaya çalışılsa da bu doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü cumhuriyet yurttaşlardan bağımsız bir yönetim anlayışı değildir. Romalılar ise res publica kelimesini Yunanca'ya çevirirken "halkın meseleleri" anlamına gelen "ta demosia pragmata" sözcüğünü kullanmışlardır.⁹²

Cumhuriyetçiliğin kökenleri de tıpkı demokrasi gibi Antik Yunan'a dayanmaktadır. Demokrasi deyince akla Atina geliyorsa, Cumhuriyet denilince de akla Sparta gelir. Sparta yönetimi cumhuriyetçi düşünceye ilham kaynaklığı yapmıştır.⁹³

Cumhuriyetçilik her ne kadar Antik Yunan'daki Sparta'ya dayandırılıyorsa da gerçek uygulamaları Roma Cumhuriyeti'ndedir. Antik Yunan cumhuriyet modeli Roma modeline göre daha güçsüz ve zayıf kalmaktadır. Antik Yunan'da denge

⁹¹ Serge Audier, *Cumhuriyet Kuramları*, (çev. İsmail Yerguz), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.11.

⁹² Audier, *a.g.e.*, s.13.

⁹³ Cevat Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2006, s.49.

eksikliği, içişlerinde zafiyet ve sivil çatışmalar mevcutken, Roma'da erdem, özgürlük, yurttaşlık şerefi ve ordu gücü ön plana çıkmaktadır.⁹⁴

Sparta, Peloponesus'un en güçlü devleti ve Lakedaimonia'nın başkentliğini yapan Antik Yunan'da bir kenttir. M.Ö. 9. yüzyılda beş köyden oluşan bir konfederasyondur. M.Ö. 7. yüzyılda bazı iç reformlar yaşayan Sparta, Lycurgus Yasası olarak bilinen yasaların oluşturulması neticesinde kendi toplumunun gelişim formunu ortaya koymuştur. Daha sonra bir anayasa sözleşmesi (the Great Rhetra) ile tüm yurttaşlara sınırlı haklar tanınmış ve yöneticilerle yönetilenler arasındaki ilişkiler belirlenmiştir. Sparta, demokrasi, aristokrasi ve monarşinin harmanlanmasıyla oluşan bir siyasal sisteme sahipti. Sparta toplumu oldukça savaşçı bir toplumdur. Genç bireyler kışlalara alınır ve orada eğitim görerek savaş zamanında Sparta ordusunda görev alırlardı. Yaşlandıklarından ise daha çok devlet meseleleriyle alakadar olan siyasetçilere veya akil insanlara dönüşürlerdi. Kısacası, Spartalılar askerlik ve siyaset dışında bir şeyle pek uğraşmazlardı. Sparta'da insanlar müzakerelere ve adli görevlere katılım sağlardı. Böyle kişilerden oluşan toplumun bütününe devlet denir. Bu doğrultuda yurttaşlık kavramının tarihsel yolculuğunun başlangıç noktası Sparta'dır.⁹⁵

Spartalılar kendilerini tanrı soylu üst sınıf insan olarak görüyorlardı. Bahsedildiği üzere savaşçı bir ruha sahip olan Spartalılar felsefi ve siyasal düşünce tarihine bir katkı yapmadılar. Kendi düşünürlerini yetiştirmediği gibi başka yerlerden gelen filozoflara da kucak açmamıştır. Sparta sadece şarkı ve şiirleriyle orduya güç ve güven veren birkaç ünlü ozan yetiştirerek sanat tarihine katkı sunmuştur. Özetle Sparta gelişmemiş bir aristokratik siyasal düşünce ve yönetime sahipti.⁹⁶

Cumhuriyet denilince tarihte akla gelen ilk devletlerden olan Roma, aristokratik bir cumhuriyetti. Nüfusun %10'unu oluşturan patriciler iyi örgütlenmiş ve büyük toprak sahiplerinden oluşan bir sınıftı. Ayrıca bu sınıfta yer alanlar tam vatandaşlık hakkına sahipti. Soylulardan oluşan Senato siyasal sistemde kritik önemdeydi. Bu kurum yönetim konusunda önemli kararları almanın dışında yöneticiye

⁹⁴ Okutan, Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.60.

⁹⁵ Yavuz Özdemir, "İlk Cumhuriyet Ya Da Sparta'yı Anlamak", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, 2007, s. 378-380.

⁹⁶ Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1995, s. 114-115.

danışmanlık da yapıyordu. Senatörlerin seçimi halkoylamasıyla yapılırdı. Bunun dışında halk meclisleri de sistemin bir parçasıydı ancak senatoyla farklı olarak bu meclislerin yasama yetkisi yoktu.⁹⁷

Bu meclislerin en önemlisi Comitia Centuriata'dır. Klan esasına dayanan ve yetkileri zamanla formaliteye dönüşen curiata meclisine karşın asker ve vergi esasına dayanan Comitia Centuriata, savaş ve barış ilan etmek, ittifak yapmak gibi resmi görevlere sahip olmuş ve daha sonra Roma'daki halk meclislerinin en güçlüsü haline gelmiştir. Centurialar yüzölçüm takımlar halinde toplanan askerlerden oluşmaktaydı. Bu nedenle meclisin kökenleri aslen askeri düzenlemelerde yatmaktadır. Roma'nın en yüksek devlet görevlileri (magistratus) olan consullerin, praetorların (yargıç) ve censorların (sensör) seçimi de bu meclislerde yapılmaktaydı. Siyasal açıdan en etkili organ olan Senato'ya sadece patrici aileleri girebiliyor ve iki konsül patriciler arasında seçiliyordu. Daha sonra ortaya çıkan pleb isyanları neticesinde plebler kendi meclislerini oluşturmayı başardılar. Bu pleb meclisinin oluşturulmasıyla halkın yönetim üzerindeki etkisi artmıştır. Bu yeni halk meclisinin adı Concilium Plebis 'tir. Bu meclis Roma'nın bir diğer önemli devlet görevlisini, erkin bir magistratus tarafından keyfi olarak kullanılması durumunda plebler adına müdahale etme hakkına sahip olan tribunusları (tribün) seçmekteydi. Daha sonra bu meclis yasama gücüne sahip patrici ve pleb yurttaşlardan oluşan Comitia Tributa'ya dönüşmüştür. Roma'da plebler ve patriciler arasındaki bu mücadele tarihçiler tarafından, Cumhuriyet Roma'sının gelişmesinde temel değişim dinamiği olarak kabul edilir. Bu mücadelenin sonucunda Concilium Plebis tanınmış, Roma Hukuku'nda ilk halk duyurusu olan On İki Levha Yasası kabul edilmiştir. Pleblerin mücadelesi sonucu halk meclisleri Roma yönetiminin önemli organları haline gelirken, yetkileri de zamanla artmıştır. Yeni fetihler sonucunda köle sayısının günden güne artması köle isyanlarının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Yeni fetihleri gerçekleştiren komutanların siyasal açıdan güçlenmesi senatoyu gölgelemeye başlamalarını beraberinde getirdi. Bu komutanlardan en öne çıkanı Galya fatihi Sezar'dı. Sezar'ın gücünü fark edip onu elimine etmeye çalışanlara karşı Rubicon'u geçerek isyan başlattı. Olaylar sonucunda

⁹⁷ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, s. 187-189.

üçlü yönetim (triumvirlik) kuruldu. Fakat bunlar Sezar'ı durduramadı ve diğer iki yönetici Pompeius ve Crassus'u alt ederek senatoda kendisini diktatör ilan etti. MÖ 44'de senatörler Sezar'a suikast düzenleyerek öldürseler de cumhuriyetin sonuna mani olunamadı. Onun ölümünden sonra Octavianus, Marcus Antonius ve Aemilius Lepidus tarafından II. Triumvirlik kurulsa da bu birliktelik de çok geçmeden dağılmıştır. Caesar'ın yeğeni ve evlatlığı Octavianus, MÖ 31'de Actium Deniz Savaşı'nda Marcus Antonius ile Kleopatra'nın donanmasını yenip iç savaşa son vermiş ve dört yıl sonra da Augustus adını alarak imparator olmuştur.⁹⁸

Genel perspektiften bakıldığında Antik Yunan cumhuriyetçiliği ile Roma cumhuriyetçiliği farklılık göstermektedir. Antik Yunan cumhuriyetçi düşüncesi "gelişimci cumhuriyetçilik" ile bağdaştırılmaktadır. Bu anlayış politik karar alma süreçlerinin ve yurttaşların gelişebilmesi için politik katılımın "içsel" değerine odaklanır. Gelişimci cumhuriyetçilerin temsilciler arasında Padova'lı Marsilius, Rousseau ve Wollstonecraft gibi isimler bulunmaktadır. Roma cumhuriyetçiliği ise "korumacı cumhuriyetçilik" olarak anılır. Bu düşüncede politik katılımın diğer bir yönü olan yurttaşların amaç ve çıkarlarının korunması durumunu, yani işlevsel değeri vurgulanır. En önemli temsilcisi Machiavelli'dir. Ayrıca korumacı cumhuriyetçilik Montesquieu ve Madison gibi isimlerin cumhuriyetçilik yorumlarına ilham kaynağı olmuştur.⁹⁹

1.3.1. Cumhuriyetçilik ve Bilinçli Vatandaşlık İlişkisi

Cumhuriyet, "ortak yarar" ve "erdemli bireyler" kavramlarına dayanır. Cumhuriyette yurttaşlar ortak iyilikleri için ortaklaşa bir şekilde işleri yürütürler. Bu özelliği dolayısıyla, cumhuriyet kavramı karma yönetim, kuvvetler ayrılığı, egemenlik, insan hak ve hürriyetleri, dini özgürlükler ile yakından alakalıdır. Yaygın bilenen bir yanlış ise cumhuriyetin devlet biçimi olduğudur. Cumhuriyet bir yönetim biçimidir. Devlet biçimi ve yönetim biçimi farklı şeylerdir.¹⁰⁰

⁹⁸ Mehmet Ali Ağaoğullan v.d., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, (ed. Mehmet Ali Ağaoğullan), İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 168-178.

⁹⁹ David Held, *Models of Democracy*, Cambridge: Polity Press, 2006, s.35-37.

¹⁰⁰ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s. 126.

Cumhuriyet kavramını dar anlamda tanımlayanlar onu "monarşi karşıtlığı" olarak ifade ederler. Bu bağlamda yönetim biçimine cumhuriyet denilmesi için devlet başkanının halk tarafından seçimle belirlenmesi yeterlidir. Fakat bu anlatımın cumhuriyet kavramını idrak etmek için yeterli olmadığı açıktır. Cumhuriyet eşitlik, demokrasi, siyasal katılım ve toplumsal ruh kavramlarına fazlasıyla önem verir. Bu açıdan bakıldığında cumhuriyet toplumcu bir sistem olduğu için liberalizme, otoriter devlet yanlısı olmadığı içinse sosyalizme karşıtlık oluşturur.¹⁰¹

Yurttaş, bir toplumda siyasal hayata katılma yetkisine sahip kişidir. Cumhuriyetçilikte yurttaşın çok özel bir yeri vardır. Bu düşüncede yurttaşlık, "uyrukluk" kavramıyla eş anlamlı sayılmaz. Uyrukluk, bir ulus devlete olan aitliği ifade ederken, yurttaşlık ise siyasal yönetime doğrudan veya dolaylı bir şekilde katılma hakkına sahip olma demektir. Uyrukluk bir kişiyi yada bir nesneyi bir devlete bağlayan siyasal ve hukuki bağ iken, yurttaşlık aynı toprakta yaşayan bireylerin hak ve hürriyetlerinin hukuksal anlamda güvence altında olduğu durumdur. Bu sebeple cumhuriyetçi düşüncede yurttaşlık, ulusal birleşme ve bütünlüğü ifade etmektedir. Cumhuriyetçi bir kişi için her insan aynı zamanda bir yurttaştır. Hatta zamanla cumhuriyetçilik içerisinde yurttaşlık o kadar önem kazanmıştır ki, iyi bir yurttaş olmak iyi bir insan olabilmenin önkoşulu haline gelmiştir. Cumhuriyetlerde yurttaşlardan "aktif" olmaları beklenir. Yurttaş toplumu ilgilendiren siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyolojik konularda karar verici olmalı ve bu süreçlere aktif katılım sağlamalıdır. Aksi halde yurttaşlarda yönetime katılmaya yönelik anlamsızlaşma, duyarsızlaşma ve nihayetinde yozlaşmalar görülmeye başlar. İşte bu durum bir cumhuriyet için esas tehlikedir. Yurttaşlar erdemli birer insan olmalı ve bireysel yarar yerine toplumsal ortak yararı gözetmelidir. Siyasal katılım sağlarken bu düşünce ve doğrultuda hareket etmelidir.¹⁰²

Cumhuriyetçilik geleneği kendi kökenini Aristoteles'e kadar dayandırmaktadır. Aristoteles ünlü eseri *Politikada*, tek kişinin, küçük bir grubun veya yurttaşların oluşturmuş olduğu bir kitlenin yönetimi olarak üç tip anayasa ortaya koymaktadır. Bu üç yönetimi halkın yararına ve yönetici sınıfın/iktidar sahiplerinin

¹⁰¹ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.133-138.

¹⁰² Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.20-29.

yararına olmak üzere ikiye ayıran Aristoteles, halkın yararına olan monarşi, aristokrasi ve politeia'yı iyi yönetim, zorbalık/tiranlık, oligarşi ve demokrasiyi de kötü yönetim olarak değerlendirmektedir.¹⁰³ Aristoteles'in yurttaşlardan oluşan bir kitlenin halk yararına yönetimi olarak ifade ettiği "politeia" kavramı cumhuriyete tipolojik olarak benzemektedir.¹⁰⁴

Polybius, Aristoteles'in sınıflandırmalarına katılmakla beraber, en iyi yönetimin iyi olan üç yönetimi bir araya getiren "karma yönetim" olduğunu savunur. Aksi takdirde varılacak yerin bir kaos ortamı olacağını ifade eder ve bu söylemiyle cumhuriyetçi fikirler için ilham kaynaklarından bir tanesi olur. Çünkü Polybius'un kurmak istediği düzen bir denge sistemidir.¹⁰⁵

Roma Cumhuriyetinde yaşayan ve cumhuriyet üzerine yazıları olan Cicero, bir cumhuriyetin uzun ömürlü olmasını sağlayan iki muhteşem şey olarak din ve huy yumuşaklığını dile getirmiştir. Ona göre din, yurttaşlar arasındaki birliği sağlayan önemli bir kurumdur. Yurttaşlar arasındaki huy yumuşaklığı ise daha barışçıl ve uyumlu bir toplum anlamına geliyordu. Birlik, barış ve uyuma sahip bir toplum da cumhuriyetin uzun ömürlü olmasına sebebiyet verecekti.¹⁰⁶

Cicero'ya göre bir devletin cumhuriyet olabilmesi için toplumun içindeki herhangi bir grubun değil, halkın ortak iradesini temsil etmesi gerekmektedir. Cicero bu ifadesiyle bütün halkı ilgilendiren bir sorun ortaya çıktığında halkın yönetime katılması gerektiğini söyler. Roma sisteminde iktidar, devlet görevlileri ve senato aracılığıyla halkın çıkarını gözetir. Kısacası, Cicero'nun bahsettiği cumhuriyetçilikte halk, sorunları doğrudan üstlenmek yerine bu sorunları onların çıkarını gözetken devlet aygıtlarına devreder. Cicero cumhuriyete halkın davası demiştir. Ona göre halk insanların bir araya geldiği bir yapıdan çok daha fazlasıdır. Çünkü aynı yasaya bağlıdırlar ve belli çıkarlar etrafında birleşmişlerdir. Bu sıradan bir birleşme değildir. Bireyler ortak bir mevzuatı kabul ederek cumhuriyetin kökeninde yer alan bir eylemi

¹⁰³ Aristoteles, *Politika*, s.81.

¹⁰⁴ Audier, *Cumhuriyet Kuramları*, s.15.

¹⁰⁵ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.61.

¹⁰⁶ Marcus Tullius Cicero, *On The Republic and On The Laws*, (çev. David Fott), New York: Cornell University Press, 2014, s.71.

gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla cumhuriyet hukuksal bir anlaşma sebebiyle bir araya gelen insanlar topluluğudur.¹⁰⁷

Cicero gibi antik Roma Cumhuriyeti üzerine yazıları olan şahsiyetler, daha sonra Rönesans cumhuriyetçilerine ilham kaynağı olmaları açısından da önemlidirler. Avrupa'da bir döneme damga vuran Skolastik düşünce yüzünden fazla bir gelişim gösteremeyip unutulmaya yüz tutan cumhuriyetçi düşünce, 11.yüzyıl sonlarına doğru küllerinden doğmaya başlamıştır. Kuzey İtalya bölgesinde kurulan şehir cumhuriyetleri, hem cumhuriyetçiliğe yeni bir tecrübe kazandırması hem de kilisenin yönetim konusundaki temel öğretilerinden olan yönetici kişi veya sınıfa Tanrı tarafından verilmiş iktidar düşüncesine karşı bir başkaldırı olması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu şehir cumhuriyetleri arasında 18.yüzyıla kadar varlığını sürdüren tek cumhuriyet Venedik oldu ve diğer cumhuriyetler tek tek monarşiye geri döndü.¹⁰⁸

Rönesans cumhuriyetçiliğinin cumhuriyetçi düşünceye yaptığı en önemli katkı, günümüzde bir cumhuriyet için olmazsa olmaz kabul edilen bir sıfat olan "laik cumhuriyet" kavramını kazandırmasıdır. Elbette laiklik vurgusunun bu dönemde ortaya çıkmasının ve cumhuriyetçi düşünceye eklemlenmesinin tarihsel açıdan bir sebebi vardır. Rönesans hareketleri Avrupa'yı orta çağın düşünce sistemi olan skolastik düşünceden uzaklaştırmaya başlamıştır. Böylece Avrupa'da cumhuriyetçilik kendine yeniden gelişim gösterebileceği bir ortam bulmuştur.¹⁰⁹

Skolastik düşüncenin zarar verip Rönesans cumhuriyetçilerinin yeniden siyasal hayata ve cumhuriyetçi düşünceye kazandırmaya çalıştıkları bir diğer kavram ise yurttaşlıktır. Hristiyanlığın yayılması ve Avrupa'da Katolik Kilisesinin dogmatik düşüncelerinin hüküm sürmeye başlamasıyla birlikte, siyasal faaliyetlerle erdemini ve varlığını ispatlayan, aktif yurttaş anlamına gelen *homo politicus* veya diğer bir söylemle *homo rhetor*, yerini Hristiyan inancına kendini adanmış ve kilisenin dogmatik fikirlerini sorgusuz sualsiz bir şekilde hayatının her alanında bir ölçü olarak kabul eden *homo credens*'e bırakmıştır. Özetle, "siyasal insanın" yerini "inanan insan" almıştır.¹¹⁰

¹⁰⁷ Audier, *Cumhuriyet Kuramları*, s.17-19.

¹⁰⁸ Held, *Models of Democracy*, s.29-34.

¹⁰⁹ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.65.

¹¹⁰ John Greville Agard Pocock, *The Machiavellian Movement: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, New Jersey: Princeton University Press, 1975, s.550.

Rönesans cumhuriyetçilerini incelemeye başlarken Padova'lı Marsilius'tan başlamak doğru olacaktır. Çünkü Marsilius "Barışın Savunucusu (Defensor Pacis - 1324)" isimli eserinde rönesans cumhuriyetçi geleneğinin temellerini oluşturan ilkeleri yazmıştır. Marsilius bu eserinde kilise ve ruhban karşıtı bir tutum sergilemiş, hayatı ve yönetimi dünyevileştirmekten bahsetmiştir. Bunların yanında, toplumsal barışın olabilmesi için güçlü otorite vurgusu ve bu otoritenin siyasal bir meşruiyetinin olması, halkı yasa yapma sürecinin merkezine koyması ve yöneticinin toplum yararına yönetimini sağlayan en önemli unsurun halkın iradesi ile uyumlu bir sistem olmasını savunmasıyla adeta rönesans cumhuriyetçilerine kılavuzluk yapmıştır.¹¹¹ Fakat bazı yazarlar Marsilius'a cumhuriyetçi demenin fazla abartılı bir ifade olduğunu söylemişlerdir. Marsilius'a göre halkın rızasını almak için en güzel yöntemin seçim olduğunu söylemişler ve aslında onun savunduğu sistemin halkın oylarıyla işbaşına gelen bir kral olduğunu dile getirerek, seçimli bir monarşi istediğini ifade etmişlerdir.¹¹²

Rönesans cumhuriyetçileri arasında en kötü şöhretli isim ise Machiavelli'dir.¹¹³ Elbette bu kötü şöhretinin temel nedeni *Prens/Hükümdar* adlı eseridir. Aslında Machiavelli söylenenlerin aksine bu eserinde başarı için her yolu mübah görmemiş veya yöneticinin ahlak gibi değerleri bir amaç değil araç olarak görebileceğini ifade etmemiştir. Sadece hükümdara bir sınır çizmemiştir.¹¹⁴ Machiavelli Polybius'un görüşlerine paralel olarak, Aristoteles'in yönetim sistemleri sınıflandırmasına benzer bir şekilde yönetim sistemlerinden bahsetmiş ve üçünün (prenslik, aristokrasi ve halk yönetimi) iyi yönetim olduğunu ifade etmiştir. Fakat Machiavelli bu üçünden sadece birinin hâkim olduğu bir sistemi savunmamaktadır. Çünkü ona göre bunlardan birinin egemen olduğu bir sistem kolayca kötülüğe evrilebilir. Prenslik tiranlığa, aristokrasi oligarşiye ve halk yönetimi ise özgürlükleri istismar eden bir sisteme dönüşebilir. Bu bağlamda Machiavelli en iyi yönetim şekli

¹¹¹ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.71.

¹¹² Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s.66.

¹¹³ Skinner, Machiavelli hakkında yazmış olduğu bir eserinde, onun sinsi, ikiyüzlü ve art niyetli gibi kavramlarla özdeşleştiğini yazar. Hatta şöhreti o kadar kötüdür ki, bir kişi Makavelist olarak nitelendirildiğinde bu sıfatı kendisine yöneltilmiş ciddi bir suçlama ve hakaret sayar. Bkz. Quentin Skinner, *Machiavelli*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2017, s.11.

¹¹⁴ Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, (çev. Necdet Adabağ), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.12-13.

olarak karma yönetimi önerir. Bu sistemde hem prens/kral hem aristokrasi hem de halkın yönetimi bulunmaktadır. Böylece üçünün de sistemde bulunması birbirlerine karşı bir denge ve denetleme mekanizması oluşmasını sağlayacaktır.¹¹⁵

Rönesans cumhuriyetçilerinden olan diğer bir önemli isim ise Rousseau'dur. Rousseau, bugünkü cumhuriyetlerin eski siteleri olduklarını ifade eder ve cumhuriyeti bir sözleşme etrafında bir araya gelerek oluşan tüzel kişiliğe sahip bir bütün olarak tanımlamaktadır. Bu bütün, sahip olduğu ortak çıkar, benlik, yaşam ve istemi bu sözleşmeden almaktadır.¹¹⁶ Rousseau cumhuriyet ve cumhuriyetçi hükümetle ilgili fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir; *"yasaylayönetilen her devlet bence cumhuriyettir: Çünkü o zaman işleri yöneten yalnız halkın yararadır ve halk da önemli bir varlıktır. Her yasal hükümet cumhuriyetçidir"*¹¹⁷. Rousseau, Montesquieu gibi erdemlin önemini vurgu yapmaktadır. Ayrıca cumhuriyette iç savaş çıkma ihtimalinin diğer yönetim sistemlerine göre daha yüksek olduğunu söyleyen Rousseau, bu ihtimalin gerçekleşme olasılığının azalması için yurttaşın erdemli, bilinçli, güçlü ve kararlı olması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁸ Rousseau cumhuriyetin monarşiden daha iyi bir sistem olduğunu ifade ederken, halkın hemen her zaman bilgili, aydın ve yetenekli şahısları seçeceğini, monarşide ise halkın yönetici seçimine bir dahli olmadığından yüksek makamlara gelen kişilerin bu makamlara ulaşmak için her türlü ahlaksız yola başvuracağını yazmıştır.¹¹⁹

Rousseau, yurttaş kavramına da çok önem vermiştir. Bu sebeple bilinçli yurttaşın nasıl olması ve nasıl eğitilmesi gerektiği üzerine düşüncelerini kaleme almıştır. Rousseau için yurttaş, siyasal toplumun temel itici gücü ve lokomotifidir.¹²⁰ Yurttaşlar ve idareciler, kendi görevlerini ve sorumluluklarını sevdiklerinde bütün zorluklar ortadan kalkar. İyi ve erdemli yurttaş, vatansever olan ve özel iradesi, genel iradeyle örtüşendir. Eğer idareciler, yurttaşların erdemli olmalarını istiyorlarsa, onlara vatan sevgisini aşılmalıdırlar.¹²¹ Bilinçli ve erdemli yurttaşlar yetiştirebilmek için,

¹¹⁵ Machiavelli, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, s.30-33.

¹¹⁶ Jean-Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s.15.

¹¹⁷ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s.36.

¹¹⁸ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s.64.

¹¹⁹ Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s.69.

¹²⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Ekonomi Politik*, (çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s.12.

¹²¹ Rousseau, *Ekonomi Politik*, s.24-27.

eğitim babanın elinden alınıp devlete verilmelidir. Devlet, toplumdaki her bir bireyi yurttaş olarak yetiştirilmelidir, aksi takdirde toplumda erdem var olamaz. Yurttaş yetiştirmek için de bireylerin çocuk yaşta eğitime başlanması lazımdır. Çocuklara bu eğitimi tecrübe sahibi yaşlı insanlar vermelidir. Sadece bu kişiler yeni nesillere erdem ve vatanseverlik gibi değerleri kazandırabilir. Mülkiyet hakkı yurttaş hakları arasında en kutsal olandır. Bu hak çağdaş bir toplum olmanın ve yurttaşların vatanlarına ve içinde yaşadıkları topluma karşı aidiyet hissetmesinin temel sebebidir.¹²²

1.3.2. Cumhuriyetlerin Demokratik Olma Gerekliği

Cumhuriyetçilik denilince akla gelen isimlerden biri olan Montesquieu, bir cumhuriyette bakanları ve temsilcileri halkın belirlemesi gerektiğini aksi halde bu kişilere halkın bakanı veya temsilcisi denilemeyeceğini ifade ederek, cumhuriyette demokratik sistemin önemine vurgu yapmıştır. Fakat günümüz demokratik ilkelerinden farklı olarak oylamanın açık olması gerektiğini savunmaktadır.¹²³ Montesquieu için cumhuriyet "erdem" demektir. Eğer bir cumhuriyet erdemini kaybederse çökmenin eşiğine gelir.¹²⁴ Montesquieu erdemi yasalara ve vatana duyulan sevgi olarak tanımlar. Esas erdem kamusal çıkar için bireysel çıkardan feragat edebilmektir. Cumhuriyetin devamı için ise bu erdemi her nesle kazandırmak gerekir. Bundan dolayı eğitim bir cumhuriyet için olmazsa olmaz bir ihtiyaçtır.¹²⁵

Cumhuriyetçilik, yurttaşların tamamının eşit ve tam katılım sağladığı siyasal bir toplum kurma amacı taşıyan bir fikirdir. Bu konuda önemli çalışmaları olan Pettit, bir kişinin cumhuriyetçi olması için şu üç ilkeyi benimsemesi gerektiğini söyler;

Yurttaşlık kavramı bütün bireyler için geçerli olmalıdır, Cumhuriyetçi yurttaşlık, özgürlük ilkesinin benimsenmesini gerektirir ve Cumhuriyetçi devlet,

¹²² Rousseau, *Ekonomi Politik*, s.33-36.

¹²³ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, (çev. Berna Günen), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022, s.12-16.

¹²⁴ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, s.26.

¹²⁵ Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, s.45.

demokratik kurumların varlığı ile güçlenir ve şeffaflık ilkesini benimser. Yurttaşların anayasal ve demokratik yollarla iktidarı kontrol ve denetime tabi tutmasını sağlar.¹²⁶

Pettit, cumhuriyetçi yönetim biçimlerinden anayasacılık ve demokrasiyi açıklarken "itiraz edilebilirlik" özelliğinin altını çizmiştir. Ona göre, anayasal demokratik cumhuriyet için itiraz edilebilirlik en önemli koşuldur.¹²⁷ Buradan yapılacak çıkarım şudur; halkın siyasal yaşama katılımı etkin olmalıdır. Bunun için yurttaşlar haklarını bilmeli ve bu haklar çiğnendiğinde ise itiraz etmelidir. Anayasal demokratik cumhuriyetin bel kemiği bilinçli vatandaşdır.

Cumhuriyetlerin demokratik olması gerektiğini vurgulamadan önce iki kavram arasındaki bazı karşıtlıklardan da bahsetmek gerekir. Demokrasi, cumhuriyetten daha önce ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu sebeple cumhuriyet düşüncesinin ortaya çıkmasının kökenlerinde demokrasi sisteminin eksikliklerini tamamlama arzusu yatmaktadır.¹²⁸ Demokrasi pratikte çoğunluğun despotlaştığı bir yönetim anlayışına dönüşmeye başlayınca, halkı bu tehditte korumak ve toplumun "ortak yararını" güvenceye almak için önceki bölümde ifade edildiği üzere Poliybius ve Machiavelli gibi düşünürler "karma yönetimi" savunmaya başlamışlardır.¹²⁹

Cumhuriyetin demokrasi üzerine yaptığı eleştirilerden biri halkın yönetimdeki yeri üzerinedir. Demokrasinin ilk ortaya çıktığı zamanda halkın tamamını kapsayıcı bir nitelikten yoksundur. Yalnızca belli bir statüde olan kesim yönetime katılabilmektedir. Cumhuriyetin farkı burada ortaya çıkar. Cumhuriyet demokraside kul olarak nitelendirilen bireyler yurttaş yapmıştır. Bu dönüşümünde gerçekleşmesinde Roma Cumhuriyeti'nin payı büyüktür.¹³⁰

İki kavram arasındaki diğer bir anlaşmazlık, liberal demokrasinin dünya çapında etkisini arttırmaya başladığı dönemde ortaya çıkmıştır. Liberal demokrasinin temel savunularından olan bireycilik anlayışı, teorik anlamda cumhuriyetin amaçlarıyla örtüşmemektedir. Cumhuriyet toplumdaki bireylerin sadece kendi

¹²⁶ Philip Pettit, *Cumhuriyetçilik*, (çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998, ss.11-12.

¹²⁷ Pettit, *a.g.e.*, s.244.

¹²⁸ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s. 142.

¹²⁹ Carl J. Richard, *The Founders and the Classics: Greece, Rome, and the American Enlightenment*, Cambridge: Harvard University Press, 1994, s.124-125.

¹³⁰ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s. 150.

çıkarlarına odaklandığı bir sistemi arzu etmezler. Bunun yerine toplumdaki tüm bireylerin toplumun ortak yararına hizmet etmesi gerektiğine inanırlar.

Ortak yarar amacı nedeniyle meydana gelen diğer bir tartışma ise liberal demokrasinin savunduğu siyasal çoğulculuk etrafında şekillenmiştir. Liberal demokraside farklılıklara saygı esastır. Azınlık görüşe mensup yurttaşlara eşit muamele edilmeli ve saygı gösterilmelidir. Cumhuriyetlerde ise toplumun ortak yarar etrafında toplanıp tek bir hedefe odaklanması makbuldür. Ortak yarara ulaşma arzusu o denli kuvvetlidir ki, farklılıklar eğer bu amaç doğrultusunda uzlaşmayı reddederse, tüm farklılıkları yok sayma eğilimi dahi görülebilir.¹³¹ İşte bu anlaşmazlık aslında bir cumhuriyette demokrat eğilimlerin ağır basmaması durumunda meydana gelebilecek sorunları göstermesi açısından önemlidir. Esasen ortak yarar kavramı tehlikeli, yorumlanmaya açık ve otoriter/totaliter yönetimlere kapı aralayan bir söylemdir. Bazı ideolojik temele dayanan cumhuriyetler için kullanılmıştır. Bu doğrultuda cumhuriyetlerin niçin demokratik olması gerektiği anlatılmaya çalışılacaktır.

İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası siyasal düzen iki kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. Bu kutuplardan birini sosyalist/komünist rejimler oluşturmaktaydı. Bu totaliter rejimler kendilerine resmi olarak halk cumhuriyeti adını vermekteydiler. Bu yönetimlerin cumhuriyeti tercih etmelerindeki ana etmen ortak yarar/iyi kavramıdır. Ülke yönetiminde ideolojik bir yaklaşım sergileyen halk cumhuriyetlerine göre, toplum için ortak iyi olan şey komünist sistemdir, diğer bir anlatımla işçinin egemenliğini simgeleyen proletarya diktatörlüğüdür. Sözde cumhuriyet özde diktatörlük olan bu sistemlerde, hukuk devleti, insan hak ve özgürlükleri, çoğulculuk gibi demokratik esaslar yok sayılmış ve bir süre sonra rejimler totaliter bir yönetime evrilmiştir.¹³² Dünya gündeminde en çok adı duyulan rejimlerden biri Kuzey Kore'dir. Aslında tam da konumuza yönelik çok güzel bir örnek teşkil eden bu ülkenin resmi adı "Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'dir".¹³³ Fakat yönetim şekline bakıldığında cumhuriyetin ve demokrasinin temel özelliklerini barındırmamaktadır.

¹³¹ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.151.

¹³² Bu konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Jean-Louis Panne vd., *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, (ed. Mark Kramer, çev. Mark Kramer, Jonathan Murphy), London and Cambridge: Harvard University Press, 1999.

¹³³ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Kuzey Kore Ülke Künyesi", 2023, <https://www.mfa.gov.tr/kuzey-kore-kunyesi.tr.mfa> (erişim tarihi: 25/07/2023).

Bu savı kuvvetlendiren diğerk bir taraf ise demokrasilerin en iyi uygulandığı ülkeler incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Dünyaca ünlü The Economist dergisi tarafından hazırlanan ve her yıl yayımlanan *Dünya Demokrasi Endeksinin* 2022 yılı raporuna göre, tam demokrasi olarak sayılan 24 ülkenin neredeyse yarısına yakınının anayasal monarşi olması, ilk beş ülkeden ise sadece ikisinin cumhuriyet olması ve otoriter olarak sınıflandırılan ülkelerin tamamının mutlak monarşi veya cumhuriyet olması dikkat çekicidir.¹³⁴ Kısacası hem cumhuriyet hem de demokrasi keyfiyete dayanmamalı. Hukuk devleti ilkesinin gerekliliklerini yerine getirmeli ve liberal unsurlara sistem içerisinde yer vermelidir. Her şeyden önemlisi devlet ve toplum içerisindeki güçler arasında fren ve denge mekanizması devreye geçirilmelidir. Aksi durumda ise her iki yönetim baskıcı, sınırlandırılmamış, keyfi yönetime geçme tehlikesini içinde barındıracaktır.

1.4. SİYASAL KÜLTÜR

Siyasal kültür ifadesini kavrayabilmek için öncelikle kültür kelimesinin tanımını yapmak gerekir. Kültür, toplumların tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları olaylardan edindikleri bilgi ve tecrübeleri gelecek nesillere aktarmaları sonucunda meydana gelen yaşayış biçimidir.¹³⁵ Bu tanımdan yola çıkılarak siyasal kültür, toplumların yaşamış olduğu siyasal olaylar sonucunda sahip oldukları tecrübeler ışığında siyaset, devlet, yurttaşlık gibi siyasal kavramlara yönelik tutumları ve siyasal olayları kavrayış biçimleri olarak tanımlanabilir. Tanımlardan anlaşılacağı üzere siyasal kültür toplumdaki farklılıklarla farklılık gösterebilir. Bu sebeple toplumların siyasal davranışlarını ve tutumlarını analiz etme konusunda siyasal kültür kavramı son derece değerli hale gelmektedir. Siyasal kültür, siyasal karar alma sürecinde toplumun genel manzarasını gösterir. Siyasal sistem içerisinde toplumdaki hâkim görüş, davranış, inanç ve değerlerin toplamıdır. Ayrıca siyasal kültür kendi içerisinde toplumun mevcut siyasal sisteme yönelik bilgisini, olumlu veya olumsuz hislerini ve değer yargılarını barındırır.¹³⁶ Diğer bir tanıma göre siyasal kültür bir toplumun siyasal alandaki

¹³⁴ The Economist Intelligence Unit, "Democracy Index 2022: Frontline democracy and the battle for Ukraine", Politics and Global, London: The Economist, 2023, s.7-11.

¹³⁵ Ebru Şule Canan-Sokullu, "Siyasal Kültür", *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, (ed. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 103.

¹³⁶ Canan-Sokullu, "Siyasal Kültür", s. 104.

karakterini ve psikolojisini ifade etmektedir. Bu doğrultuda toplumun siyasal konulardaki eğilimi analiz edilmeye çalışılır.¹³⁷

Siyasal kültür 1960'ların başında kurumsal yaklaşımın yetersiz kaldığı toplumun siyasal düşüncelerini kavramak konusuna bir çözüm üretme ve bu eksiği kapatma amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu konudaki ilk önemli çalışma Almond ve Verba'nın "Civic Culture"¹³⁸ adlı eseridir.¹³⁹ Siyasal kültür kavramının önem kazanmasına paralel olarak siyasal kültürün nasıl ve kimler tarafından oluşturulması gerektiği sorusuna cevap bulunmaya çalışılmıştır. Bazı kimseler siyasal kültürü ve siyasal toplumu hükümetin oluşturması gerektiğini, yönetimin sorumlulukları arasında ortak bir sistem ve yapı ortaya koymak olduğunu ifade etmenin yanında siyasal kültürün önemli unsurları arasında toplumda ortak bir dünya görüşü, ortak değerler ve ortak beklentiler oluşturmak olduğunu belirtenler de vardır.¹⁴⁰

Fakat bu düşünceye ihtiyatlı yaklaşılmalıdır. Siyasal kültürü zenginleştiren esas faktör sorgulayan ve ders çıkaran bilinçli yurttaştır. Bu sebeple şu soruları sormakta yarar vardır; siyasal kültürü ve siyasal toplumu inşa etmekle görevlendirilen siyasal yönetim, kendisini eleştiren ve sorgulayan bir toplumu bile isteye oluşturur mu yoksa itiraz etmeyen uysal bir toplumu mu tercih eder? Yurttaş eğitiminin devlete verildiği bir yerde devlet yurttaşları sorgulayıcı birer birey olarak mı yetiştirir yoksa kendisine her zaman biat eden tebaa olarak mı? Bu sorular bizi şu sonuca götürür; siyasal kültürü her toplum yaşadığı siyasal tecrübeler ve deneyimlerle oluşturmak zorundadır. Bu durumda toplumu meydana getiren bireylere büyük bir sorumluluk düşmektedir. Yurttaşlar siyasal bilinçlerini arttırmalı ve kendi siyasal kültürünü inşa etmelidir. Aksi takdirde, yurttaşların inşa edemediği siyasal kültürü devlet mekanizmaları veya elit gruplar inşa edecektir. Bu yapılar ise kitle iletişim araçlarını kullanarak siyasal kültürü toplumun yararına olacak şekilde değil, tam tersi istikamette kendi düşünceleri, amaçları ve çıkarları doğrultusunda oluşturacaklardır.¹⁴¹

¹³⁷ Michael G. Roskin vd., "Political Culture", *Political Science: An Introduction*, (ed. Michael G. Roskin vd.), New Jersey: Prentice Hall, 1994, s. 122.

¹³⁸ Gabriel Abraham Almond, Sidney Verba, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press, 1963.

¹³⁹ Andrew Heywood, *Siyaset*, Ankara: Liberte Yayınları, 2006, s. 290.

¹⁴⁰ Canan-Sokullu, "Siyasal Kültür", s. 102.

¹⁴¹ Heywood, *Siyaset*, s. 290.

Siyasal kültür alanında en bilinen çalışmanın sahibi olan Almond ve Verba'ya göre siyasal yönelimler üçe ayrılır; bilişsel, duygusal ve yorumsal.¹⁴² Bilişsel boyut seçmenin siyasal sisteme yönelik bilgisini, duygusal boyut siyasal lidere ve partiye karşı sevgisini ve bağlılığını, yorumsal boyut ise siyasal olayları yorumlarken sahip olduğu algısını ve değer yargılarını ifade eder.¹⁴³

Almond ve Verba üç tip siyasal kültürden bahseder; yerel, uyrukluk ve katılımcı. Yerel siyasal kültür henüz milli bütünlüğünü sağlayamamış, köy, aşiret, etnisite ve kabile gibi kimliklerin egemen olduğu siyasal kültür çeşididir. Uyrukluk kültürünün yerel kültürden farkı milli bir karakteri oluşmuş toplumun varlığıdır. Uyrukluk kültüründe seçmen siyasal sistemi tanıyacak kadar bilgi sahibidir ancak siyasal sisteme katılımı çok azdır. Siyasal sistemi değiştirebileceği ve sistemin kendi taleplerini gerçekleştirebileceği konusunda ümitsizdir. Seçmenin siyasal katılımı oy verme ile sınırlıdır ve bunun dışında seçmen pasif bir davranış sergiler. Katılımcı kültür ise en güçlü siyasal kültürü ifade etmektedir. Seçmen siyasal sistem üzerinde her konuda egemen olduğu hissiyatındadır. Bu sebeple tüm siyasal katılım yollarını dener. Katılımcı kültürde seçmenin siyasal bilinci çok yüksektir.¹⁴⁴

Almond ve Verba'nın yapmış olduğu bu çalışmanın neticesi ise tam demokratik sistemle siyasal kültür arasında kuvvetli bir ilişkinin olduğudur. Demokrasinin var olabilmesi için en kötü ihtimalle uyrukluk kültürüne sahip olması gerekir, fakat bu kültürde demokrasi güçlü değildir. Tam demokrasi katılımcı kültürde mümkündür. Yerel kültürde ise demokrasiden bahsetmek çok zordur.¹⁴⁵

Lucian W. Pye ise siyasal kültüre ampirik bir yaklaşım sergilemiştir. Ona göre, bir toplumun siyasal kültürünü tespit edebilmenin tek yolu kamuoyu araştırması yapmaktır. Elde edilecek bulgular toplumun siyasal kültür seviyesini bizlere gösterir. Siyasal kültürü oluşturan öğeler ise gelenekler, devlet kurumlarının ruhu, yurttaşlık algısı ve liderlerin üsluplarıdır.¹⁴⁶

¹⁴² Almond, Verba, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, s. 15.

¹⁴³ Mümtaz'er Türköne, "Siyasi Kültür", *Siyaset*, (ed. Mümtaz'er Türköne), İstanbul: Opus Yayınları, 2010, s. 224.

¹⁴⁴ Almond, Verba, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, s. 17-19; Türköne, "Siyasi Kültür", s. 224-225.

¹⁴⁵ Almond, Verba, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, s. 498.

¹⁴⁶ Türköne, "Siyasi Kültür", s. 224.

1.5. SİYASAL KATILIM

Siyasal katılım kavramının tek bir tanımı bulunmasa da benzer bir anlayışa yakın ifadelerle tanımlanabilir. Kalaycıoğlu, bireylerin kendi iradeleriyle yaptığı tercihler ve aldığı kararlar neticesinde siyasal karar vericileri belirlemek ve onları etkileyecek eylemlerde bulunmak olarak tanımlar.¹⁴⁷ Çaha ise yönetilenlerle yönetenler arasındaki ilişki biçimi olarak ifade eder. Amaç yine yönetenlerin kararlarını etkilemektir. Ancak bu etkileme toplum çıkarı için değil, bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda karar vericileri etkilemekten ibarettir.¹⁴⁸ Görün de kişilerin veya örgütlerin, yöneticilerin eylemlerini etkilemek ve yönlendirmek için gösterdiği çabaların tümü olarak tanımlar.¹⁴⁹ Yine başka bir tanıma göre siyasal katılım, siyasal iktidar ile halk arasında bağlantı sağlayan, halkın yönetimden isteklerini, endişelerini ve beklentilerini belirteceği bir süreci kapsar.¹⁵⁰ Görüldüğü üzere siyasal katılım hakkında farklı tanımlamalar olsa da özünde belli bir noktaya işaret etmektedir. Bu nokta siyasal iktidarın karar ve politikalarını etkilemektir. Halkın siyasete katılmaktaki amacı siyasal iktidara karşı bir denge ve denetleme mekanizması yürütmektir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeninde, özellikle Batıda, demokratik rejimlerin çoğalmasıyla birlikte yurttaşların siyasete katılımı konusu popülerlik kazanmaya başladı. Bu kapsamda birey ve devlet arasındaki ilişkinin seviyesini ortaya koyan kavramlardan biri siyasal katılımdır. Kalaycıoğlu bunu Tönnies'in cemaat ve cemiyet kavramı¹⁵¹ üzerinden açıklar. İnsanların yaşadığı çevre

¹⁴⁷ Ercan Aktan, *Sosyal Medya ve Siyasal Katılım*, Konya: Eğitim Yayınevi, 2017, s. 6.

¹⁴⁸ Ömer Çaha, Metin Toprak, İbrahim Dalmış, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", *Türkiye 'de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler*, (ed. Ömer Çaha), Ankara: Orion Kitabevi, 2008, s. 54.

¹⁴⁹ Mustafa Görün, "Yerel Demokrasi ve Katılım: İzmir, Konya ve Ağrı İl Genel Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma", *Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 2*, 2006, s. 164.

¹⁵⁰ Wendy K. Tam Cho, Thomas J. Rudolph, "Emanating Political Participation: Untangling The Spatial Structure Behind Participation", *British Journal of Political Science, Cilt: XXXVIII, Sayı: 2*, 2008, s. 274.

¹⁵¹ Tönnies insanlığın tarihsel sürecini açıklarken cemaat, yani topluluk anlamına gelen "Gemeinschaft" ve cemiyet, yani toplum anlamına gelen "Gesellschaft" kavramlarını kullandı. Ona göre insanlar cemaat halinde yaşarken doğal iradeyi benimser. İnsanlar arasında görece bir işbirliği vardır. Ancak zaman içinde cemaat cemiyete dönüşür ve bu kaçınılmaz bir sürecin neticesidir. Cemiyet halinde yaşayan insanlar rasyonel iradeyi benimser. İşbirliği yerini rekabete bırakır. İnsanlar birbirinde uzaklaştırılmıştır. İnsanlar arasındaki ilişkilere gerilim hakimdir. Tönnies'in gemeinschaft ve gesellschaft teorilerini incelemek için bkz. Ferdinand

cemaatten topluma dönüştüğünde bireyin kendisi de bir dönüşüm geçirerek yurttaşa dönüşür. Böylece birey siyasetin temel sütunlarından biri haline gelir ve önemli bir siyasal aktör olur. Tönnies'in ifade ettiği bağlamda dünyada cemiyetleşme Sanayi Devrimi sonrası müthiş bir artış gösterdi. İş imkânı bulmak için birçok insan köylerden kentlere akın etti. Ortaya çıkan kentleşme olgusu siyasette bireyin önem kazanmasına ve siyasal katılımın artmasına neden oldu. Kentlere yerleşen bireyler eskiden farklı olarak artık iyi eğitim alabiliyordu. Sanatsal etkinliklere ve haberlere daha kolay ulaşım sağlayabiliyorlardı. Bu sayede siyaseti de yakından takip etmeye başladılar. Bireyler ulusal ve uluslararası siyasette yaşanan gelişmelerin, hükümetlerin ve yönetimlerin sergilediği politikaların kendi yaşamlarını doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilediğini fark etti. Tüm bunların neticesinde kitlesel bir siyasal aydınlanma yaşandı.

19. yüzyılın ortalarına doğru ilk kez ABD ve Britanya'da, siyasal yaşamı derinden etkileyecek ve bugün dahi siyasetin ana omurgalarından olan kurumlar ortaya çıktı. Siyasal hayatta artık partiler vardı. İkinci önemli gelişme yine ABD'de yaşandı. 1789'da dünyanın ilk yazılı anayasası kabul edildi. Daha sonra tüm dünyada yazılı bir anayasa oluşturma süreci başladı. Bu gelişmelerin takiben imparatorlukların yerini ulus devletlere bırakması başka bir sonuca yol açtı. Siyasal yönetimler meşruluğunu halk oyuna ve desteğine dayandırmaya başladı. Siyasal partilere ek olarak sendikalar, kooperatifler, dernek ve vakıflar kurularak siyasal yönetim üzerinde baskı ve denetim mekanizmaları işler hale geldi. Zamanla oy kullanma dışında gösteri yürüyüşü, bina işgali, protesto, boykot, grev ve toplu dilekçe gibi yeni siyasal katılım çeşitleri ortaya çıktı. Böylece bireyin içinde kaybolup gittiği cemaat yapısı yerini bireyin çok değerli olduğu, hak ve özgürlüklerinin anayasal güvence altına alındığı ve siyasette etkin bir aktör haline dönüştüğü cemiyet yapısına geçiş tamamlandı.¹⁵²

Tönnies, *Community and Civil Society*, (ed. Jose Harris, çev. Jose Harris, Margaret Hollis), Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 22-91.

¹⁵² Ersin Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Katılma ve Siyasal Kültür", *Türkiye 'de Siyasal Yaşam: Dün, Bugün, Yarın*, (ed. Mehmet Kabasakal), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 183-188.

1.5.1. Siyasal Katılım Biçimleri

Siyasal katılım konusunda birçok farklı tanım bulunduğu gibi, siyasal katılım biçimleri hakkında da farklı görüşler mevcuttur. Bu siyasal katılım biçimlerini açıklamakla yetinilmeyip, bireysel analiz ve eleştiriler getirilecektir. Daha sonra ele alınacak Türkiye'deki siyasal katılım bölümünde bu anlatımlara, analiz ve eleştirilere atıflar yapılarak ortaya atılacak olan tez kuvvetlendirilmeye çalışılacaktır.

Siyasal katılım hakkında en önde gelen çalışmalardan biri Milbrath ve Goel'in eseridir. Yazarlar bu eserde siyasal katılım biçimlerini üçe ayırarak incelemişlerdir. Bu üç kategori şu şekildedir; gladyatör eylemleri, geçiş eylemleri ve izleyici eylemleri. Milbrath ve Goel'e göre gladyatör eylemleri, siyasal partiye üye olmak, seçim kampanyasında aktif rol almak, seçimde aday olmak veya bir siyasal amaç için para toplamak, istikrarlı şekilde parti toplantılarına katılmak gibi eylemleri içerir. Geçiş eylemleri ise siyasal mitinge katılmak, parti veya adaya para yardımında bulunmak ve bir siyasal lider ile temas halinde olmak gibi eylemleri ifade eder. İzleyici eylemler de oy vermek, siyasal tartışmalara katılmak, başka kişileri bir partiye veya adaya oy vermeye ikna etmeye çalışmak gibi eylemlerden ibarettir. Siyasal sisteme katılmayan apolitik kişilere ise kayıtsızlar denir. Gladyatör eylemlere bakıldığında adından da anlaşılacağı üzere saha görevleri olduğu görülmektedir. Bunları yapan seçmen siyasal mücadelenin tam göbeğindedir. Geçiş eylemleri ise gladyatör ve izleyici arasındaki ara formdur. Seçmen siyasal mücadelenin ne tam olarak içinde ne de tam olarak dışındadır. İzleyici eylemler ise görece pasiflik içerir. Seçmen siyasal mücadeleye fiilen katılmaz ancak kendi çevresinde küçük bir çaba gösterir.¹⁵³ Milbrath ve Goel'in sınıflandırması gerçekten çok iyi yapılmış bir sınıflandırmadır. Yazarlar esasen seçmene bir mesaj vermektedir. Seçmenlerin siyasete seyirci kalmaması lazımdır. Bir gladyatör gibi sahaya inmeli ve inandığı siyasal düşünce ve değerler uğruna mücadele etmelidir. Böylece siyasal iktidarın denetlenmesi de bizzat halk tarafından sağlanabilecektir.

Esat Çam ise siyasal katılım konusuna farklı bir yorum getirmiştir. Ona göre siyasal katılım "yüksek ve olağan, yüksek ve radikal, düşük ve olağan, düşük ve

¹⁵³ Lester Walter Milbrath, Madan Lal Goel, *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?*, 2. basım., Chicago: Rand McNally College Pub. Co, 1977, s. 18-21.

radikal olarak dört kategoriye ayrılır. Çam'a göre toplumların ekseriyetinde bu dört siyasal katılım biçimine de rastlanır. Ancak siyasal katılımın biçimini belirleyen şey, seçmen bilinci değil, ülkedeki rejimin şeklidir. Katı bir siyasal rejim bulunan bir ülkede radikal eylemlerin görülmesi normal bir durumdur. Bu radikal eylemler yüksek veya düşük yoğunluklu bir seyir gösterebilir. Tam tersi durumda ise daha olağan yöntemlerle siyasete katılım sağlanabilir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi de siyasal katılım biçimini belirleyen bir faktördür. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde düşük bir siyasal katılım gözlenir. Fakat bazen de refah düzeyinin yüksek olması yine ters bir etki yaparak siyasete yönelik ilgisizliği ve düşük katılımı mümkün kılmaktadır. Yüksek düzeyde siyasal katılım etnik, bölgesel veya dinsel/mezhepsel problemlerin olduğunu gösterebilir.¹⁵⁴ Çam'ın ifadelerine bakıldığında bahsedilen siyasal katılım koşullarının ve sonuçlarının her toplum için geçerli olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Batılı toplumlarda bahsi geçen durumlar olduğunda katılımın biçimi ve yoğunluğu farklılık gösterebilir ancak Doğu toplumlarındaki örnekler bu anlatımı zayıflatmaktadır. Refah seviyesinin yüksek olmadığı yerlerde siyasal katılım yine düşük olduğu gibi, katı siyasal rejime sahip Doğu toplumlarında yine siyasal katılım radikal düzeyde olmayabilmektedir.¹⁵⁵ Tüm bunlar siyasal katılımın refah düzeyi ve siyasal rejimle ilgili olmadığını, esas belirleyici kavramın seçmenin politik bilinci olduğunu ortaya koymaktadır.

Sabucedo ve Arce'de Çam'ın olağan ve radikal katılım sınıflandırmasına benzer bir yöntem izlemişlerdir. Onlar da siyasal katılımı ikiye ayırarak olağan ve olağandışı katılım olarak ifade etmişlerdir. Buradaki sınıflandırma siyasal katılımın ülkedeki siyasal rejimin koyduğu kurallar çerçevesinde gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılarak yapılır. Örneğin oy verme, siyasal tartışma yapma, mitinge katılma gibi katılım çeşitleri rejimin kuralları içinde olduğu için olağan katılımlardır. Ancak toplu

¹⁵⁴ Aktan, *Sosyal Medya ve Siyasal Katılım*, s. 10-11.

¹⁵⁵ Özellikle bazı Ortadoğu ülkelerinde Arap Baharı sürecinde radikal gelişmeler yaşanmıştır. Fakat bu ülkeler yaşanan devrim süreçlerinden sonra yine eski düzenlerine dönmüşler ve halihazırda refah seviyesi yüksek ve gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almamaktadırlar. Hâlâ katı bir rejime sahip olan bu ve benzeri ülkelerde siyasete katılım düşük düzeydedir. Örneğin The Economist tarafından hazırlanan 2023 yılı Demokrasi Endeksi'ne göre katı bir rejime ve düşük bir refah seviyesine sahip ülkelere Mısır'ın siyasal katılım puanı 3.33, Rusya'nın puanı 2.22, İran'ın puanı 3.33 ve Libya'nın puanı da 2.78'dir. Bkz. The Economist Intelligence Unit Limited, "Democracy Index 2023: Age of Conflict", Politics and Global, London: The Economist, 2024, s. 12-13.

dilekçe verme, boykot, işgal, protesto ve barikat kurma gibi siyasal katılım türleri ise rejimin kuralları dışında olduğu için olağandışı olarak nitelendirilir.¹⁵⁶ Sabucedo ve Arce'nin yapmış olduğu bu çalışma çok boyutlu yapılmış, sayısal bulgularla da desteklenmiş iyi bir analiz çalışmasıdır. Yazarlar aslında burada gizli bir devlet eleştirisi yapmışlardır. Devlet yapısı ve siyasal rejimler seçmenin kendi istedikleri düzeyde siyasete katılmasını talep etmekte ve halkın protesto ve boykot gibi şiddet içermeyen anayasal haklarını "olağandışı" olarak lanse etmektedir.

Münci Kapani ise ünlü siyaset bilimci Robert Dahl'a atıf yaparak onun siyasal katılım hakkındaki görüşlerini aktarmaktadır. Dahl dört siyasal katılım biçimi belirlemiştir. Bunlar ilgi, önemseme, bilgi ve eylemdir. İlgi sadece siyasal olayları izlemekle yetinmeyi, önemseme siyasal olaylara önem vermeyi, bilgi siyasal konular hakkında edinilen bilgiyi ve eylem siyasal meselelere aktif katılım sağlamayı ifade eder. Bu kavramlar birbirinden ayrı olarak düşünülemez ve aralarında sıkı bir bağlantı vardır. Mesela, ilgi, önemseme ve bilgi düzeyi yüksek olan bir seçmenin diğer seçmenlere nazaran daha yüksek oranda oy verme davranışı sergilediği gözlemlenmiştir.¹⁵⁷

Siyasal katılım bağlamında David Easton'ın ünlü siyasal sistem teorisi de vatandaşların talep etmesini sistemin işleyişinin başlangıcı olarak kabul eder. Vatandaşın talepleri girdi olarak adlandırılır. Bu girdiler vatandaşın sistemden istekleri, beklentileri ve yöneticiler üzerindeki etkilerinden meydana gelir. Vatandaşlar siyasal sistemin işlemesi için mutlaka siyasal katılımında bulunmalıdır. Çünkü siyasal sistemin sonuçları adalet, özgürlük ve güvenlik gibi konularla alakalıdır, bu konularda vatandaşların yaşamıyla doğrudan ilişkilidir. Özetle, vatandaş siyasal katılımının öznesi konumundadır. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, her vatandaşın siyasetle aynı düzeyde ilgilenmesi mümkün olmamaktadır.¹⁵⁸

Toplum sözleşmeci düşünürler de siyasal katılım konusuna farklı açılardan yaklaşmışlardır. Hobbes, aynı Aristo gibi siyasal katılımı çevre faktörlerinden

¹⁵⁶ Jose Manuel Sabucedo, Constantino Arce, "Types of Political Participation: A Multidimensional Analysis", *European Journal of Political Research*, Sayı: 20, 1991, s. 99-100.

¹⁵⁷ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 39. basım., Ankara: BB101 Yayınları, 2015, s. 144.

¹⁵⁸ David Easton, "An Approach to the Analysis of Political Systems", *World Politics*, Cilt: IX, Sayı: 3, 1957, s. 384.

bağımsız bir şekilde açıklayarak, bunun insanın yaşadığı içsel bir sürecin ve sahip olduğu doğal yapının bir neticesi olduğunu söyler. Hobbes bireylerin potansiyel tehlike barındırdığını, başkalarına güven duyma konusunda sorun yaşadığını ve bunun için güçlü bir siyasal otoriteye ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Ona göre bireylerin siyasal katılımı güçlü bir siyasal otorite tesis edilince son bulur. Bundan sonra katılım yerini "itaate" bırakır. Siyasal otorite de bireylerin desteğine ihtiyaç duymayacağı için ikna etmeye çalışmak yerine zor kullanmayı tercih eder. Böyle bir siyasal sistemde birey artık ikinci plana itilmiştir. Bu düşüncelere yakın bir görüşü Rousseau da benimsemiştir. Hobbes'un anlattığı siyasal yapının üstünlüğünü "genel irade" olarak tanımlar. Ancak liberal geleneğin atası kabul edilen Locke her ikisinden de farklı düşünmektedir. Ona göre sözleşmede esas olan ilkeler karşılıklı rıza ve sorumluluktur. Bu nedenle bireylerin siyasal katılımı son derece dinamik bir nitelik taşır. Locke'un bu fikri günümüzde kabul gören siyasal katılım düşüncesinin temelini oluşturmaktadır.¹⁵⁹

Conway'e göre bir ülkede siyasal katılımdan söz edebilmek için dört koşul gerçekleşmiş olmalıdır; sosyal çoğulculuk, rekabetçi elitlerin varlığı, yönetici elitin demokratik sistemi benimsemesi ve genel ve eşit oy ilkesine dayalı düzenli seçimlerin olması.¹⁶⁰ Seçimler demokratik olarak siyasal katılımda bulunmanın en temel yöntemlerinden birisidir. Elbette seçimler kendi başına bir ülkenin demokratik olduğunun ve yüksek bir siyasal katılımın bulunduğu göstergesi olamaz. Fakat siyasal katılım sürecinin başlangıcını temsil ettiğinden dolayı kritik öneme sahiptir. Çünkü siyasal katılımın esas amacı olan yönetimi etkileme eylemini yapabilmek için önce yönetim oluşturulmalıdır. Bu yönetimin de demokratik yollarla oluşması ön koşuldur. Demokrasinin olmadığı bir siyasal sistemde siyasal katılımdan söz etmek mümkün değildir.¹⁶¹

Held ise katılımcı demokrasinin önemine vurgu yapar ve katılımcı demokrasinin uygulanabilirliği için temel ilkeleri şöyle sıralar; öncelikle siyasal

¹⁵⁹ Çaha, Toprak, Dalmış, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", s. 56-57.

¹⁶⁰ M. Margaret Conway, *Political Participation in the United States*, Washington: Congressional Quarterly Press, 1991, s. 2-3.

¹⁶¹ Carole Pateman, *Participation and Democratic Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 14.

faaliyetlere ve gelişmelere kayıtsız kalmayan, politik bilince sahip ve toplumsal sorunların farkında olan bireylerden oluşan bir toplum olmalıdır. İkincisi bireylerin siyasete katılımı seçimle sınırlı kalmamalı ve neredeyse tüm karar verme mekanizmalarında bireyin varlığı mevcut olmalıdır. Üçüncü olarak ise bireylerin bilgi edinme hakkını kullanabildiği, şeffaf, kamusal ve özel hayata gereksiz müdahale etmeyen bir bürokrasi mekanizması oluşturulmalıdır.¹⁶²

Benjamin Barber temsili demokrasiyi eleştirmiş ve bu sistemin zayıf bir demokrasiye sebep olduğunu söylemiştir. Ona göre bireyler sahip oldukları bazı siyasal hakları bizzat kullanmak yerine bir kişiye vekalet vermeleriyle siyaset üzerindeki denetimlerini kaybederler ve yönetilmeye rıza gösterirler. Barber'ın önerdiği katılımcı demokraside bağımlı bireyler hür vatandaşlara, bireysel çıkarlar kamusal çıkarlara dönüşmelidir. Katılımcı demokrasi ancak bu dönüşümü gerçekleştirebilecek bir siyasal toplumda var olabilir. Böylece siyasal hayat aktif ve dinamik bir hâl alır. Siyasetçi kavramı ortadan kalkar, artık siyaset bir kişinin yaptığı bir meslek değildir. Bireylerin siyasete tam katılımı gerçek anlamda toplumun kendi kendini yönettiği bir siyasal sistem oluşturur. Bu sistemde toplum siyasal hayatın tam merkezindedir.¹⁶³ Michels de vatandaşların siyasal hayata kayıtsız kalmaları halinde oluşabilecek başka bir sorunu gözler önüne serer. Vatandaşların bir kesime siyasal temsil vekaleti vermesiyle siyasal anlamda elit bir yapı ortaya çıkar. Zaman içerisinde siyasal sistem ve demokratik rejim bu kesimin egemenliği altına girer. Böylece vatandaşlar pasif halde kalır ve elitlerden oluşan oligarşik bir sistemde yönetilmeye tâbi olurlar.¹⁶⁴

Vatandaşların siyasal katılım için kullandığı en yaygın araç hiç şüphesiz siyasal partilerdir. Siyasal partiler gerek bireysel gerekse grup olarak vatandaşların siyasal sisteme katılımını ve entegrasyonunu sağlar.¹⁶⁵ Siyasal partilerin yapısını liderler, faal üyeler ve faal olmayan sıradan üyeler olarak açıklamak mümkündür. Ancak Sarıbay

¹⁶² Held, *Models of Democracy*, s. 282.

¹⁶³ Benjamin R. Barber, *Strong Democracy: Participatory Politics For a New Age*, London: University of California Press, 2003, s. 132-138.

¹⁶⁴ Robert Michels, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Kitchener: Batoche Books, 2001, s. 224-235.

¹⁶⁵ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, (çev. Ergun Özbudun), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, s. 477-500.

siyasal parti yapısı konusuna farklı bir yorum getirir. Ona göre toplum içerisinde bir partiyle bütünleşen bireyleri hesaba katmadan siyasal partilerin yapısı anlaşılamaz. Bir siyasal partiyle gönül bağı kurmuş ve partinin liderinin söylemleri ve kararları dışında siyasal faaliyette bulunmayan, oy verme davranışı sergilerken parti liderinin kararına bağlı olarak oy kullanan bir vatandaş, üye olsun ya da olmasın o partinin bir mensubudur. Bu anlatımdan hareketle Sarıbay, Ranney'e atıf yaparak mevcut üç parti yapısına ön seçmenler, destekleyiciler ve partizanlar gibi oluşumları da ekler.¹⁶⁶

Demokratik sistemlerde siyasal katılım sağlamak için kullanılacak araçlardan bir diğeri de sosyal gruplar ve sosyal grupların ortaya çıkardığı sosyal hareketlerdir. Sosyal gruplar bireyleri organize bir şekilde mobilize edip, siyasal durumu dönüştürmek amaçlı yapılan sosyal hareketlere katılmalarını sağlar.¹⁶⁷ Bu grupların esas amacı siyasal iktidarı ele geçirmek değil, kendi ilkeleri ve düşünceleri doğrultusunda siyasal iktidarı etkileyip yönlendirmeye çalışmaktır. Sosyal hareketlerle vatandaşlık arasında paralel bir ilişki vardır. Sosyal hareketler vatandaşlık kavramının gelişmesine olumlu katkı yaparken, vatandaşlık haklarının genişlemesi de sosyal hareketlerin artmasını ve gelişmesini sağlamanın yanında, hareket alanını genişleterek özgürce eyleme geçebilmesini sağlar. Günümüzde modern sosyal hareket gruplarını genellikle azınlık veya dezavantajlı gruplar olarak adlandırılan kesimlerle beraber çevreci, barışçı ve insan hakları eylemcilerinden oluşan gruplar meydana getirmektedir.¹⁶⁸

1.5.2. Siyasal Katılımı Etkileyen Faktörler

Siyasal katılımı her yönüyle etkileyen ve dönüştüren en önemli kavram modernleşmedir. Modernleşme öncelikle siyasal katılımın doğası üzerinde bir değişikliğe yol açmıştır. Modernleşmeyle birlikte farklı sosyal gruplar ortaya çıkmış ve sayısal olarak bu alanda bir artış gözlemlenmiştir. Bu durum siyasal katılımı özerk hâle getirmeye başlamıştır. Modernleşmenin ikinci etkisi vatandaşların siyasal katılım göstermelerini sağlayan motivasyonlarındaki değişikliktir. Siyasal ve kültürel eylemler başta olmak üzere medyaya ulaşılabilirliğin artması vatandaşların da

¹⁶⁶ Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992, s. 107.

¹⁶⁷ Çaha, Toprak, Dalmış, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", s. 61.

¹⁶⁸ Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, s. 96-100.

motivasyonunu arttırmasına ve hem bireysel hem de grup olarak siyasal katılım sağlamalarına sebep olmuştur. Modernleşmenin diğer bir etkisi ise katılım şeklinde yaşanmıştır. Modernleşmenin getirdiği bireyci tutum sayesinde bireysel düzlemdeki siyasal katılımda artış görülmüştür. Son etki ise katılım oranında yaşanmıştır. Modernleşmeyle beraber vatandaşların refahının ve eğitim düzeylerinin artması seçim dışındaki siyasal katılım oranlarının yükselmesini sağlamıştır. Doğal olarak seçim dışındaki katılım biçimlerinin etkin kullanımı seçmen nazarında seçimlerin öneminin azalmasına sebep vermiştir.¹⁶⁹

Medya kavramı üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Çünkü modernleşmenin getirdiği ve siyasal katılımı etkileyen en önemli kavram medyadır. Medya sayesinde vatandaşlar gündelik haberleri takip etmekte ve siyasal konulardaki gelişmeleri öğrenmektedir. Bu nedenle siyasetçiler zaman içerisinde medyayı bir reklam ve propaganda aracı olarak kullanmaya başlamışlardır.¹⁷⁰

Eğitim modernleşen toplumla beraber gelişen ve vatandaşların yurttaşlık bilincine yaptığı katkıyla siyasal katılımı etki eden önemli faktörler arasındadır. Eğitim bireyin siyasal konularda bilgilenmesini sağlamakta ayrıca bireyi meslek sahibi yaparak belli bir statüye ulaştırmaktadır. Eğitimli bir yurttaş çevresinden kişilerden daha çok siyasal konulardan haberdardır. Üniversiteler bireyin bu özelliği kazanmasındaki en önemli eğitim kurumlarıdır. Birey üniversitede sosyalleşme imkanını kullanarak birçok faaliyette bulunma ve grup halinde politik eylemlerde bulunma fırsatını yakalamaktadır. Üniversitelerin bu duruma sebebiyet verdiğinin en açık göstergesi 1968'de yaşanan öğrenci olayları olmuştur. Dünya çapında olan bu olaylar üniversite öğrencilerinin toplumsal olayların dinamosu olduğunu kanıtlamıştır. Kalaycıoğlu'nun yaptığı bir çalışmaya göre Türkiye'de de benzer bir durum vardır. Eğitim seviyesinin artması beraberinde daha çok siyasal katılımı neden olmaktadır.¹⁷¹

Kentleşme dünya tarihinin son yüzyıllarında yaşanan en büyük dönüşümdür. Sanayi Devrimi sonrası durdurulamaz bir biçimde artan kentleşmenin, sosyolojik

¹⁶⁹ Ergun Özbudun, *Social Change and Political Participation in Turkey*, Princeton: Princeton University Press, 2016, s. 5-13.

¹⁷⁰ Bernard R. Berelson, "Communication and Public Opinion", *Mass Communications*, (ed. Wilbur L. Schramm), Urbana: University of Illinois Press, 1949, s. 496-497.

¹⁷¹ Ersin Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1983, s. 185.

etkileri olduğu kadar siyasal etkileri olmuştur. Zaman içerisinde yapılan araştırmalar kırsaldaki ve kentteki siyasal katılımın farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca bireyin yaşadığı yerleşim yerinin gelişmişlik seviyesi ile siyasal katılım arasında paralel bir ilişki söz konusudur.¹⁷² Siyasal yapı köyden kente doğru gidildikçe daha da karmaşık hâle gelmektedir. Köyde yaşayan bir birey siyasal kararının neticesini hemen görmekte, kendi lehine sonuçlanan karar alma süreçlerinden sonra nasıl bir yol izleyeceğini kolayca saptamaktadır. Ancak kentte yaşayan birey için bu süreç labirent oyununa dönmektedir. Çünkü siyasal yapı basitlikten çok uzaktır. Özellikle bu süreci zorlaştıran temel unsurlardan biri bürokrasidir. Siyasal kararlar çok katmanlı bürokratik yapının içinde kaybolup gitmekte, birey ise siyasal kararlara etki etme konusunda kendisini çaresiz ve aciz hissetmeye başlamaktadır. Böylece birey zaman içerisinde siyasal katılımı bulunmayı azaltacaktır. Özetle, köyden kente doğru siyasal katılımın marjinal etkisi ve bireylerin siyasete katılımı azalmaktadır.¹⁷³ Kırsal ile kent arasındaki diğer bir önemli fark ise politik bilinç düzeyidir. Kırsal bölgelerde siyasal katılım biçimi sınırlıdır ve gelenek, töre, eğitim düzeyinin düşüklüğü gibi koşullar nedeniyle bağımlı ve daha az bilinçli şekilde yapılır. Düşük politik bilinç yüzünden partizan seçmen özelliği daha baskındır.¹⁷⁴

Vatandaşların sosyo-ekonomik koşullarının gelişim göstermesi siyasal katılıma olumlu etki yapmaktadır. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamak konusunda herhangi bir zorluk yaşamaması başka konularla ilgilenmelerine olanak sağlamaktadır. Böylece bireyler siyasal konulara alaka göstermekte ve siyasetinin gidişatını değiştirme istemektedir. Bu bağlamda siyasete doğrudan katılım sağlamakta hem maddi hem de manevi olarak bir sorun yaşamamaktadırlar.¹⁷⁵ Ancak bu anlatımı genellemek doğru olmayacaktır. Çünkü Özbudun'un Türkiye'de 1961, 1965 ve 1969 yıllarında gerçekleşen seçimler üzerine yaptığı bir çalışmaya göre sosyo-ekonomik göstergelerin artması seçimlere katılıma beklenildiği katkıyı yapmamıştır.¹⁷⁶

¹⁷² Cem Eroğul, *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999, s. 119.

¹⁷³ Kalaycıoğlu, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, s. 24.

¹⁷⁴ Aktan, *Sosyal Medya ve Siyasal Katılım*, s. 28-29.

¹⁷⁵ Davut Dursun, "Siyaset ve Birey: Siyasal Katılma", *Siyaset Bilimi*, (ed. Davut Dursun, Mustafa Altunoğlu), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2018, s. 107-108.

¹⁷⁶ Özbudun, *Social Change and Political Participation in Turkey*, s. 218.

Siyasal katılımı etkileyen faktörlerden bir diğeri cinsiyettir. Farklı toplumlarda yapılan araştırmalar kadınların erkeklere göre katılım oranı daha düşüktür. Kadın ve Erkeğe biçilen farklı toplumsal roller bu neticenin ana sebebidir. Kadın daha çok aile içi meselelerle ilgilenirken, erkek dışa dönük ve siyasal meselelere ilgili konumda olmuştur. Her iki cinse dayatılan bu roller kadını siyasal anlamda pasifize etmiştir.¹⁷⁷ Ancak 1960'ların getirdiği yeni siyasal ortam ve etkisini arttıran feminizm akımı kadınların kabuğunu çatlatmasına sebep olmuştur. Türkiye'de de benzer bir süreç yaşanmış ve 1980'lerden sonra kadınlar kendi hak ve özgürlükleri için mücadele verir hâle gelmiştir.¹⁷⁸

Siyasal katılıma etki eden önemli faktörlerden birisi dini inançlardır. Bu faktör özellikle üçüncü dünya ülkelerinde toplumun siyasal katılım göstermesi konusunda motive eden önemli bir unsurdur. Türkiye de bu anlatının örneklerinden biridir. 1990'lardan sonra yükselen Refah Partisi, dini söylemler ve motiflerle bazı kesimleri siyasal alana taşımayı başarmıştır. Özellikle yıllardır kendilerine biçilen toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle evlerinde olan kadınları siyasal kampanya süreçlerinde etkili bir şekilde kullanan Refah Partisi, bu sayede büyük başarılar elde etmiştir. Batılı ülkelerde de Hristiyan Demokrat partiler örnek verilebilir ancak bu partilerdeki dini temalar üçüncü dünya ülkelerindekine kıyasla daha az görünmektedir. Özetle, dini motifler ve söylemler popülist siyaset tarzı olarak karşımıza çıkmakta ve toplumları duygusal olarak etkileyip harekete geçirmek için kullanılmaktadır.¹⁷⁹

En az dini inançlar kadar siyasete katılımı etkileyen diğer önemli faktör etnik kimliklerdir. Siyasal katılımı etnik unsurları öne çıkaran sebep toplumdaki etnik azınlıklar arasındaki siyasal çatışmadır. Bu çatışmaların artışı paralel olarak siyasal katılımın artmasına neden olur. Elbette etnik kimlikler üzerinden yaşanan bu siyasal çatışmalar tehlikeli bir duruma dönüşebilmektedir. Eğer demokratik yollar kapatılır, belli bir etnik kesimin siyasal yollarla hak arama mücadelesi engellenirse, siyasal çatışma silahlı çatışmaya dönüşerek terör grupları ortaya çıkabilmektedir. Burada

¹⁷⁷ Dursun, "Siyaset ve Birey: Siyasal Katılma", s. 110.

¹⁷⁸ Çaha, Toprak, Dalmış, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", s. 69.

¹⁷⁹ Çaha, Toprak, Dalmış, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", s. 69-70.

altının çizilmesi gereken konu demokratik yolların kapatılmamasıdır. Toplumdaki siyasal çatışmalar her daim demokratik zeminde kalmalıdır.¹⁸⁰

1.5.3. Siyasal Katılım Biçimi Olarak Oy Verme Davranışı

Seçmenlerin oy verme davranışlarına yönelik ilk çalışma Andre Siegfried önderliğinde Fransa'da yapılmıştır. 1913 yılında yayınlanan çalışma Fransa'nın 15 farklı bölgesinde yaşayan seçmenlerin tercihlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda yerel coğrafyaya özgü sosyal yapılar ile oy verme davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak konuya yönelik ilginin artışı 1940'lı yıllarda davranışsal siyaset biliminin yükselişine paralel olarak ABD'de başlamıştır.¹⁸¹

Oy verme davranışları genel olarak dört ana teorik model olarak incelenebilir. Bu teorik modellerden ilki, sosyolojik yapıların ve bir sosyal grubun üyesi olmanın oy verme davranışı üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğunu öneren sosyolojik modeldir. İkinci model, seçmenlerin partilere olan psikolojik bağımlılık duygusu üzerine inşa edilen parti kimliği modelidir. Bu modele göre, tutumlar ve gündemdeki meselelere yönelik tercihler oy verme davranışının belirleyici unsurlarıdır. Üçüncü teorik model ise, ekonomik oy verme ya da başka bir deyişle, ekonomik oy verme teorisidir. İktisat teorilerine benzer şekilde bu modelde seçmenlerin rasyonel bireylerden oluştuğu varsayılır. Bu modele göre, her seçim dönemine özgü var olan siyasi ve ekonomik unsurlar oy verme davranışını belirler. Seçmenler hangi partiye oy atacaklarına karar verirken fayda-maliyet değerlendirmesi yaparlar ve kendileri için en çok faydayı getirecek alternatife yönelirler. Dördüncü teorik model olan stratejik oy verme modeli, ekonomik oy verme modelinin içinden doğmuştur denebilir. Çünkü bu modelde de seçmenlerin rasyonel olduğu ve oy verme işlemini fayda-maliyet hesaplaması olarak gördükleri varsayılır. Temel farklılığı ise, seçmenlerin seçim kurallarını iyice öğrenerek istedikleri sonucu almak için en fazla tercih ettiği partiden farklı bir alternatife yönelme durumunu oy verme davranışı hesaplamalarına dahil etmesidir.¹⁸²

¹⁸⁰ Aktan, *Sosyal Medya ve Siyasal Katılım*, s. 24-26.

¹⁸¹ Ramesh Dutta Dikshit, *The Political Geography of Federalism: An Inquiry into Origins and Stability*, New Jersey: John Wiley & Sons, 1975, s. 151.

¹⁸² Betül Aydoğan Ünal, "Oy Verme Davranışı Modelleri", *SOBIAD, Cilt:VI, Sayı:15*, 2016, s. 96-97.

Sosyolojik modelde seçmenin tercihlerini içinde bulunduğu sosyal grup belirlemektedir. Seçmenler oy verme davranışına araçsal bir anlam yüklerler ve ait oldukları sosyal grubun çıkarları doğrultusunda bir tercihte bulunurlar. Aileden gelen psikolojik etkilerden ziyade toplum içindeki bölünme ve kutuplaşmalar oy verme davranışı açısından belirleyici konumdadır. Kişisel tutumlar, değerler ve rasyonel değerlendirmeler oy verme sürecinde etkili bir rol oynamazlar. Bunların yerine sosyo-ekonomik statü, dini inançlar, yaşanan coğrafya, ait olunan grup gibi unsurlar bu kararda etkili olmaktadır. Oy kararı birey tarafından değil, kolektif hareket tarafından belirlenir.¹⁸³ Türkiye'de seçmenlerin bu model doğrultusunda oy verme davranışı sergilediğine dair fikirler mevcuttur. Bu konudaki en önde gelen çalışma Şerif Mardin'e aittir. Mardin'e göre Türk siyasetinin temel yapısı merkez ve çevreden oluşmaktadır. Eğitimli, şehirli, laik ve cumhuriyetçi kişiler bir kesimi, taşralı, muhafazakâr, geleneklere bağlı ve dindar kişiler ise diğer bir kesimi oluşturur. Bu kesimler merkezi, yani devlet yönetimini elde etme mücadelesi verir. Bu nedenle her kesim kendi yapısındaki insanlardan oluşan siyasal oluşumlara destek verir. Kısaca bu görüşe göre seçim gecesi Türkiye'de olan olay bu kesimlerin nüfus sayımıdır.¹⁸⁴

İkinci model olan parti kimliği modeline göre seçmenler, sahip oldukları siyasal görüşe destek olmak amacıyla oy verirler. Karar verme sürecine ideolojik tutum hakimdir. Seçmenler kendi görüşlerini temsil eden partiyle duygusal bir bağ kurarlar. Bu nedenle seçmenlerin başka bir partiye yönelmeleri düşük bir olasılıktır. Bu bağ genellikle aileden gelen bir gelenek olarak devam eder. Seçmenlerin ideolojik olarak kendilerini bir gruba bağlı görmeleri ve bu doğrultuda hareket etmeleri sosyolojik modelle benzerlik göstermektedir.¹⁸⁵

Sosyolojik ve parti kimliği modelleri oy geçişkenliğinin çok düşük düzeyde olduğu seçimleri açıklamak için kullanılmakta ancak oy dalgalanmalarının yüksek olduğu seçimler için yetersiz kalmaktadırlar. Üçüncü model olan ekonomik model ise bu eksikliği gidermek için ortaya atılan önemli bir modeldir. Bu modele göre, seçmenler son derece rasyonel düşünmekte ve içinde bulundukları ekonomik koşulları

¹⁸³ Ahmet Kalender, *Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2005, s. 52.

¹⁸⁴ Şerif Mardin, *Türkiye 'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, s. 35-77.

¹⁸⁵ Heywood, *Siyaset*, s. 312.

bazı olarak oy verme davranışı sergilemektedirler. Sosyolojik modele benzer şekilde bu modelde seçmenler oy vermeye araçsal olarak yaklaşırlar ancak sosyal grup veya toplum değil, birey merkezli karar verirler. Bu kararı verirken iktisattaki bilinçli tüketici gibi fayda-maliyet hesabı yaparak siyasal tercihini belirlerler. Seçmenler kişisel tercihlerini ve beklentilerini karşılayan partilere oy verirler.¹⁸⁶

Ekonomik oy verme modelinin içinden doğan stratejik oy verme modeli, birçok yönlerden diğer oy verme modellerinden ayrılır. Bu model, seçmenlerin oy tercihlerinin en çok tercih ettikleri partinin ilanı olarak kabul eden varsayımı sorgular. Bu modele göre; seçmenler, seçimler sonucunda oluşmasını istedikleri senaryoya ulaşmak için strateji kurabilir ve uygulayabilirler. Dolayısıyla seçimler seçmenlerin nezdinde salt tercihlerin belirlenmesi olmaktan ziyade hükümeti ve kazananı belirleme görevi görür. Bu oy verme davranışına neden olan siyasal unsurlardan biri yüksek seçim barajlarıdır. Seçmenler yasama gücünün tek bir partide toplanmaması için baraja yakın oy alması muhtemel partilere oy vererek barajı geçmelerini sağlayıp, mecliste denge ve denetlemeyi korumak isteyebilirler. Elbette seçmenlerin bu modele uygun oy verme davranışında bulunmaları için seçim sistemi hakkında bilgili olmaları gerekmektedir.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Aydoğan Ünal, "Oy Verme Davranışı Modelleri", s. 104.

¹⁸⁷ Aydoğan Ünal, "Oy Verme Davranışı Modelleri", s. 111.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, CUMHURİYETÇİLİK, SİYASAL KÜLTÜR VE SİYASAL KATILIMIN DÖNÜŞÜMÜ

2.1. TÜRKİYE'DE CUMHURİYETÇİLİK VE DEMOKRASİ TARTIŞMALARI

I. Dünya Savaşından yenik ayrılan Osmanlı, Mondros Mütarekesinin ardından işgale uğramış, akabinde başlayan Millî Mücadele zaferle sonuçlanmış ve Lozan Antlaşmasından birkaç ay sonra Ankara hükümeti tarafından ülkenin yeni rejimi cumhuriyet olarak deklare edilmiştir. Fakat bu ilanın oldu bitti olarak yapıldığı ve Millî Mücadelede emeği olan birçok kişinin bundan habersiz olduğu söylenmektedir.¹⁸⁸ Daha sonra modernleşme hareketleri cumhuriyet ilanı ile sınırlı kalmamış ve hilafetin kaldırılmasıyla başlayan inkılaplar silsilesi yaşanmıştır.

Gerçekleştirilen bu modernleşme hareketlerine bakıldığında çoğunun Tanzimat Fermanından itibaren başlayan Osmanlı modernleşme hedefleriyle örtüştüğü görülür. Oysaki cumhuriyet, inkılapları yenilik olarak halka sunmuştu. Bu yaklaşımın doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁹ Çünkü Osmanlı modernleşme çabaları, Cumhuriyet modernleşmesi için adeta bir laboratuvar vazifesi görmüştür.

Şunu unutmamak gerekir ki, Cumhuriyeti kuran kişiler -başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere- birer Osmanlı aydınıydı. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme ve demokratikleşme sürecine dair tartışmaların ve sorunların kökenlerini Osmanlı'da aramak gerekir.

2.1.1. Osmanlı'da Cumhuriyetçilik ve Demokrasi Fikirleri

Türkiye tarihinde cumhuriyetçilik tartışmaları Genç Osmanlılara kadar götürülse de tam anlamıyla bugünkü anlamda bir cumhuriyetçi düşünceye sahip oldukları konusunda net bir ifadeye bulunmak çok zordur. 1908 yılında gerçekleşen

¹⁸⁸ Mümtaz Soysal vd., "Alkışla Cumhuriyet Olmaz!", *Cogito*, Sayı: 15, 1998, s.209.

¹⁸⁹ Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s. 177.

devrim sonrasında ilan edilen II. Meşrutiyet, Türkiye'nin cumhuriyetçilik deneyiminde bir dönüm noktası olarak nitelendirilir.¹⁹⁰

Tanzimattan itibaren başlayan modernleşme hareketlerinin temelinde geleneksel yapının reformu yerine Batı'ya yönelme söz konusudur. Bu doğrultuda modernleşme çabaları iki ana merkez etrafında şekillenmiştir: ordunun modernizasyonu ve teknolojik/ekonomik kalkınma.¹⁹¹ Görülüyor ki bürokrasi ve devlet yönetiminde reformlar düşünülmesine rağmen yine de bu reformlar, askeri ve ekonomik alanda yapılan reformların gölgesinde kalmıştır. İdari ve adli reformların çoğunluğu ise azınlıkların toplumsal konumunu düzenleme amacı güdüyordu. Özellikle İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletlerin bu konuda bir baskısı vardı.¹⁹²

Tanzimatın devamında Kanun-i Esasi'nin ilanı Osmanlıyı anayasal monarşi ile tanıştırdı. Fakat gerçekleşen iki meşrutiyet ilanı için de cumhuriyetçi düşüncenin eseri demek doğru olmayacaktır. Buradaki esas mesele anayasacılık hareketini benimseyen bazı Osmanlı aydınlarının İngiliz devlet yönetim şeklini Türkiye'de de uygulama isteğidir. I. Meşrutiyette fazlasıyla güçlü yetkilere sahip olan padişahın neler yapabileceğini¹⁹³ gören İttihat ve Terakki, II. Meşrutiyette padişahın yetkilerini büyük oranda sınırlamıştır.¹⁹⁴ Fakat İttihat ve Terakki'de cumhuriyetçi fikri çok dillendirmedi. Buraya kadar anlatılan gelişmeler esasen Osmanlı'da modernleşme ve siyasal demokratikleşme hareketi olarak görülebilir. Cumhuriyet konusunda ise Türk modernleşmesinin bir ajandası yoktu. 20. yüzyılın başlarında dahi cumhuriyetçilik Osmanlı'da radikal bir fikirdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin var olması Mustafa Kemal

¹⁹⁰ Soysal, "Alkışla Cumhuriyet Olmaz!", s.209; Okutan, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, s.180-181.

¹⁹¹ Niyazi Berkes, *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.73.

¹⁹² Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye 'nin Tarihi*, (çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s.87.

¹⁹³ Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında durum pek iç açıcı değildi. Padişah tahta oturur oturmaz kucağında bir Rus Harbi buldu. Ağır bir yenilgi alan Osmanlı ordusu bozguna uğradı ve Rus birlikleri İstanbul Yeşilköy'e kadar geldi. Savaş sonucunda Osmanlı çok ağır bir antlaşma imzalamak zorunda kaldı. Savaş sürecinde Meclis-i Umumi ve hükümetin kötü yönetimi sert eleştirileri de beraberinde getirdi. Sultan Abdülhamid bu gelişmeler sonrasında Kanun-i Esasideki yetkilerine dayanarak meclisi süresiz tatil etti ve anayasayı askıya aldı. Daha sonra tekrar meşruti yönetime geri dönüleceği vaat edildi ise de bu gerçekleşmedi ve 1908 devrimine kadar Abdülhamid mutlak monark olarak tahtta kaldı. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 117.

¹⁹⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 149.

Paşa'nın inisiyatif almasıyla gerçekleşmiştir. Çünkü hem cumhuriyetin ilanı hem de hilafetin kaldırılmasından sonra Atatürk'ün silah arkadaşları dahi muhalif olmuşlardır. Bu da cumhuriyetin ilanı ve diğer inkılapların yapılmasında bir planlama olmadığının, bu fikirleri Atatürk'ün milli mücadele sona erece kadar kendi zihninde tuttuğunun kanıtıdır.¹⁹⁵ Halihazırda Atatürk de bunu itiraf ve kabul etmekte ve bu durumu "milli sır" olarak adlandırmaktadır.¹⁹⁶

2.1.2. Fransız Cumhuriyetçiliğinin Türkiye'ye Yansımaları

Bir önceki başlıkta Osmanlı'dan Cumhuriyete kadarki zaman içerisinde Osmanlıdaki cumhuriyetçilik, demokratikleşme ve anayasacılık düşüncelerinin izleri takip edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca cumhuriyetin ilanı konusunda Atatürk'ün inisiyatif aldığı da vurgulanmıştır. Buradan hareketle, Atatürk'ün cumhuriyetçi fikirlere sahip olmasının arkasındaki nedenler, Fransız aydınlanması ve modernleşmesinin Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki etkileri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana sahip olduğu bazı temel sorunlar ve bunların tarihsel kökenleri bu başlık altında incelenecektir.

Mustafa Kemal Paşa, işgallere karşı direnme ve milli mücadeleyi başlatma kararını aldığı anda çevresinde pek destekçi bulunmuyordu. Bazı yakın arkadaşları, manda ve himaye fikirlerini benimsiyordu. Daha sonraları milli mücadeleye destek olan ve büyük hizmetlerde bulunan Halide Edip Adıvar gibi isimlerde bu fikirdeydi. İsmet İnönü'nün yazdığı ve Kazım Karabekir Paşa'nın naklettiği bir mektupta ise İsmet Paşa Amerikan mandası fikrinin çoğunluk tarafından kabul gördüğünü yazmaktadır.¹⁹⁷

Millî Mücadeleyi yürüten ve Anadolu'daki işgallere ve işgal destekçisi cemiyetlere karşı kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) nizamnamesi incelendiğinde Osmanlı vatanseverliğini düstur edinen bir oluşum olduğu görülmektedir. Halifelğin ve Osmanlı saltanatının devam ettirilmesini

¹⁹⁵ Fahri Yetim, "Cumhuriyetçi Düşünce ve Türkiye Deneyimi", *Kuruluşundan 90.yılında Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu, Cilt: II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, s.1116.

¹⁹⁶ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2015, s.40.

¹⁹⁷ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz, Cilt: I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.62-63.

hedeflediğini beyan etmektedir.¹⁹⁸ Böyle bir tablo karşısında Atatürk'ün niçin milli mücadele döneminde kendi görüş ve düşüncelerini açıktan beyan etmediği anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü o dönemde dahi halifelik ve saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilan edilmesi gibi fikirlerin son derece radikal, marjinal ve hayalperest bir düşünceler bütünü olarak yorumlandığı açıktır.

Atatürk'ün cumhuriyet fikrinin ve daha sonra yaptığı inkılapların düşünsel kökleri Fransız aydınlanmasına dayanmaktadır. Bu kesinlikle şaşılacak bir durum değildir. Öncelikle Türk-Fransız münasebetleri çok eskiye dayanmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransa ile ilişkiler çok üst düzeye çıkmıştır. Fransa Kralı François ve Kutsal Roma Germen İmparatoru Şarlken arasındaki güç ve Avrupa liderliği mücadelesi Pavia Savaşını meydana getirmiştir. Bu savaş neticesinde Fransa kralı esir düşmüştür. Fransızlar Kanuni'den yardım istemeyi kararlaştırmışlar ve Osmanlı sultanına bir mektup göndermişlerdir. Sultan Süleyman ise bu mektuba azametli bir mektupla cevap vererek Fransız kralına gönlünü hoş tutmasını ve yardım edeceğini ifade etmiştir. Kralın serbest kalmasını sağlayan Kanuni, daha sonra Fransa'yı kendi tarafına çekerek Avrupa içerisinde bir müttefik kazanmayı istemiştir. Fransa'ya kapitülasyonlar verilmiş ve İstanbul'da daimî elçi bulundurmasına izin verilmiştir. Bu müttefiklik, Fransız-Osmanlı ordularının müşterek olarak gerçekleştirdikleri İtalya Seferi ile doruğa ulaşmıştır.¹⁹⁹

Osmanlı III. Selim döneminde başlayan reform ve modernleşme hareketlerinde yine Fransa rehber edinilmiştir. Ordu modernizasyonu ve eğitiminde Fransız eğitimcilerden yararlanılmıştır. Napolyon'un Mısır işgali ilişkileri sekteye uğratsa da ilişkiler tamamen kesilmemiştir. Tanzimat dönemi ve sonrasında Osmanlı aydınlarının

¹⁹⁸ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s.20-21.

¹⁹⁹ Bu konu hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bkz. İsmail Ceran, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman-I.François İttifakı", *Turkish Studies, Cilt: IX, Sayı: 2*, 2014: 391-427.

yabancı dili Fransızca olmuştur.²⁰⁰ Bahriyeliler haricinde diğer ordu kurmaylarına Fransızca öğretilirdi.²⁰¹

Dönemin Osmanlı aydınları arasındaki Fransız etkisini dile getirirken şunu da unutmamak gerekir; Aslında Abdülhamid'e karşı ortaya çıkan muhalefet içerisinde İngiltere'ye giden ve İngiliz aydınlanmasının etkisinde kalan kişilerde söz konusuydu. Bu kişilerin başında Prens Sabahattin gelmektedir. İngiliz aydınlanması taraftarları II. Meşrutiyet döneminde partileşmişlerdir. Hürriyet ve İtilaf ile Ahrar Fırkası bu grubun siyasal örgütleri olmuştur. Fransız aydınlanma taraftarları ile sıkı bir rekabet içine girmişlerdir. Bu rekabette ve cumhuriyet modernleşmesinde dönüm noktası olacak gelişme 1913 yılında cereyan eden Bab-ı Ali baskını olmuştur. Bu baskın sonucunda İttihat Terakki yönetimi ele geçirmiş ve İngiliz aydınlanması taraftarlarını baskı altına alarak, siyasal örgütlenmelerini yok etmiştir. Bu tarihten itibaren Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi Fransız ekolünün etkisine bütünüyle girmiştir.²⁰²

Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün fikir hayatını etkileyen en önemli dönem Manastır'da eğitim gördüğü yıllardır. Meşhur İttihatçı hatip Ömer Naci ile burada tanışmış ve sıkı dostluk kurmuşlardır. Kendisine edebiyat ve şiir sevgisini aşıl原因an Naci sayesinde Namık Kemal, Mehmet Emin Yurdakul gibi dönemin ünlü şairleriyle tanışan Atatürk, hürriyetçi fikirlere ilgi duymaya başlamıştır. Bu dönemde genç Mustafa Kemal'in Fransız İhtilali'nin fikri yapısından etkilendiği söylenebilir.²⁰³ Atatürk'ün okuduğu kitaplara bakıldığında Fransız Devrimi'nden etkilenmesi şaşırtıcı değildir. Özellikle Rousseau'nun Atatürk'ün fikirlerinin şekillenmesinde etkili olduğu söylenmektedir.²⁰⁴ Atatürk modern devleti oluştururken cumhuriyetçilik ve laiklik temeli üzerinden kurdu, cumhuriyetçiliği de halkçılık ilkesi üzerinden inşa etti.²⁰⁵

²⁰⁰ Bekir Berat Özipek, "Anglo-Sakson ve Fransız Siyasi Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi", *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler, Cilt: IX*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.973-974.

²⁰¹ Bahriyelilere ise İngilizce öğretilirdi. Bkz. İlber Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul: Kronik Kitap, 2018, s.24.

²⁰² Özipek, "Anglo-Sakson ve Fransız Siyasi Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi", s.974.

²⁰³ Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, s.42-43.

²⁰⁴ Sadi Borak, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IX, Sayı: 25*, 1992, s.73-74.

²⁰⁵ Kemalizm'in temel ilkeleri 1931 yılında CHP'nin parti programında yer almış ve 1937 yılında anayasal hükme dönüşerek resmileştirilmiştir. Bu altı ilke; cumhuriyetçilik, milliyetçilik,

İlkeler zaman içerisinde gerek CHP'nin siyasal konumuna gerek Türkiye'nin gelecekteki durumuna gerekse halkın düşünce yapısına etkisi olmuştur. Tezde cumhuriyetin kuruluş dönemi ve günümüze kadar siyasal ve toplumsal sorunlarına yönelik etkisi dikkate alındığında cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laikliğin öne çıktığı görülecektir.

Cumhuriyetçilik ilkesinin en önemli amacı Türk halkının eski alışkanlığı olan saltanat fikrinden uzaklaştırmak ve toplumun -özellikle genç neslin- cumhuriyet rejimini benimsemesini sağlamaktır. Bunu başarmanın en önemli yolu eğitimden geçmekteydi. Atatürk Rousseau'nun eğitim konusundaki fikirlerini benimsemişti. Bu minvalde Tevhidi Tedrisat Kanunu çıkarılarak eğitim devlet elinde toplanmış, medreseler kapatılmış, halkevleri ve köy enstitüleri açılmıştır.²⁰⁶

Millet kavramı, Osmanlı siyaseti ve toplumunda dini bir anlam taşımaktaydı. Osmanlı bünyesinde bulundurduğu etnik farklılıkları birleştirmek amacıyla bazı dönemlerde İslam'ın ümmet kavramına sarılmıştı. Mustafa Kemal Paşa da cumhuriyet ilan edilmeden önce bu anlayışı sürdürmüştü. Fakat cumhuriyetin ilanı ve özellikle hilafet makamının ilgasından sonra millet kavramı başka bir yöne evrildi. Mustafa Kemal Paşa'nın gayesi o dönemde Avrupa'da popüler olan ulus-devlet anlayışını cumhuriyete kazandırmaktı. Bu kapsamda birleştirici olan nokta artık İslam değil, Türklüktü. Cumhuriyetin egemenlik alanında yaşayan bütün etnik yapılar Türklük adı altında toplanmaya çalışıldı. Bu fikir Milliyetçilik ilkesiyle bütünleştirildi. Bu fikrin arkasında yine Fransız İhtilali etkisi görülmektedir. Bu tam anlamıyla Rousseaucu bir anlayıştır.²⁰⁷ Atatürk için Anadolu'daki bütün etnik unsurları Türk kimliği çatısı altında toplamak cumhuriyetin devamlılığı, birliği ve bütünlüğü için elzemdi. Fakat bu tutum bir o kadar da tehlikeliydi. Çünkü bazı etnik yapılar bunu asimilasyon olarak görüp mücadeleye girişebilirlerdi. Atatürk aslında bu itirazın kimden geleceğini biliyordu; Kürtler. Oysa Kürtler, Türkler ile birlikte yüzyıllarca Anadolu'da yaşamışlar, Osmanlı zamanında iyi ilişkiler geliştirmişler, hatta Osmanlı'ya doğudan

laiklik, halkçılık, inkılapçılık ve devletçiliktir. Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.264-265.

²⁰⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.262, 272.

²⁰⁷ Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, s.159-164.

gelebilecek tehditler için garnizon görevi üstlenmişlerdi.²⁰⁸ Ancak daha sonra Kürtler ile ilişkiler Jön Türkler'in II.Meşrutiyet sonrası savunduğu Türkçü politikalar nedeniyle bozulmuş ve bazı Kürtler Kürt Teali Cemiyeti adı altında Kurtuluş Savaşı'na muhalif tutum takınmışlardı. Dünyayı saran Milliyetçilik dalgası Kürtlerde de karşılık bulmuştu.²⁰⁹

Laiklik ilkesi Atatürk için en mühim ilkeydi. *Nutuk* adlı eserinde Hilafetin kaldırılmasının haklılığını vurgulayan Atatürk, hilafetin olduğu ve laik prensiplerin olmadığı bir rejimi cumhuriyet olarak görmüyordu.²¹⁰ Atatürk yeni kurduğu devletin en önemli temellerinden birisi olarak laikliği gördüğü için radikal kararlar almaktan çekinmemiş bu ise halkta isyanların ve karışıklıkların olmasına yol açmıştır. Şeyh Said isyanı ardından Menemen Olayı ve daha sonra Said Nursi'nin laiklik ve rejim karşıtı söylemleri rejimin İslamcı kesim üzerindeki baskısını artırmıştır. Bu olayların failleri olan pek çok kişi İstiklal Mahkemelerince yargılanıp idam edilmiştir.²¹¹

Cumhuriyetin kuruluşundan benimsenen Kemalizm'in bu üç ilkesi günümüz Türkiye'sine siyasal ve toplumsal anlamda etki etmeye devam etmektedir. Halihazırda Türk siyasetinde öne çıkan ve siyasete yön veren dört başat siyasal akım vardır. Bu dört akımdan ikisi diğer ikisine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetçiliğe ve laikliğe sonuna kadar sahip çıkan, ulus devlet kavramına sahip çıkan modernleşme ve batılılaşma taraftarı olan Atatürkçüler/ulusalcılar ve Türklüğe ve Türk kimliğine vurgu yapan Türk milliyetçileri önemli bir siyasal ana akımlardan birisi olmuştur. 1950'lerden sonra etkili olan siyasal İslamcılık ise İslam ve milli kimliği kültürel boyutta yeniden inşasını hedeflemektedir. Özellikle 1980'lerden sonra öne çıkan başka bir siyasal akım Kürt milliyetçiliğine bağlı siyasal oluşumlardır.

2.2. TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜNÜN TEMEL UNSURLARI

Her toplumun siyasal kültürünü inşa eden tarihsel olaylar ve bu olaylar sonucunda ortaya atılan fikirler vardır. Esasen toplum, genele yayılan ve kabul gören

²⁰⁸ Cafer Açar, "Osmanlı Devleti ve Kürtler", *The Journal of Mesopotamian Studies*, Cilt: III, Sayı: 1, 2018, s.216.

²⁰⁹ Djene Rhys Bajalan, *Kurds for the Empire: "The Young Kurds" (1898-1914)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s.75-76.

²¹⁰ Atatürk, *Nutuk*, s.623.

²¹¹ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, s.134, 146, 303; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s.280-281.

bu siyasal fikirlere ve davranışlara farkında olmadan sahiptir. Toplumda yer alan siyasal görüşler bazen belli konularda birleşmekte ve benzer tavır sergilemektedir. İşte bunun sebebi toplumun ortak siyasal kültürüdür. Bu başlıkta amaç Türk siyasal kültürünün temelinde yer alan bazı kavramları tarihsel arka plana dayanarak tespit etmeye çalışmaktır.

Türk siyasal hayatını incelerken ele alınması gereken konulardan biri Türkiye'deki toplumsal sınıflardır. Osmanlı İmparatorluğu kapitalistleşmeyi başaramadı. Kendisine bağlı ulusların milliyetçi hareketlerden beslenmesi ve başarılı olması çöküşü hızlandırdı. Kapitalistleşmeyi gerçekleştiremeyen Osmanlı'da burjuva sınıf olmasa da zengin tüccar sınıfı olarak adlandırılabilir bir grup bulunmaktaydı. Ancak bu grubun çoğunluğu Rum ve Ermeni tebaadan oluşuyordu. Onlarda milliyetçi hareketlerin etkisi altında kalarak Osmanlı'da faaliyet göstermekten imtina etmeye başlamışlardı. I. Dünya Savaşı sonrasında Hristiyan burjuvazisi ülkeden çıkartılmaya başlayınca Osmanlı ticari hayatı önemli kazançlarını kaybetti. Bu yapıya bir alternatif bulmakta mümkün değildi. Çünkü Osmanlı tarımsal alanda büyük toprak sahipliğinin olmasına müsaade etmiyordu. Bu iki ana neden Osmanlı'da burjuvazinin gelişmesine engel olmakla beraber, burjuva liderliğinde gerçekleşmesi gereken reform hareketlerinin bürokrasi öncülüğünde yapılmaya çalışılmasına neden oldu. Daha sonra yerli olarak oluşturulmaya çalışılan burjuvazi ile bürokrasi arasında mücadele başladı. Cumhuriyette ekonomik reformları ve milli burjuvazinin inşasını sekteye uğratan, ayrıca bürokrasinin kuvvetlenerek kontrolü artırmasına neden olan 1929'da gerçekleşen Büyük Buhrandı. Kapitalistleşme çabaları büyük darbe alarak milli ekonomik modeller ortaya çıktı. II. Dünya Savaşının ardında kapitalistleşmenin ivme kazanması sonrasında bir sanayileşme stratejisi hazırlansa da milli burjuva yaratma çabaları başarısız oldu.²¹² Burjuva sınıfının oluşamaması toplumsal sınıfların ekonomik ayrımlardan ziyade kültürel, ideolojik ve dini ayrımlarla olmasına neden oldu. Bürokrasi elitleriyle halk arasındaki iletişim gittikçe kopuklaştı ve bürokratların halka yönelik üstenci davranışı devlet ile halk arasındaki iletişime zarar verdi.²¹³

²¹² Çağlar Keyder, *Türkiye 'de Devlet ve Sınıflar*, 10. basım., İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 9-12.

²¹³ Ömer Çaha, *Sivil Toplum ve Devlet*, 6. basım., Ankara: Orion Kitabevi, 2016, s. 192-193.

Kökleri Lale Devrine uzanan Osmanlı'nın modernleşme serüveni sık sık karşı reaksiyonlarla kesintilere uğramasına rağmen devam etti. Bu karşı hareketlerin arka planındaki düşüncelerden biri Batı karşıtlığıdır. Ancak Tanzimat öncesindeki modernleşme hareketlerine olan tepkilerin kaynağının Batı karşıtlığı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. O dönemdeki isyanların ve değişime direnişin temel sebebi mevcut statükoyu muhafaza etmektir. Batı karşıtlığı daha çok Tanzimat sonrası modernleşme karşıtı tutumları açıklamak için kullanılabilir.²¹⁴

Tanzimat toplum nezdinde istenilen desteği bulamadı. Zaten Mustafa Reşid Paşa ve onun ekolünden gelen Ali ve Fuad Paşalar dışında siyasal bir destekçisi de yoktu. Hâl böyle olunca siyasal, sosyal ve ekonomik alanda pek çok yenilik vaat eden Tanzimat başarısız oldu. Tanzimatın bazı ilkeleri, başta etnik unsurların kanun önünde eşitliği olmak üzere, Kanun-i Esasi'de yaşatılmaya çalışıldı. Ancak bu anayasa padişaha olağanüstü haklar tanıyordu. Bu nedenle I. Meşrutiyet'in ömrü kısa sürdü. II. Abdülhamid anayasayı rafa kaldırdı ve otoriter bir yönetim kurdu. Bu dönemde Batı'nın tekniğini, idari sistemini ve ordu yapısını örnek alma temelinde bir batılılaşma fikri hayata geçirilmeye çalışıldı ve bu bağlamda Almanya ile ilişkiler geliştirildi. Bu süreçte gayrimüslim kesim ekonomik olarak güçlenmeye devam etti. Müslümanlar ise bu durumdan gittikçe daha fazla huzursuz oluyorlardı. Yöneticiler ekonomik liberalizmin ülkeyi Batılılara teslim etmek olduğunu düşünmeye ve ekonomik ulusalcılık fikrini kabul etmeye başladı. Bu anlayış ekonomik çözülme, ekonomik çözülme de etnik ayrılıkçı hareketleri beraberinde getirdi. Artık Osmanlı içindeki maddi çatışmalar etnik ve dini olarak sıfatlandırılmaya başlandı. Bu durumu daha da kötüleştiren bir diğer gelişme de Abdülhamid'in, Tanzimattaki Osmanlıcılık anlayışının yerine İslamcılığı getirmeye çalışmasıydı. Halifelik sıfatını daha etkin bir unvan olarak kullanmaya başladı. Abdülhamid'i bu anlayış değişikliğine götüren azınlıklara karşı sahip olduğu olumsuz fikirlerdi. Ona göre gayrimüslim azınlıklar dış güçler tarafından korunan ve devlete bağlılık hissetmeyen topluluklardı.²¹⁵

²¹⁴ Bahadır Nurol, "Osmanlı Toplumunda Batı Karşıtlığının Yükselişi: İktisadi, Siyasi ve Sosyal Temeller", *Fiscaoeconomia, Cilt: VII, Sayı: 2*, 2023, s. 1650-1654.

²¹⁵ Nurol, "Osmanlı Toplumunda Batı Karşıtlığının Yükselişi: İktisadi, Siyasi ve Sosyal Temeller", s. 1656-1657.

Böylece Türkler ve azınlıklar arasındaki cepheleşme gün geçtikçe derinleşmiştir. Bu mücadele kendisi I. Dünya Savaşı sonrasında daha çok göstermiş ve tam anlamıyla Rum-Ermeni iş birliği kurulmuştur.²¹⁶ Osmanlı'nın yüzyıllar süren gerileme ve yıkılma süreci I. Dünya Savaşıyla tamamlanmıştır. Dünyaya hükmeden bir imparatorluktan, tamamen yok olma tehlikesi yaşayan bir ülkeye dönüşmek Türk halkının ve siyasal liderlerin psikolojisinde derin etkiler bırakmıştır. Osmanlı savaş sonrası çok ağır bir antlaşma olan Sevr'i imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmaya göre Ankara ve çevresinde bir kısım toprak ile Karadeniz bölgesinden bir kısım toprak Türklere bırakılacak ve diğer topraklar galip devletler arasında pay edilecekti. Bu antlaşma Türk toplumunun azınlıklara ve Batılı devletlere karşı bakışını daha da olumsuz etkiledi ve Osmanlı'da gelişen Batı karşıtlığının Cumhuriyet'e yansımadaki en önemli etkenlerden biri oldu.²¹⁷

Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki farklı siyasal görüşler Batı'ya ve Batılılaşmaya yönelik şüpheli bakışlara sahip olmaya devam etmişlerdir. Her biri farklı yönlerden dolayı bu fikre sahip olsalar da genel anlamda Batı karşıtlığına varan görüşte birleşmişlerdir. Burada yalnızca iki zıt fikrin görüşlerine yer verilecektir. Muhafazakâr/İslamcı görüş "kültürel özcülük"²¹⁸ temelli bir bakış açısıyla bu konuya yaklaşmıştır. Bu kesim nevi şahsına münhasır bir dünya tasavvuruna sahiptir. Muhafazakâr/İslamcı görüşe göre, Batılaşma adı altında yapılan sadece "taklitçilik"tir. Bu taklitçilik milli değerlerimizi ve ahlakımızı yok etmektedir. Milli benlik Batılılaşma adıyla yapılmaya çalışılan kültürel emperyalizmin tehdidi altındadır.²¹⁹ Diğer görüş ise Kemalist ve Sol görüştür. Bu görüşte Tanzimatçıların zihniyetine yönelik eleştiri söz konusudur. Bu doğrultuda Tanzimat'ı Batılılaşma olarak görmek doğru değildir. Tanzimat, sömürgeleşme sürecidir. Tanzimat aydınları genellikle soylu ailelerden geldikleri için halktan kopuk bir zihniyete sahiptir. Bu kişiler Türkiye'de doğdukları için hicap duyarlar. Türkiye'nin kalkınması için emperyalist Batıların

²¹⁶ Bu konu hakkında teferruatlı malumat edinmek için bkz. Bülent Atalay, "Türk İstiklal Savaşı Dönemi'nde 'Rum-Ermeni İşbirliği'", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXIV, Sayı: 70*, 2008, s. 93-112.

²¹⁷ Bülent Şener, "Sevr Fobisi/Sendromu: Türkiye'nin Güvenlik Endişesini Anlamak Üzerine Düşünceler", *Turkish Studies, Cilt: IX, Sayı: 5*, 2014, s. 1844.

²¹⁸ Nurettin Topçu, "Osmanlı Toplumunda Batı Karşıtlığının Yükselişi: İktisadi, Siyasi ve Sosyal Temeller", s. 1649.

²¹⁹ Nurettin Topçu, *Ahlâk Nizâmı*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008, s. 122.

kontrolünde bir yönetim olması gerektiğini düşünürler. Türkiye'nin geri kalmasının sebebi bu zihniyettir. Türkiye Batılı emperyalistlerce geri bırakılmış bir ülkedir.²²⁰ Görüldüğü üzere cumhuriyet tarihinde sürekli karşı karşıya gelen ve çatışan iki zıt görüş, mevzubahis Batı karşıtlığı olduğunda birleşmektedirler. Tarihsel arka plana da dayanan Batı'ya karşı şüpheci tutum Türk siyasal kültürünün bir parçası olmuştur.

Devletin bireyle olan ilişkisi ve görevleri her zaman temel tartışma konularından birisi olmuştur. Antik çağa kadar uzanan tartışmalara bakıldığında farklı görüşlere rastlamak mümkündür. Ordu için yetiştirilen çocukların bakımlarının devlet tarafından karşılanması gerektiğini, devletin burada baba rolüne bürünmesi gerektiğini ifade edenlerin yanında devletin çocuk üstündeki sorumluluklarının artması sonucunda ailedeki baba figürünün yok olmaya ve değersizleşmeye başladığı, bu durumunda uygar bir toplum olmanın koşullarından olduğunu söyleyenlerde olmuştur. Elbette bireyin devlet tarafından yetiştirilmesinin sakıncalarından bahsedenler de mevcuttur.²²¹ Fakat burada odaklanılacak asıl konu Türk siyasal kültüründe devletin hangi konumda olduğu ve devlete nasıl önem atfedildiğidir.

Osmanlı klasik dönemde Fatih Sultan Mehmed'in kurmayı başardığı mutlak otorite, istikrarlı bir askeri ve siyasal sistemin tesis edilmesini sağlamıştır. Devşirme kişilerden oluşturulan hizmet sınıfının padişaha karşı mutlak sadakati bu istikrarın kurulmasına faydalı olmuştur. Sistemin oluşturulmasında padişahın toplumun gözünde adil bir baba imajına sahip olması ve Osmanogulları hanedanının yıllar içinde kendisinden başka iktidar alternatifini oluşturan bir soylu aile bırakmaması etkili olmuştur.²²² Toplumun devleti algılama tarzı modernleşme tarihini fazlasıyla etkilemiştir. Modernleşmenin tepeden inmeci yöntemle yapılması devletin toplum nazarındaki yüceliğini arttırmış ve sivil toplum inşasını olumsuz etkilemiştir. Devletin gücünün ve toplum üzerindeki etkisinin artması, toplum mühendisliği hevesinde olan kesimlerin iştahını kabartmış ve devleti ele geçirme hedeflerinin oluşmasına neden

²²⁰ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*, 10. basım., İstanbul: Tekin Yayınevi, 1976, Cilt: I, s. 224-225.

²²¹ Osman Elmalı, "Platon ve Russell'a Göre Devletin Baba Yerine Geçmesi Problemi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 1, 2005, s. 422-425.

²²² Halil Kanadıkırık, "'Devlet Baba'nın Temelleri: Klasik Çağında Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasal Kültürü", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XX, Sayı: 2, 2020, s. 50-51.

olmuştur. Tüm bu gelişmelerin sonucunda devletin tek meşruiyet kaynağı olması onu korumayı öncelikli konuma getirmiştir. Dolayısıyla modernleşme hareketleri toplumu çağdaştırma değil, devleti kurtarma düşüncesiyle yapılmıştır.²²³ Bu saptama hem Osmanlı modernleşmesi hem de Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketleri için uygundur. Cumhuriyet döneminde devletçilik Atatürk ilkelerine eklenmiş ve devlet ideolojisinin bir parçası haline gelmiştir. Burada devletçiliği yalnızca ekonomik bir model olarak düşünmek doğru değildir. Bireyi merkeze alan liberal anlayış yerine, Alman romantiklerinin ortaya koyduğu toplumsal bütünlük kavramına sıkı sıkı sarılan Kemalist rejim, toplumsal bütünlük denilen kavramın sadece bireylerin toplamı anlamına gelmediği, bu kavramın başlı başına apayrı bir varlık olduğu düşüncesinden hareketle ulus kavramına çok önem vermiş ve ilerlemenin tek yolunun "üstün ulusal devlet iktidarı" olduğuna inanmıştır. Bu çerçevede Kemalist rejim, iktisadi boyutunun yanında kültürel ve siyasal alanda üst bir otoriteye bağlılık ve itaat düşüncesinin inşası ve bu sayede toplum üzerinde bir devlet denetimi sağlanması bağlamında bir toplum örgütlenmesini hayata geçirmeye çalışmıştır.²²⁴ Görüldüğü üzere Türk siyasal kültüründe devlet kavramına bir hayli önem atfedilmektedir. Devletin toplum üzerinde güçlü bir otoriteye sahip olarak toplumu eğitme ve modernleştirme gibi konularda "baba" rolüne bürünerek eyleme geçmesi beklenmektedir.

Duverger'e göre, bir yönetimin demokratik olabilmesi için liderliğin seçimle belirlenmesi, sık sık değişmesi ve güçlü bir otoriteye sahip olmaması gerektiğini söyler.²²⁵ Türkiye'de seçmenler nazarında siyasal partilerin liderlerine de bir hayli önem verilmektedir. Karizmatik liderler seçmenin dikkatini çekmek ve daha iyi konsolide etmek adına kritik rol oynarlar. Seçmenler lidere o kadar önem verir ki kendi siyasi görüşünü liderin ismini kullanarak ifade eder ve bu durum parti-lider özdeşleşmesine sebebiyet verir. Türkiye'de siyasal kutuplaşmanın arttığı yıllar olan 1970'ler buna güzel bir örnek teşkil eder. Seçmen kendisini siyaseten tanımlarken Demirelci, Ecevitçi, Türkeşçi ve Erbakancı olarak tanımlamıştır.²²⁶ Esasen bu çok da şaşılabacak bir durum değildir. Cumhuriyetin kurucu değerlerini benimsemeyi ve

²²³ Türköne, "Siyasi Kültür", s. 247-248.

²²⁴ Köker, *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, s. 218-219.

²²⁵ Duverger, *Siyasi Partiler*, s. 189.

²²⁶ Mehmet Kabasakal, "Factors influencing intra-party democracy and membership rights: The case of Turkey", *Party Politics, Cilt: XX, Sayı: 5*, 2014, s. 704.

savunmayı ifade eden, temelinde millilik, laiklik ve çağdaşlık ilkelerinin bulunduğu Atatürkçülük, yeni kurulan cumhuriyetin devlet ideolojisi olmuştur. Atatürkçülük lider merkezli siyasal fikirlerin de cumhuriyetteki başlangıç noktasıdır.²²⁷ Bu sebeple, Türkiye'de siyasal partilerde liderlerin otoritesi yüksek düzeydedir. Lider zamanla parti içerisindeki kritik konumlara destekçilerini yerleştirir. Bu da siyasal partilerin oligarşik yapıya bürünmelerine neden olur.²²⁸ Aslında çok partili hayatın ilk yıllarında parti içi demokrasi hiç de kötü durumda değildir. 1960 darbesi sonrası parti içi demokrasi de gerileme başlamış ve 1980 darbesi sonrasında parti içi demokrasi yok olmaya yüz tutarak lider otoritesi kök salmaya başlamıştır.²²⁹ Tüm bunlar analiz edildiğinde lider merkezli siyasetin, Türk siyasal kültürünün ana öğelerinden biri olduğu görülmektedir.

Türk siyasal kültürünün ana unsurlarından bir diğeri ordudur. Türkler Orta Asya'dan beri ordu-millet anlayışıyla yaşamıştır. Bu sebeple ordu her Türk devletinin en önemli kurumlarından olmuş, saygı ve itibar görmüştür. Osmanlı'da ekonomik temelin ordunun başarısına bağlı olması, Cumhuriyet Türkiye'sinde Millî Mücadele döneminden zaferle çıkmasından dolayı orduya olan güveni perçinlenmiştir.²³⁰ 27 Mayıs Darbesi Türk siyasetinde ordu-siyaset ilişkisinde bir kırılma noktasıdır. Çünkü darbeden bir yıl sonra hayata geçirilen yeni anayasa Türk anayasaları arasında en özgürlükçü olanı olmasına rağmen, askeri vesayet kurumsallaşma yönünde hız kazanmıştır. Ordu siyasetin bizzat içinde olmanın kendi aleyhine döneceğini fark ettiği için siyaseti kurumsal düzeyde etkilemeyi tercih etmiştir. Bu özellik Türk ordusunu diğer üçüncü dünya ülkelerinin ordularından ayıran temel bir özelliktir. Ordu kendisini çağdaşlaşmanın ve Atatürk devrimlerinin koruyucusu olarak lanse etmiştir. Farklı tarihsel duraklarda, ordu Türk siyasal kültürünün önemli bir parçası olagelmıştır.²³¹

²²⁷ Hurşit Ertuğrul, "Atatürkçülük Nedir?", *Atatürk Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 2, 1988, s. 1-4.

²²⁸ Mehmet Kabasakal, "Türkiye'de Siyasal Partiler", *Türkiye 'de Siyasal Yaşam: Dün, Bugün, Yarın*, (ed. Mehmet Kabasakal), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 238.

²²⁹ Suavi Tuncay, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996, s. 146-149.

²³⁰ Alper Mumyalmaz, "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Darbe, Ordu ve Vesayet", *Tophum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2019, s. 23.

²³¹ Mumyalmaz, "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Darbe, Ordu ve Vesayet", s. 21-26.

Türk siyasal kültürünün en önemli özelliklerinden biri bireyci anlayışın güçlenmemesidir. Bireyci anlayışın güçlü olmaması, küçük toplumsal yapıların ve dini cemaatlerin, sınıfsal ilişkilerin, hemşerilik duygularının siyasetteki etkisini artırır. Murat Önderman bu durumu analiz ederken tekilci bir ahlak ve toplumsal yapıyı vurgulamaktadır.²³² Tekilci anlayışın neticesinde birey kendisini veya toplumun genel menfaatini değil; bağlı olduğu veya bağlı hissettiği sosyal grubun ihtiyaç, ilke ve çıkarlarıyla hareket eder ve karar verir. Tekilci tutum Türkiye gibi heterojen toplumsal yapıya sahip olan ülkeler için son derece tehlikelidir. Çünkü bu tutum çifte standarda ve etnik, dini, mezhepsel sebeplerden ötürü dışlanmaya ya da aşırı güçlenmeye neden olabilir. Bu anlayış toplumun bütünleşmesinin ve toplumsal çıkarlar çerçevesinde bireylerin bir araya gelmesini zorlaştırır. Türkiye'de tekilci ahlak bireylerde kendi grubuna ve dışı yönelik olarak iki davranış türünde göstermektedir. Dışa yönelik tutum sosyal ilgisizlik ve sosyal güvensizlik olarak tezahür eder. Türkiye'de tekilci anlayış kendisini en fazla aile ve akraba çevresinde göstermektedir. Ne yazık ki Türkiye'de yönetici sınıf da toplumsal kesimler de tekilci tutum sergilemektedir. Bunlar ise kendisini en çok siyasal alanda gösterir.²³³ Türkiye'de siyasetçiler ve seçmenler arasındaki ilişkiler de tekilci ahlaka göre işlemektedir. Kan bağı, hemşerilik ve aynı toplumsal kesime ait olma (örneğin dindarlık gibi) seçmenin oy verme davranışına etki etmektedir.²³⁴

İncelenen konuları özetlemek gerekirse, Türk siyasal kültüründe altı unsur tespit edilmiştir. Bunlar, halk ve bürokrasi arasındaki kopuk ilişki biçimi, ordunun siyaset üzerindeki etkisi, lider merkezli siyaset, devleti baba olarak görme geleneği ve bunun ortaya çıkardığı devletçi anlayış, bir yandan batılılaşma çabası diğer yandan batılılaşma karşıtlığı, kişinin birey veya toplumun genel çıkarından ziyade mensubu olduğu sosyal yapının yararına bir siyasal tutum benimsemesi anlamına gelen tekilcilik anlayıştır.

²³² Tekilcilik ahlaki konular söz konusu olduğunda kişinin hiçbir kaygı gözetmeksizin kendi mensubu olduğu sınıf, ulus, grup veya toplumu incelemesi ve sadece kendi kesimini dikkate almasıdır. Murat Önderman, "Türkiye'de Tekilci Kültür, Hukukilik ve Armağan Ekonomisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25, 2001, s. 158.

²³³ Önderman, "Türkiye'de Tekilci Kültür, Hukukilik ve Armağan Ekonomisi", s. 158-161.

²³⁴ Önderman, "Türkiye'de Tekilci Kültür, Hukukilik ve Armağan Ekonomisi", s. 189.

2.2.1. Türk Siyasal Kültürünün Tarihsel Süreçte Dönüşümü

Türk siyasal kültürünü anlayabilmek için tarihsel sürece bakmak gerekmektedir. Çünkü Türk siyasal kültüründe var olan düşünce yapısını, algıları ve eksiklikleri kavramak için konunun kökenlerine inmek lazımdır. Bu bölümde Osmanlı'dan günümüze Türk siyasal kültürünü dönüştürme çabalarını ve sonuçlarını analiz edilecek ve Türk siyasal kültürünün Türk demokratikleşme çabasına etkileri irdelenecektir.

2.2.1.1. Osmanlı'da siyasal kültür

Osmanlı Devleti mutlak monarşi rejimiyle yönetiliyordu ve eyalet sistemiyle idare olunmasına rağmen siyasal açıdan merkeziyetçi ve mutlak otorite özelliklerine sahipti. Padişahın gücünü dengeleyen bazı unsurlar²³⁵ olsa da bu yapı nedeniyle muhalefet olgusu gelişme imkânı bulamadı. Az da olsa ortaya çıkan muhalif yapılar sıklıkla sapkınlık ve devlete ve padişaha karşı hainlik ile yaftalandı. Bireyciliğin güçlenmemesi, karar vermede belli bir yapının öne çıkması ve sivil toplumun gelişmemesi siyasal kültürü derinden etkilemiştir.²³⁶ Sivil toplumun yokluğu sınırlandırılmayan, toplumun ürünü olması gerekirken toplum üzerinde, bağımsız, her eylemi yapma yetkisine sahip, kutsal bir yüce varlık olarak algılanan devlet mekanizmasını ortaya çıkardı.²³⁷ Devletin sınırlandırılmaması devleti yöneten yönetici sınıfın/hükümetin halkın nezdinde devletle özdeşleşmesine sebep oldu. Halk zaman içerisinde devletin ve onu yönetenlerin ulaşılabilir bir konuma sahip oldukları düşüncesine sahip oldu ve halk sadece tebaaydı.²³⁸

²³⁵ Osmanlıda padişahı dengeleyen mekanizmalarından birisi ordudur. Ordu, özellikle yeniçeriler, özellikle gerileme döneminde padişahın çekindiği bir unsurdur. Osmanlı tarihi boyunca birçok ayaklanmaya öncülük eden yeniçeriler, Osmanlı'nın gerileme döneminde ciddi bir siyasal güç haline geldiler ve zor yoluyla isteklerini siyasal iktidara dikte ettirdiler. 1826 yılında yeniçerilerin kaldırılması da ordunun siyasete müdahalesini engelleyemedi. Ordu, meşrutiyet ilanı başta olmak üzere siyasal gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Bu süreçte Kuleli Vakası, 1908 devrimi ve Bab-ı Ali baskını olmak üzere, ordu üç kez yönetime doğrudan müdahalede bulunmuş, Kuleli Vakası haricinde diğer iki girişim başarılı olmuştur. Bkz. Begüm Burak, "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri", *History Studies, Cilt: III, Sayı: 1*, 2011, s. 46-48; Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 159-160.

²³⁶ Zafer Durdu, *Türkiye 'de Siyasal Kültürü Anlamak*, Ankara: Kadim Yayınları, 2013, s. 67-68.

²³⁷ Ergun Özbudun, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", *Türkiye 'de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi*, İzmir: TDV ve Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1990, s. 64.

²³⁸ Türköne, "Siyasi Kültür", s. 247-248.

Şerif Mardin'in anlatımıyla Osmanlı'da saray "merkez"di ve onun dışındaki her şey ise "çevre".²³⁹ Merkez ve çevre arasındaki kopukluk o kadar fazlaydı ki, bu kopukluk zamanla elitist ve vesayetçi yaklaşımları ortaya çıkardı. Halk sorunların çözümü konusunda harekete geçmeyi düşünemiyor, çareyi yine devletten bekliyordu.²⁴⁰ Bu beklenti modernleşme çabaları ile karşılık bulmaya başladı. Tanzimatla ivme kazanan, meşrutiyetle taçlandırılan bu çabalar kısa sürede sonuçsuz kaldı. 1878'de Kanun-i Esasi'nin askıya alınıp meclisin süresiz tatil edilmesiyle Osmanlı tekrar mutlak monarşiye döndü. II. Abdülhamid döneminde eğitim, bürokrasi ve ordu alanında ciddi atılımlar yapıldı. İkinci Meşrutiyet ve daha sonraki süreçlerde gerçekleşen gayretler olsa da sivil toplum inşası istenilen düzeye ulaşamadı.²⁴¹

Kısacası Osmanlı modernleşme çabalarına kadar daha çok yerel siyasal kültüre daha yakın olduğu söylenebilir.²⁴² Tanzimatla beraber uyrukluğa adım atılmak istense de girişimler akamete uğramıştır. Neticesinde kökleri Osmanlı'ya uzanan daha sonra Cumhuriyet Türkiye'sinde de karşılaşılan siyasal anlamda kültürel ve toplumsal problemler varlığını sürdürmüştür. Dikkat edilirse Osmanlı Devleti modernleşmeyi sadece devletin kurumlarının çağdaş hale getirilmesi olarak algılamıştır. Modernleşme düşüncesi halka inememiş, birkaç elit çevre arasındaki münakaşadan ileri gidememiş ve bu nedenle de siyasal kültürün gelişmesi için gereken zihniyet dönüşümü mümkün olamamıştır.²⁴³ Devletçi anlayış, ordunun siyaset üzerinde kurmak istediği vesayet ve halktan kopmuş bir bürokratik elit kesim Türk siyasal kültürünün Osmanlı'dan kalan mirasıdır. Bu unsurlar cumhuriyette de görülmeye devam etmiştir. Cumhuriyetin esas amaçlarından birisi Osmanlı'dan miras kalan tebaa anlayışını yıkarak vatandaşlık ilişkisini tesis etmek, sivil toplumun oluşmasını sağlamak hedeflenmiştir.

2.2.1.2. Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasal kültür

Cumhuriyet, hızlı ve radikal yenilikler, değişiklikler ve kurumlar getirirse de Osmanlı'dan kalma alışkanlıklar, düşünceler ve siyasal zihniyet devamlılık

²³⁹ Mardin, *Türkiye 'de Toplum ve Siyaset*, s. 38-40.

²⁴⁰ Özbudun, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", s. 66.

²⁴¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 96-104.

²⁴² Durdu, *Türkiye 'de Siyasal Kültürü Anlamak*, s. 16.

²⁴³ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, (ed. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder), 14. bs., İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 15-16.

göstermiştir.²⁴⁴ Bu durumun arkasındaki en önemli sebep cumhuriyetin yaşadığı insan kaynağı sıkıntısıdır. Yıllarca birçok savaş yaşayan Anadolu halkının insan kaybı çok büyük olduğundan yeni insan yetiştirmek çok zor bir işti. Bundan dolayı Osmanlı'dan kalma bürokratlar ve askerlerin birçoğu cumhuriyetin kuruluş aşamasında görev aldı.²⁴⁵

Türkiye Cumhuriyeti, bir imparatorluk varisi olmasından kaynaklı sorunlarla da mücadele etmek mecburiyetinde kaldı. Cumhuriyeti kuranların amacı Türk kimliği etrafında ulus-devlet inşa etmek ve heterojen toplumdaki homojen toplum yaratmaktır. Bu bağlamda gerçekleşen reformlar, toplumda belli kesimleri rahatsız etmenin yanında onların yeni sisteme entegrasyonunu zorlaştırdı.²⁴⁶

Atatürk'ün önceliği modern bir ülke ve toplum inşa edebilmektir. Bu amacı gerçekleştirmede yönetim biçimi olarak cumhuriyeti ve laiklik ilkesini hayati olarak görüyordu. Eğitim bu amacın gerçekleştirilmesinde kritik role sahipti.²⁴⁷ Atatürk ülkenin geçmişte yaşanan sorunların büyük çoğunluğunun temelinde dinin politik bir araç olarak kullanılmasının olduğunu farkındaydı. Çünkü ona göre dinin istismar edilmesi halkın eğitilmemesine ve fakirleşmesine yol açacaktır.²⁴⁸ Bu sebeple Atatürk laiklik prensibine çok fazla önem vermiştir. CHP'nin genel fikriyatı da bu doğrultuda şekillenmiştir.²⁴⁹ CHP zaman zaman politikaları ile toplumdaki dindar ve muhafazakâr kesimin şimşeklerini üzerine çekmiştir. CHP Türk siyasal tarihi boyunca bu kesimler tarafından dinsizlikle itham edilmiş ve anti-CHP bir tutum gelişmiştir. Özellikle sağ seçmenin bir kısmı yıllar boyunca bu motivasyon eşliğinde oy verme davranışı sergilemiştir. En güzel örneklerden birisi 1950 seçimlerinden sonra yaşanan bir olaydır. CHP'nin seçimi kaybetmesi üzerine bir vaiz Ankara'da bulunan Taceddin Camii'nde Cuma namazından önceki sohbet esnasında ülkeyi dinsiz CHP'den kurtardığı için Allah'a şükretmiştir.²⁵⁰ Bu aslında CHP'nin dinsizlikte suçlanmasının

²⁴⁴ Mete Tunçay, "Siyasal Miras", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, Cilt: VII, s. 1964.

²⁴⁵ Durdu, *Türkiye'de Siyasal Kültürü Anlamak*, s. 75.

²⁴⁶ Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006, s. 93.

²⁴⁷ Nancy Lindisfarne, *Elhamdülillah Laikiz: Cinsiyet, İslâm ve Türk Cumhuriyetçiliği*, (çev. Selda Somuncuoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 37.

²⁴⁸ Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, s. 191.

²⁴⁹ Duverger, *Siyasi Partiler*, s. 359.

²⁵⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kırıtlı), 3. basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 317.

en güzel örneklerinden birisidir. Türk siyasal kültürünün ana unsuru olmuş, kalıplaşmış tutum, davranış ve zihniyet demokratikleşme sürecinin sağlıklı ilerlemesini zorlaştırmıştır.

2.2.1.2.1. Tek parti döneminde siyasal kültür

Tek parti rejimi boyunca devlet kavramına yüklenen anlam konusunda pek bir değişiklik olmadı. Devlet topluma yön vermeye devam etmeliydi. Cumhuriyet'te devletin en asli vazifesi halkı Batı standartlarında çağdaş bir toplum haline getirmektir. Devletin halk üzerindeki bu vesayeti ve hamiliği halk istenilen çağdaş seviyeye gelene kadar devam etmeliydi. Cumhuriyet'te egemenlik halka ait olmalıydı, fakat halka ait olması için önce toplumun çağdaşlaşma sürecini tamamlaması gerekiyordu.²⁵¹

Tek parti döneminde merkezîyetçi siyasal kültür hakimdi. Rejim "ümme-i ulusa dönüştürmek" maksadıyla bazı taşra değerlerini reforme etmek istedi. Taşranın İslam anlayışı da bu değerlerin başında geliyordu. Fakat rejim halktan hiç beklemediği bir direnişle karşılaştı. Merkez-çevre arasındaki kopukluk muazzam bir noktaya ulaştı. Taşradaki halk reform hareketlerini değerlerine saldırı olarak algıladı. Değerlerini korumak amacıyla merkezle ilişkisini azalttı ve adeta duvar örerek merkezle ilişkisini azalttı. Bu ise halkın belli bir kesiminin yeni rejimin modernleşme çabalarının kabulünü zorlaştırdı. Ayrıca tepki siyasal bir muhalefet olarak ortaya çıkmak istese de buna izin verilmedi ve siyasal muhalefetin parti düzeyinde örgütlenmesi 1946'da çok partili hayata geçilinceye kadar mümkün olmadı.²⁵²

Çok partili hayata geçişin gecikmesi modernleşme sürecinin tam olarak yerleşmemesi ile yakından ilişkilidir. Örneğin İsmet İnönü'nün desteği ile çıkartılan, Ali Naci Karacan'ın sahibi olduğu İnkılâp Gazetesi'nde cumhuriyetin teorik ve pratik olarak nasıl bir rejime sahip olması gerektiği konusundaki tartışmalar ve yazılar bulunmaktadır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yeni kurulduğu günlerde yayımlanmaya başlayan gazetede SCF aleyhine yazılar görmek mümkündür. Ali Naci Bey, SCF taraftarlarının çıkarmış olduğu bir takım rejim aleyhtarı olaylar neticesinde kaleme aldığı yazıda, arzularının hürriyet değil, faşizm benzeri bir yönetim olduğunu söylemekle birlikte, inkılâpların korunması ve toplumda kabul görmesi için elli sene

²⁵¹ Durdu, *Türkiye'de Siyasal Kültürü Anlamak*, s. 75-76.

²⁵² Çaha, *Sivil Toplum ve Devlet*, s. 190.

boyunca inkılâplara bekçilik yapmak gerektiğini ifade etmektedir.²⁵³ Yine bir başka yazısında, devrimci fikirler olarak Rusya'da komünizmi ve İtalya'da faşizmi örnek verirken, Türkiye'de de Kemalizm olması gerektiğini söyleyerek Kemalizm'in bu usullerde uygulanması gerektiğini belirtmektedir.²⁵⁴

Ali Naci Bey'in düşüncesinde olanlar ağır bastı. Atatürk'ü ve arkadaşlarını sert mizaçlı bir yönetime ikna eden Menemen Olayı oldu. Bu tür olaylar rejim için şaşırtıcı değildi. Fakat asıl şaşırtıcı olan ve rejimin gözünü korkutan şey, isyancıların Asteğmen Kubilay'ı şehit etmesi esnasında halktan bazı kişilerin destekleyici tezahüratlarda bulunup alkış tutması olmuştur.²⁵⁵ Bu nedenlerden dolayı tedbirler ardı ardına gelmiş ve bunun sonucunda tek parti döneminin siyasal kültürü sivil toplumdan yoksun hale gelmiştir. İlmli rejim muhalifleri mevcuttu ancak muhaliflerin kendi seslerini duyuracakları bir ortam artık yoktu. Muhalif çizgiye yaklaşan dernekler kapatılıyor ve basın üzerinde otorite inşa edilerek baskı altında tutuluyordu. Çok partili hayat denemelerinden istenilen netice alınamayınca toplum siyasal düzlemde sessizliğe büründü.²⁵⁶

Türk Devrimi'nin dünyada o dönemde gerçekleşen diğer devrimlere göre farkı aşağıdan yukarıya doğru, diğer bir ifadeyle toplum kaynaklı değildi. Devrim köylü veya işçi tabanlı bir destekle gerçekleşmemiştir. Modernleşmenin itici sınıfı olan bürokratlar halkı şekillendirilmesi gereken ve şekillendirilebilir bir yapı olarak görmüşlerdir. Halk devlet işleri konusunda yeterince bilgili değildi. Halka yönelik bu tepeden bakış toplumun bir kesiminin yeni rejime bakışını olumsuz anlamda etkiledi. Bu ise merkez-çevre ilişkisi açısından değerlendirildiğinde çevrenin merkezin üretmeye çalıştığı değerleri benimsemesini zorlaştırarak toplumsal zeminin zayıf olmasına yol açtı. Aynı Osmanlı'da olduğu gibi belirli bir kesimin isteği doğrultusunda şekillenmeye ve tekelinde olmaya devam etti.²⁵⁷ Halkın yeterince modernleşme

²⁵³ TBMM Arşivi, Ali Naci Karacan, "Hürriyet değil, faşizm gibi bir idare istiyoruz!", *İnkılâp Gazetesi*, 11 Teşrinievvel 1930, s.1.

²⁵⁴ TBMM Arşivi, Ali Naci Karacan, "Rusyada nasıl bir komünizm, İtalyada nasıl bir faşizm varsa bizde de bir Kemalizm olmalıdır", *İnkılâp Gazetesi*, 2 Kânunuevvel 1930, s. 1.

²⁵⁵ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, s. 303.

²⁵⁶ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 262-263.

²⁵⁷ Çaha, *Sivil Toplum ve Devlet*, s. 192-193.

sürecine dahil olmaması bürokratik düzenlemelerin daha sert olmasını da beraberinde getirdi. Bu ise iktidar ve halk arasındaki kopukluğu derinleştirdi.²⁵⁸

Osmanlı'da modernleşme çabalarının bir diğer taşıyıcısı ordu olmuştur. Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren ordu, modernleşme sürecinin de ana aktörlerinden biri haline geldi. Ordu mensuplarının siyasete dahil olma konusunda istekli olması ordu mensuplarının siyaset yapmasını yasaklayan bir yasa çıkarılmasına sebep oldu.²⁵⁹ Daha sonra bazı paşalar askerlikten istifa ederek cumhuriyetin ilk muhalif partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını (TCF) kurdu. Atatürk'e yapılması planlanan İzmir suikastının ortaya çıkmasından sonra suikasta yardım ve rejime darbe yapmaya hazırlanmak suçundan TCF kurucuları İstiklal Mahkemelerinde yargılandı. Kazım Karabekir, Refet Bele ve Cafer Tayyar gibi komutanların kurucusu olduğu TCF kapatıldı ve tasfiye edildi. Bu isimler kamuoyunda ve orduda sevilen subaylardı. Bu sebeple mahkemedeki duruşma öncesinde ve esnasında halktan ve ordudan gelen bazı memnuniyetsizlik belirtileri nedeniyle idamla yargılanan bu isimler beraat ettirildiler. Bu gelişmeler iktidarın belli güçler tarafından hala denetlenebildiğini gösteriyordu.²⁶⁰

Atatürk'ün 1923-1938 yılları arasında yaptığı konuşmalar incelendiğinde ordu konusunda dengeli ve dönemsel farklılık gösteren ifadeler rastlanmaktadır. Bazen asker-sivil siyaset ayrımını vurgulamakta ve bunu destekler söylemlerde bulunmakta, bazen de ordunun gerçekleştirilmeye çalışılan Türk modernleşmesine bayraktarlık yapması gerektiğini söyleyerek Kemalist devrimlerin bekçisi vazifesini öne çıkarmaktadır. Hiç şüphesiz bu fikirlerin temelinde II. Meşrutiyet'in bir mirası olan kurtarıcı subaylar söylemi vardır. Özetlemek gerekirse, Atatürk esasen dinin siyasetten ayrı olması gerektiği gibi askerin de siyasetten ayrı olması gerektiğini düşünmekteydi. Fakat bunu yaparken orduyu da hiç kimseye ezdirme niyetinde değildi. Bundan dolayı kimi zaman ordunun duygularını ayağa kaldıracak konuşmalar yaparak onların

²⁵⁸ İdris Küçükömer, *"Batılma" Düzenin Yabancılaşması*, 3. Basım., İstanbul: Bağlam Yayınları, 2002, s. 82.

²⁵⁹ Burak, "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri", s. 49.

²⁶⁰ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 254.

rejimden kopmasına da engel olmak istemiştir. Atatürk, siyasetçiler ve ordu mensupları arasında dengeli bir yönetim kurmayı başarmıştır.²⁶¹

Atatürk'ün vefatının ardından cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde ordu Kemalist devrimin muhafızı kimliğini devam ettirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığından uzak kalmayı başaran Türkiye, ordu ve bürokrasi önderliğinde modernleşme hareketlerini sürdürmüştür. Daha sonraki yıllarda ordunun, Milli Şef İnönü'ye sadakati artmaya başlamış ve İnönü Kurtuluş Savaşı kahramanı olmasını ordunun üzerinde otorite tesis etmek için kullanmıştır. İnönü halkın ve bürokratların Milli Şefi, ordunun da İsmet Paşası olmayı başarmıştır. Ordu ve İnönü arasında sıkı bağlar CHP iktidarı kaybettikten sonra kendisini daha fazla gösterecektir. İnönü demokratikleşme yolunda kazaların olmaması için orduyu kontrolü altında tutmak amacıyla birçok kez İsmet Paşa karakterine bürünmüştür.²⁶²

İnönü göreve gelir gelmez önceki döneme göre daha demokratik vaatlerde bulundu. Mecliste müstakil bir grup oluşturulması gerektiğini ve yönetimin denetlenmesinin bir zorunluluk olduğunu söyledi. Ancak Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı başlayınca bu söylemler hayata geçemedi.²⁶³ Dünya Savaşının ardından Sovyetlerle yaşanan gerginliğin neticesinde Batı bloğuna yakınlaşma süreci hızlandırıldı. Bu bağlamda İnönü'nün savaş öncesi niyetlendiği çok partili demokrasiye geçiş bir zorunluluk haline geldi. 1946'da başlayan çok partili demokrasi süreci muhalif parti DP'nin 1950 seçimlerindeki zaferi sonucu barışçıl iktidar değişimi ile taçlandı. Bu durum iktidar mensuplarının belli bir siyasal olgunluk oluşturmayı başardığını ve bu sayede çok partili hayata geçişin kolaylaştığını göstermektedir.²⁶⁴

Tek parti döneminde her ne kadar siyasal olgunluk oluşturulmaya çalışılsa da bazı kararlar ve uygulamalar bunu tartışmaya açmıştır. Bunlardan birisi Varlık Vergisidir. Tarafsız bir konumda kalmaya gayret eden Türkiye, savaştan uzak durmaya çalışmasına rağmen savaşın sebebiyet verdiği ekonomik sıkıntılardan

²⁶¹ Atatürk'ün ordu hakkındaki konuşma metinleri için bkz. Taha Parla, *Türkiye 'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, Cilt: II, s. 164-178.

²⁶² Burak, "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri", s. 50.

²⁶³ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 20. basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 232.

²⁶⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye 'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kırıatlı), 3. basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 301-302.

kaçamadı. Acil bir şekilde gelir elde etmesi gereken hükümet, Varlık Vergisini yürürlüğe koydu. Bu vergi toplumda özellikle azınlıkları etkilediği için ağır eleştirilere maruz kaldı. Yasaya göre Sabataycılar Müslümanlara göre iki kat, gayrimüslimler ise on kat daha fazla vergi ücreti ödeyeceklerdi. Vergiyi zamanında ödemeyenleri ağır yaptırımlar bekliyordu. Daha sonra ödeme yapmayanlar basın yoluyla teşhir edilmeye ve tutuklanmaya başlandı. Bu kişiler genellikle gayrimüslim azınlığa mensup vatandaşlardı. Yasa içten ve dıştan birçok eleştirilere maruz kaldığı için çok eleştirildiğinden İnönü cevap vermek zorunda kalmıştır. İnönü eleştirileri haksız bulduğunu ve azınlıkların elinde Müslümanlardan daha çok mülk ve servet olduğu için azınlıklardan daha fazla vergi alınmak zorunda kalındığını söylemiştir. Varlık Vergisi ve daha önce uygulanan vergiler azınlıklarda ve toplumun bir kesiminde ayrımcılık hissini güçlendirdi ve toplumun iktidarla olan uyumunu zorlaştırdı.²⁶⁵

Tek parti döneminin genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa toplumda ve siyasal kültürde etkiler bırakan bir dönem olduğu rahatlıkla söylenebilir. Toplumdaki önemli bir kesimin yeni siyasal sisteme kabulünün gecikmesi, merkez-çevre ilişkisinin zayıflaması söz konusu olsa da CHP bu dönemde siyaseti sivilleştirilmiş, anayasa gibi demokratik kurumları tesis etme, kitlelerin eğitilmesini gerçekleştirmede önemli çabaları olmuştur. Özellikle bilinçli yurttaş için yapılan eğitim adımları çok partili sürece geçişte önemli bir katkı sunmuştur. Ayrıca CHP, Türk siyasetindeki diğer partilere siyasal bir laboratuvar vazifesi yapmış ve siyasal örgütlenmenin nasıl olacağını uygulamalı olarak göstermiştir. Bu sayede siyasal olarak yeni bir isim olan Adnan Menderes gibi siyasetçiler, CHP içerisinde yetişmiş ve siyaset eğitimi almışlardır. Tüm bunlar sayesinde CHP, yıllar içerisinde Türkiye'yi çok partili döneme hazırlayarak, demokratik düzenin sağlam temeller üzerinde kurulmasına yardımcı olmuş ve siyasal kültürün ayrılmaz bir parçası yapmaya çalışmıştır.²⁶⁶ Bu konuda İsmet İnönü'nün öncülüğünü ve demokratikleşme meselesindeki kararlı duruşu çok önemlidir. İnönü, 1946-1950 yılları arasındaki demokrasiye geçiş sürecinin sancılı dönemlerinde gerek seçim sistemi değişikliği gerekse 12 Temmuz

²⁶⁵ Lewis, *Modern Türkiye 'nin Doğuşu*, s. 296-299.

²⁶⁶ Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, (çev. Ceren Elitez), 10. basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 2021, s. 69-71.

Beyannamesi gibi hamlelerle inisiyatifi alarak sürecin barışçıl ve yumuşak bir geçişle tamamlanmasına olanak sağlamıştır.²⁶⁷

2.2.1.2.2. Demokrat parti döneminde siyasal kültür

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçimler Türk siyasi tarihinde önemli bir yerdedir ve *beyaz ihtilal* olarak anılmıştır.²⁶⁸ DP'nin iktidarının ilk günlerinde siyasal kültürün önemli bileşenlerinden olan ordunun siyasal sürece müdahale söylentileri ortaya çıktı. Seçim akşamı söylenenlere göre, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları İnönü'ye haber yollamışlar ve İsmet Paşa istediği takdirde seçimlere hile karıştı iddiasıyla müdahale ederek iptal etmeyi teklif etmişlerdi. Bu DP ile ordu arasındaki ilk karşıtlıktı fakat son olmayacaktı. İlk zamanlar ordunun tamamen İnönü'nün arkasında olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira ordu içinde DP'ye destek veren Fahri Belen ve Seyfi Kurtbek gibi önemli isimler olsa da DP iktidarı boyunca orduya karşı çekinceleri oldu.²⁶⁹ DP'nin ordu çekincesi kabinenin kurulmasından hemen sonra Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının görevden alınmasıyla somutlaştı.²⁷⁰ DP ile ordu arasındaki ilişkileri olumsuz yöne yönelten en önemli girişimlerden birisi çevrenin taleplerini gerçekleştirme vaadiyle gelen DP'nin çevrenin en çok istediği dini meselelerdeki tavırları ve aldığı kararlar belirleyici oldu. Ezanın Arapça okunmaya başlanması, dini eğitim veren okulların açılması, bazı İslami kesimlerin cübbe, fes gibi devrim öncesi duruma dönülmesi talepleri, tutan devrimler ve tutmayan devrimler gibi bir ayrıma gidilmesi DP'nin hem CHP'yle hem de orduyla olan ilişkilerini daha da germiştir.²⁷¹ DP'nin sivil bürokrasiyle de ilişkileri ilk başlarda olumlu olsa da 1946 seçimleri sonrasında yaşananlar ve seçimin hemen sonrasında bürokratların tarafsız bir tutum sergilememesi bürokrasiyle de aralarının bozulmasına yol açtı.²⁷²

²⁶⁷ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s. 93.

²⁶⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul: Hil Yayın, 1996, s. 50.

²⁶⁹ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s. 181.

²⁷⁰ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (ed. Sina Akşin), Cilt: IV, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 178.

²⁷¹ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s. 182.

²⁷² 1950 seçimlerine giderken DP, bürokrasiyi yanına çekmek için çabaladı. Özellikle DP'lilerin sıkça tekrar ettiği "devr-i sabık yaratmayacağız" sözü bürokratların üzerinde çok etkili oldu. Bkz. Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, s. 45.

Seçimlerden kısa bir süre sonra orduda yaptığı tasfiyelere benzer brokrasilerde de ordunun bakanlığa bağlanması dahil olmak üzere bazı düzenlemelere girdi. DP'nin ordu ve sivil bürokrasiye yönelik uygulamaları aslında sadece CHP değil, İnönü korkusunu da gösteriyordu. DP'nin en önemli isteklerinden birisi iktidar olmak hem de o iktidarı gerçek anlamda uygulamaya geçirebilmektir. İnönü Atatürk'ün yakın arkadaşı ve Millî Mücadele Kahramanı olmasından kaynaklanan kişisel karizması sayesinde bürokrasiyi kolay etkiliyordu. Bu ise DP'nin İnönü ve CHP'ye karşı daha sert söylem ve uygulamalar geliştirmesine yol açtı. Aslında çevrenin taleplerini dile getirmeye alışan DP, kısa bir süre sonra oğunluku bir siyasal tutum geliştirmeye başladı. Demokrasi seçimlerdi, seçimlerde halkın desteğini almak her şeydi. DP seçimlerde oy oranlarını arttırdıkça milli irade söylemini daha çok kullanmış ve muhalefeti sindirme politikaları uygulamıştır.²⁷³

1954 seçimleri çevrenin taleplerini uygulamaya koyan DP açısından zaferdi. Hem halkın başta din olmak üzere taleplerini yerine getiren hem de ekonomik refahı sağlayan DP, seçimin hemen öncesinde CHP'ye uyguladığı hacizlerle beraber Ulus Gazetesini kapatmıştı. CHP'nin mağduriyet üzerindeki seçim kampanyası DP'nin popülist politikalarına karşı halkta rağbet görmedi.²⁷⁴ 1954 seçim zaferi DP'yi iktidarını sağlamlaştırma adına özellikle sivil bürokraside yeni düzenlemeler yapma cesareti verdi. 25 yılı dolduran kamu görevlilerinin emekli edilmesi, basın kanunu gibi maddeler DP'yi destekleyen aydınların ordu ve bürokrasi elitlerinin ve basının eleştirisine yol açtı.²⁷⁵

DP 1955'ten itibaren kendine muhalif olan bütün kesimleri dışlama, yok sayma ve cezalandırma yöntemlerine girdi.²⁷⁶ 1957 seçimlerinden sonra DP'nin muhalefete yönelik baskısı daha da arttı. 1958'de Irak'taki darbe Menderes'e ordunun siyaset üzerindeki etkisini daha çok hissettirdi. Muhalefetin Irak darbesini olumlu görmesi neticesinde Menderes'in muhalefeti darbeci söylemlere zemin hazırlamakla

²⁷³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 322-323.

²⁷⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 322-324.

²⁷⁵ Tunçay, "Siyasal Tarih (1950-1960)", s. 179.

²⁷⁶ Bu yıllarda CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in başına gelenler trajikomikti. Gülek, partisinin il teşkilatıyla beraber esnaf ziyareti yaptığı Rize'de gözaltına alınarak hapse gönderildi. Yargı erki Gülek'in bu hareketini gösteri yürüyüşü olarak kabul etmişti. Bkz. Sina Akşın, *Ana izgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, Cilt: II*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997, , s. 126.

suçlamasına neden oldu. Seçimler dışında siyasal süreçlere dahil olmayan halkı, itaatsizliğe yönelttiği gerekçesiyle muhalefete daha çok baskı yapmaya başladı. Çünkü DP'nin temel beklentisi toplumun tüm kesiminin eleştirilerinden uzak bir siyaset alanı oluşturabilmektir.²⁷⁷ DP'nin muhalefete yönelik baskısı, üniversite öğrencilerine ve akademisyenlere yönelik tutumu, tahkikat komisyonunun kurulması gibi hamleleri 27 Mayıs sürecini hızlandırdı.²⁷⁸

DP döneminin siyasal kültüre en önemli katkılarından birisi halkın başta seçimler olmak üzere demokratik süreçlere daha fazla dahil olmasının önünün açılmasıdır. Seçmenler özelinde kamuoyu ilk defa siyasal partileri yönlendirebileceğini keşfetti.²⁷⁹ Halk, yani çevre gücünü fark etti. DP Türk siyasi tarihinde sadece ideolojik temelli olmayan ve toplumun çok büyük kesiminin oyunu almayı hedefleyen bir merkez partisi olma iddiasını gerçekleştirmeye çalışmıştır. DP'nin seçmenlerinde bir grup CHP'nin politikalarını eleştiren, demokrasiyi isteyen kişilerdi. İkinci bir grup CHP'nin toprak reformuna karşı çıkan toprak ağaları ve eşraflardı. Üçüncü seçmen grubu ise Atatürk devrimlerini, cumhuriyetin ilkelerini ve laikliği benimsemeyen kesimdi. Birbirinden farklı çıkarları olan gruplardan DP desteği devam ettirebilmek adına popülist politikalara yöneldi. DP özellikle üçüncü döneminden sonra iktidarda daha fazla kalmanın yollarına odaklanmıştı. İlk defa DP'nin keşfettiği popülist söylem merkez sağ olarak nitelendirilen bütün partilerin siyasal söylemi haline gelmiştir. Elitist yapılara karşı olma merkez sağ siyasetin ana söylemlerinden biri haline gelmiştir. Türk seçmeni siyaset yapmayı, siyaset aracılığıyla amaçlarını gerçekleştirebileceğini DP döneminde öğrenmiştir. CHP elitlerin partisi ve merkezin değerlerinin temsilcisiyken DP, halkla bütünleşmeye çalışıyor ve çevrenin taleplerini siyasete dahil ediyordu. Artık tek parti döneminde olduğu gibi iktidar sadece vergi veya asker talep etmiyor, iktidar halkın eliyle dönüştürülüyordu. Seçmenin oy gücü daha sonraki yıllarda oy silahı haline gelebilecekti. Bu ise halkın siyaset ve siyasal kararların alınmasında belirleyiciliğinin arttığını göstermektedir.²⁸⁰

²⁷⁷ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s. 125.

²⁷⁸ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s. 188-193.

²⁷⁹ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s. 126.

²⁸⁰ Durdu, *Türkiye'de Siyasal Kültürü Anlamak*, s. 111-116.

DP, CHP'yi devlet partisi olmakla suçlasa da kendisi iktidara geldiği andan itibaren kendisine bağlı sivil ve askeri bürokrasiyi dizayn etmeye çalışmış ve toplumdaki muhalefet olabilecek kesimleri kendi amaçlarına uydurmaya çalışmıştır. Bu yönüyle bakıldığında DP iktidara geldikten sonra aşkın devletçi anlayış devam etmiştir ve asıl eleştirisi CHP'li olan toplumsal güç odaklarına yönelik olmuştur.²⁸¹ Toplum bireyci bir anlayışla dönüştürmeyi ve sivil toplumu güçlendirmeye yönelik özel bir çabası olmamıştır. Kendi hedeflerine uyan bir devleti şekillendirmeye çalışmıştır. CHP'yi devletin partisi olarak gören ve eleştiren DP, siyasal gücünü artırıp iktidarını pekiştirince kendisi de partinin devleti düşüncesine kapılmıştır.²⁸²

Osmanlı'dan beri süregelen tepeden inmece politika ve reform anlayışı değişime uğramak zorunda kalmıştır. Hatta Eroğul bu anlamdaki ilk ve büyük reformun 1950 seçimleri olduğunu söyler. Halk siyasal iktidarı değiştirme hakkını büyük bir cesaretle ilk defa kullanmış ve tek parti yönetimine son vermiştir. Seçmenin farkına vardığı diğer önemli konu ise siyaset ile iktisadın arasında bir bağ olduğudur. Seçmen siyasal iktidarın uyguladığı politikaların geçimine ve günlük hayatına nasıl bir etki yaptığını görmüştür.²⁸³

2.2.1.2.3. 1960-1980 yılları arasında Türk siyasal kültürünün belirleyicileri

1960-1980 arasındaki siyasal gelişmeleri belirleyen en önemli dinamik 1960 darbesinin hemen sonrasındaki alınan kararlar belirleyici olmuştur. Darbeden kısa bir süre sonra ülkenin önde gelen profesörleri, medya kuruluşları darbenin haklı ve hukuki olduğunu ifade eden yayınlar yapmıştır. Darbe DP döneminde yükselmeye başlayan yeni orta sınıfa yönelik bir hareket olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle toplumsal kesimler arasında çatışmanın varlığına dair bir gösterge olmuştur. DP'nin cezalandırmaya çalıştığı askeri ve sivil bürokrasi ve toplumun diğer muhalif kesimleri darbeye olumlu yaklaşmışlardı. Artık Türk demokrasinin üzerinde demokles'in kılıcı gibi sallanan bir ordu ve bürokrasi gücü şekillenecektir. Ordu yönetimi ele geçirdikten

²⁸¹ Heper, *Türkiye 'de Devlet Geleneği*, s. 185-188.

²⁸² İlkay Sunar, "Demokrat Parti ve Popülizm", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: VIII, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, s. 2086.

²⁸³ Cem Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, 2. basım, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, s. 181.

kısa bir süre sonra halkı demokratik süreçlere dahil etmenin zorunluluğunu anladı. Dolayısıyla ordu toplumu merkez/elitler ve taşra/çevre olarak ayırmanın mümkün olmadığını fark etti. Toplumsal kesimler ve talepler değişmişti. Ordu eski düzenin de tekrar geri döndürülemeyeceğini anladı.²⁸⁴

Ordunun siyasal kültürü şekillendirmeye yönelik en önemli siyasal kurumlarından birisi anayasa olmuştur. Türk anayasaları arasındaki en liberal anayasa olarak bilinen 1961 Anayasası, siyasal ve toplumsal özgürlükler açısından Türk halkının alışık olmadığı bir anayasaydı. Anayasa askerlerin beklediğinin altında bir kabul oyu ile referandumdan geçti. Seçimlerden sonra askerin istediği siyasal tablo şekillenmemiş ve ilk koalisyon kurulmuştur. 1965 yılındaki seçimlere kadar kurulacak koalisyon hükümetleri Türk siyasal kültürü için yeni ve önemli bir tecrübe olacaktı.²⁸⁵ 1960'tan 1965 seçimlerine kadar olan gelişmeler ise orduya siyasete çok fazla yön vermeye çalışmanın sivil siyaseti ters yönde etkileyebileceğini hem de ordunun kendi içinde bölünmesine gidebileceğini ve ordunun hayati görevlerini yapamayacağı bir noktaya gelebileceğini gösterdi.²⁸⁶

1965 seçimlerinden hemen önce ana muhalefet liderliğindeki değişim Türk siyasal kültürünü 1980'e kadar etkileyecek gelişmelerin temelini oluşturdu. Yeni bir lider olarak Süleyman Demirel bütçe oylamasında İnönü'nün azınlık hükümetini devirmesi 1960 darbesinin çözilemeyen sorunlarını (DP'lilere af, EMİNSU'lar ve 147'likler olayları) barındırıyordu.²⁸⁷ 1960'lı yıllar 2000'li yıllara kadar siyaseti etkileyecek yeni liderlerin ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Demirel'den sonra beklenmeyen değişim CHP'den gelmiştir. 12 Mart Türk siyasetinin büyük bir ismini de siyaset sahnesinden indirdi. CHP kurultayında İnönü rakibi Ecevit'e karşı genel başkanlık yarışını kaybetti ve siyaseti bıraktı.²⁸⁸ 1970'li yıllardan itibaren gün yüzüne

²⁸⁴ Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, s. 192-196.

²⁸⁵ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1973*, Cilt: II, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2020, s. 1143, 1201, 1242.

²⁸⁶ Bu yıllar arasında iki darbe girişimi gerçekleşmiş ve ordu kendi içinde çatışma tehlikesiyle yüz yüze gelmiştir. Bkz. Talât Aydemir, *Talât Aydemir'in Hatıraları*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1968, s. 16, 115, 137-141, 246-260.

²⁸⁷ Tevfik Çavdar, "Adalet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: VIII, 1995, s. 2091; Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt: IV, (ed. Sina Akşin), İzmir: Cem Yayınevi, 1995, s. 216.

²⁸⁸ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1973*, Cilt: II, s. 1510.

çıkan Ecevit ve Demirel kavgası, ekonomik ve toplumsal sıkıntılarla birleşince darbe tekrar konuşulmaya başlanmıştır.²⁸⁹

1960-1980 yılları arasında siyasal yapıyı şekillendiren en dikkat çekici gelişmelerden birisi partilerin kendilerini ideolojik olarak konumlandıkları yeri açıklamak zorunda kalmasıdır. Solda TİP, CHP'yi bu açıdan sorgulatmanın yolunu açmış ve CHP'de bir dönüşüm süreci başlamıştır.²⁹⁰ Merkez sağda ise siyasal İslam'ın gelişmeye başlaması hem milliyetçi temelli partileri²⁹¹ hem de merkez sağ partilerini dönüştürmüştür.²⁹² 1969 yılı Türk siyasetinde yıllarca etkili olacak ve sağ siyasete yön verecek olan iki yeni ekolün doğuşunun gerçekleştiği yıldır.

1965 seçimlerinden sonra Türk siyasal kültürüne sağ-sol ikiliği damga vurmaya başladı. 1961 Anayasasının getirdiği özgürlük alanı, tüm dünyayı saran 68 kuşağı dalgası Türkiye'yi de etkiledi. İşçi ve öğrenci olayları tırmanışa geçti. Bu gelişmeler Türkiye'de sivil toplumun gelişimi açısından olumlu iken²⁹³ iç güvenlik en çok tartışılan konulardan birisi olacaktır. 1970'li yıllar sokak ve üniversitelerde

²⁸⁹ Ecevit- Demirel kavgası Türk siyasi hayatında etik tartışmaları dahi ortaya çıkarmıştır. Ecevit'in AP'den bazı milletvekilleri ile Güneş Motel'de görüşmesi sonrasında vekilleri ödülleriyle transfer etmesi neticesinde hükümet değişikliği olmuştur. Bu olay basit bir şekilde sadece hükümet değişimi değil, iki liderin uzun bir süre iletişim kurmaması anlamına gelecektir. Bkz. Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", s. 243.

²⁹⁰ Bu süreçte CHP kendini ortanın solu olarak tanımlamıştır. Ortanın solu, CHP'nin politik yelpazede merkez solda konumlandırılmasını ve CHP'nin sosyal demokratlaşma dönemini ifade eder. En başta "ortanın solu" söylemi, İsmet İnönü'nün Kemalizm'i siyasi yelpazede merkez sola koymasıyla başlamış, sonrasında Bülent Ecevit ile beraber Kemalizm ile sosyal demokrasinin kaynaşmasıyla devam etmiştir. Bkz. Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, 6. basım., İstanbul: Tekin Yayınevi, 1974, s. 17-21.

²⁹¹ 27 Mayıs'ın önde gelen komutanlarından Alparslan Türkeş MBK'dan tasfiye edildikten sonra yurtdışı göreviyle ülkeden uzaklaştırılmıştı. Yurda döndükten sonra siyasete atılan Türkeş, CKMP'ye katılmış ve genel başkan olmuştu. Türkeş 1969 yılında partinin adını ve amblemini değiştirdi. Partinin yeni ismi Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) oldu ve amblemi de üç hilal olarak belirlendi. Türkeş partinin ilkelerini "dokuz ışık" adını verdiği ilkeler olduğunu söyledi ve sağ milliyetçi siyaset "ülkücülük", "bozkurtlar" gibi kavramlarla tanıştı. Alparslan Türkeş, *Millî Doktrin: Dokuz Işık*, İstanbul: Kutluğ Yayınları, 1975.

²⁹² 1970'lerde Adalet Partisini etkileyen en önemli olaylardan birisi partinin bölünmesi olmuştur. Demirel'in parti içindeki en büyük rakibi Sadettin Bilgiç öncülüğünde bir muhalif grup bazı gelişmelerden rahatsızdı. Demirel'in parti teşkilatlarının isteklerine kulak tıkadığını, sorunları görmezden geldiğini ve istişare yapmak yerine keyfi davranmaya başladığını söylüyorlardı. Bu rahatsızlıklarını bir bildiriyle dile getirdiler ancak sonuç alamadılar. Son çare olarak daha güçlü bir tepki vermeye karar verdiler ve 1970 yılı bütçe oylamasında kendi hükümetleri aleyhine oy kullandılar. Oylamada 41 AP'li vekil ret oyu verince bütçe kabul edilmedi ve Demirel hükümeti düştü. Muhalifler AP'den ihraç edildi ve Ferruh Bozbeyli liderliğinde Demokratik Parti'yi (DP) kurdular. Cevat Önder, "Demokratik Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: VIII*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, s. 2102

²⁹³ Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi, Cilt: II*, s. 142-143.

olaylara sahne oldu. Birçok sol görüşlü genç silahlı eyleme başladı. İçinden çıkılması zor bir hal alan siyasal ve toplumsal sorunların kaynağı olarak siyasal iktidarın yetersizliği gösteriliyordu.²⁹⁴ Ordu bir kere daha siyasal iktidarı şekillendirme konusunda hemfikirdi.²⁹⁵ Ancak 1971 muhtırasından sonra da iç güvenlik en önemli meselelerden birisi olmaya devam etti. Milliyetçi Cephe hükümetlerinin kurulması siyasal olayların önüne geçememişti. Ülkedeki bölünme kendini her alanda gösteriyordu. Sendikalar, dernekler, üniversiteler hatta emniyet mensupları bile sağ-sol diye ayrılmış durumdaydı. Her gün bombalı eylemler, silahlı çatışmalar ve suikastlar nedeniyle onlarca kişi hayatını kaybediyordu. En travmatik olaylardan birisi 1977 yılında yaşanan 1 Mayıs işçi bayramını kutlamak için Taksim Meydanı'nda toplanan kalabalığa ateş açılması neticesinde onlarca kişi hayatını kaybetti ve yaralandı. Tarihe *Kanlı 1 Mayıs* olarak geçen olay seçimlerin hemen öncesinde gerçekleşmiştir. Yine aynı tarihlerde CHP'nin İstanbul Mitingi esnasında taksim meydanında Ecevit'e bir suikast girişimi olacağı ihbarı toplumdaki tedirginliği daha da arttırdı. Özellikle 1973'ten sonra yapılan seçimler ülkedeki siyasal cepheleşmenin açık bir göstergesiydi.²⁹⁶ 1980'lere doğru giderken Sağ-Sol çatışması üzerinden bir de Sünni-Alevi gerilimi oluşmaya başladı. 1978-1980 yılları arası toplumda derin etkiler bırakan iki olay meydana geldi. İlki 1978'de Kahramanmaraş'ta yaşandı. Alevilere ait evler, iş yerleri yakıldı ve yüzden fazla insan öldürüldü.²⁹⁷ Ardından benzer bir provokasyon Çorum'da yaşandı. Aynı söylemlerle galeyana gelen Sünni halk, Alevi mahallelerine saldırmaya başladı. Fakat Aleviler bu sefer hazırlıklıydı ve karşılık

²⁹⁴ Ülkede yaşanan gelişmeleri değerlendirmek üzere 28 Aralık 1970 tarihinde yapılan MGK toplantısında Demirel ile komutanlar arasındaki ipler koptu. Toplantıda sıkıyönetim ilan etme ihtimali konuşulduğu esnada Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler söz alarak sıkıyönetime karşı olduğunu ifade etti ve "sıkıyönetim orduyu iktidarın emrinde gibi gösterir" dedi. Demirel adeta şok oldu ve Gürler'e "bu ne demektir ordu iktidarın emrinde değil mi?" diye çıkıştı ancak komutanlardan ses çıkmadı. Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, 4. basım, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1985, s. 206-211.

²⁹⁵ Ordu içinde cuntalar çoğalmaktaydı ancak müdahalenin nasıl yapılması gerektiği konusunda fikir ayrılıkları vardı. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç direkt olarak yönetime el koyulması taraftarı değildi, bir uyarı ile yetinilerek Cumhurbaşkanı Sunay aracılığıyla Demirel'in istifa ettirilmesi fikrini savunuyordu. Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ise ordunun bütünüyle yönetime el koyması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu durumda ordu içindeki en güçlü cunta Gürler-Batur cuntasıydı. Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, 2. basım, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1986, s. 158, 130

²⁹⁶ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 271.

²⁹⁷ Özdemir, "Siyasal Tarih (1960-1980)", s. 243-245.

verdiler. Şehirde tam anlamıyla bir iç savaş yaşandı. Olaylar ancak askeri müdahale ile kontrol altına alınabildi.²⁹⁸

Ordu içerisinde dikkati çeken bir diğer durum Atatürkçülüğe olan yaklaşımın aydınların etkisiyle tartışılmaya başlamasıdır. Özellikle 1971 muhtırası öncesinde ordu içinde Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk gibi isimlerin çıkarttığı Yön Dergisi ve Devrim Gazetesi çok fazla okunuyordu ve askerlerin fikri altyapısı üzerinde etkiliydi. Hatta Gürler, kurmaylarından Celil Gürkan'ın da aktardığı üzere Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı dönemin meşhur kitaplarından olan *Türkiye 'nin Düzeni* adlı eseri överek, bu kitabı okumayan subayı çok eksik gördüğünü söylemişti.²⁹⁹ Avcıoğlu sol Kemalist çizgide bir yazardı ve Sosyalist Sol'un içerisindeki Milli Demokratik Devrimcilerin³⁰⁰ fikriyatına uygun bir düşünürdü. Ancak cuntanın liderlerinin bu konudaki düşüncesi bilinmiyordu. Avcıoğlu ekolündeki aydınlar darbe sonrası rejimin şekline dair hazırladıkları raporu Gürler ve Batur'a sunduktan sonra komutanlar şaşkınlığa uğradı. Özellikle Batur rapora şiddetle karşı çıktı. Bu düzenin Atatürk'ün ruhuna azap vereceğini düşünüyor ve kurulması düşünülen rejimin Atatürkçülükle bağdaşmadığını ifade ediyordu. Batur, hava kuvvetleri kurmaylarına da fikirlerini sordu. Onlarda komutanlarıyla aynı fikirdeydiler. Komünist olmadıklarını ve Atatürk'ün subayları olduklarını söylüyorlardı.³⁰¹

1980'ler öncesinde siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda yaşananlar günümüze kadar etkilerini sürdüren gelişmelere yol açmıştır. Darbeden sonraki süreçte Türk siyasal kültürü ve siyasal sistemin tekrar şekillenmesinde büyük değişiklikler olmuştur. Darbe sonrası sağ-sol ayrımı yapmadan önemli bir kesimin anarşist olmakla ve devleti yıkmaya çalışmakla suçlanması³⁰² toplumun da bu fikri benimsemesi siyasal

²⁹⁸ Bahattin Akşit, "Türkiye'de Din, İdeoloji ve Siyaset", *Türkiye 'de Siyasal Yaşam: Dün, Bugün, Yarın*, (ed. Mehmet Kabasakal), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 319.

²⁹⁹ Celil Gürkan, *12 Mart'a Beş Kala*, 2. bs., İstanbul: Tekin Yayınevi, 1986, s. 130.

³⁰⁰ Mihri Belli tarafından teorisi ortaya konulan Millî Demokratik Devrim, tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye oluşturmak amacıdadır. Türkiye emperyalizmin pençesinden kurtarılmalıdır. MDD askeri ve sivil aydınların öncülüğünde şehir ve köylerdeki küçük burjuvazi, yarı-proleter ve proleter zümrelerin katılımıyla gerçekleşmelidir. Daha detaylı bilgi için bkz. Mihri Belli, *Millî Demokratik Devrim*, Ankara: Aydınlık Yayınları, 1970, s. 69-70.

³⁰¹ Batur, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, s. 220-276.

³⁰² T.C. Resmi Gazete, "Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Türk Milletine açıklaması", 1980, Sayı: 17103 (Mükerrer), s. 6.

açından sonraki yıllarda siyasal depolitizasyon ve halkın siyasal katılımdan seçimleri anladığı bir süreç şekillenmeye başlayacaktır. 1982 anayasası yeni bir siyasal yapının, toplumun ve bireyin şekillenmesinde etkili olan en önemli siyasal kurumlardan birisi olmuştur.

2.2.1.2.4. Değişim yılları: 1980-2002

12 Eylül darbesi sonrası Türkiye, üç yıl süren bir askeri rejim yaşadı. Bu süreçte birçok kişi hapse atıldı. Dönemin siyasetçilerine on yıl süreyle siyaset yasağı getirildi. Daha katı bir anayasa hazırlanmış ve sivil siyasetin tekrar etkili olabilmesi için anayasanın %92 kabul oyu ile yürürlüğe girmesi ve Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığını oylamasını kabul etmesi gerekecektir.³⁰³

Siyasal yasaklar uygulamalarla da desteklenmiştir. 1983 yılında Kenan Evren ve kuvvet komutanlarından oluşan MGK siyasal partilerin kurulmasına izin vermesi birçok yasağı beraberinde getirdi. Örneğin Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş'in varisi olan partiler ya kapatıldı ya da seçime girmelerine müsaade edilmedi. 6 Kasım 1983 seçimleri için MGK yalnızca üç partiye onay verdi; sağda ordu destekli, emekli asker Turgut Sunalp liderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP), solda ise Necdet Calp liderliğindeki Halkçı Parti (HP). Askerin seçilmesini istediği MDP'nin üçüncü olması, ANAP'ın ise %45 oyla tek başına iktidar olması halkın darbe yapan kişilere net mesajı idi.³⁰⁴

1980'li yıllardan sonra siyasetteki değişime yön veren önemli kavramlardan birisi yeni sağ uygulamalar idi. Özal iktidarı döneminde Türkiye'de yıllardır süregelen bazı tabuları yıkmaya çalışılmaya, özellikle ekonomi alanında 24 Ocak kararlarının devamı niteliğinde reformlar yapılmaya ve serbest piyasa ekonomisinin temelleri

³⁰³ Referandumun demokratik olduğunu söylemek zordu. Hayır propagandası yapmak yasaklanmıştı hatta hayır oyunu temsil eden mavi renk bir kıyafet giymek bile yasaktı. Oyların koyulduğu zarflar şeffaftı ve hayır oyu veren seçmen bu sayede belli oluyordu Murat Soysal, "7 Kasım 1982 Tarihli Anayasa Halkoylaması Üzerine Bir Değerlendirme: Plebisit mi, Referandum mu?", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 45, 2022, s. 991-994.

³⁰⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 410-414.

atılmaya başlandı. Özal devleti küçültme hedefi doğrultusunda bürokraside azaltmaya gitti.³⁰⁵

1980 sonrası tartışılan ve siyasal kültürü yeniden şekillenmeye itecek olan siyasal İslam'ın daha da güçlenmesidir. 12 Eylül yönetiminin yıllarca eleştirilere maruz kaldığı konulardan belki de en ilginç olanı dini konulara karşı sergilediği tutumdur. Daha sonraki yıllarda yükselecek olan İslamcılığı cuntanın bazı politikalarının neden olduğu hep söylenegelmiştir. Kenan Evren ülkede artmış olan ve beraberinde anarşiyi getiren ayrışmaya³⁰⁶ çare olarak din kardeşliğini öne çıkarıyor, toplumu bu sayede yeniden birleştireceğine inanıyordu. 12 Eylül rejiminin bu konudaki görüşü ve politikaları gerçekten anlaşılması zor bir durumdur. Resmî ideolojinin ve laikliğin bekçisi olan ve darbenin gerçekleştiği ilk anda Atatürkçülüğü tekrar hâkim kılmaya çalışacağını beyan eden ordunun uygulamada Türkçülük ve İslam sentezine dayanan bir politika yönelmesi şaşırtıcıdır. ANAP aynı politikayı muhafazakarlık kimliğinden dolayı benimsemiştir. Dini yapılara ve cemaatlere karşı yumuşak bir tutum sergilenmiş ve böylece cemaatlerin nüfusunu artırmasına olanak sağlanmıştır. Bu politikaların siyasal bir sonucu olarak siyasal İslam'ın darbe sonrasındaki temsilcisi olan Refah Partisi güçlenmeye başlamıştır.³⁰⁷ 1990'lı yıllardan itibaren koalisyon hükümetlerinin ortaya çıkardığı siyasal istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar ve güvenlik problemleri siyasal İslam'ın yükselişini hızlandırdı.³⁰⁸

³⁰⁵ 1929 Büyük Buhran sonrası ülkelerin ekonomi yönetimlerinde artan devlet müdahaleciliği eğilimi, bürokratikleşme ve devletin hantallaşması sorunlarını getirmişti. Bu sorunlara çözüm olarak "Yeni Sağ" ortaya çıkmıştı. Yeni Sağ, toplumsal politikalarda ılımlı muhafazakâr, ekonomide ise serbest piyasayı temel alan bir görüştü. ABD'de Reagan, Birleşik Krallık'ta ise Thatcher bu akımın öncüleriydi. Turgut Özal da bu akımın Türkiye temsilciliği rolüne bürünmüştü. Bkz. Ceyhun Haydaroglu, Satı Tatlısı, "Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm: Devlet ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, 2016, s. 31-39.

³⁰⁶ T.C. Resmi Gazete, Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Türk Milletine açıklaması.

³⁰⁷ Levent Köker, "Anavatan Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, *Cilt*: XV, s. 1255.

³⁰⁸ 12 Eylül sonrası MSP'nin devamı niteliğinde kurulan Refah Partisi cunta tarafından 1983 genel seçimlerine sokulmamıştı. Fakat bu Refah Partisi'nin hızını kesemedi. 1991 genel seçimlerine gidilirken Refah Partisi, Türkeş'in MÇP'si ve Aykut Edibali'nin IDP'si ile ittifak yaptı ve bu iki parti Refah Partisi listelerinden seçime katıldı. Seçim sonuçları Refah Partisi için şahlanış anlamına geliyordu. Partinin oy oranı %17'ye ulaşmıştı. Fakat parti asıl zaferi yerel seçimlerde yaşadı. 1994 yerel seçiminde Refah Partisi (RP) büyük bir sürpriz yaparak İstanbul ve Ankara Büyükşehir belediyelerini kazandı. Ertesi yıl gerçekleşen genel seçimde ise %21 oyla birinci oldu. Ruşen Çakır, "Refah Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, *Cilt*: XV, s. 1264-1265.

Refah Partisi'nin yükselişindeki diğer bir neden seçmenin büyük bir çoğunluğunda var olan bazen Batı karşıtlığına varan Batı'ya karşı şüpheli yaklaşımdır. Özal döneminde tam üyelik süreciyle başlayan ve 1990'lı yıllar boyunca devam eden AB ile ilişkiler inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. AB ile neredeyse üyelik aşamasına gelen yaklaşma Batı medeniyetine karşı hep itidalli yaklaşım sergileyen İslamcı, muhafazakâr ve milliyetçi kesimde bir reaksiyona neden olmuştur. Sürecin bazı noktalarında Türkiye gerekli şartları sağladığını iddia etmesine rağmen AB'nin Türkiye'ye verdiği taahhütleri yerine getirmemesi toplumda tepkiye neden olmuş ve bu tepki siyasal anlamda Refah Partisi'nde toplanmıştır. Halihazırda RP, siyasal söylemini bunun üzerine kurmuştu. Erbakan her seçim döneminde yapılan mitinglerde RP dışındaki tüm partileri Batı taklitçiliğiyle suçladı ve hepsinin Türk milletini Avrupalıya uşak yapmak istediğini savundu.³⁰⁹ İlk başlarda bu söylemler seçmen tarafında ciddiye alınıp rağbet görmese de bahsi geçen meselelerden ötürü seçimde karşılık bulmaya başladı.

RP'nin başarısındaki diğer bir sebep de devlet ile halk arasındaki kopukluğun artmasının yanında önlenemez derecede artan enflasyon ve bunun neden olduğu yoksulluk vardır. Özellikle 1993 senesinde zirveye ulaşan hadiseler halkın devlete ve kurumlarına olan güvenini zedelemiştir. Gazeteci Uğur Mumcu'nun öldürülmesi başta olmak üzere işlenen siyasi cinayetlerin faillerinin bir türlü ortaya çıkarılamaması tepkilere neden olmuştur. Ayrıca Madımak Olayında devletin sergilediği umursamaz tavır ve failleri bulma konusundaki isteksizlik tepkileri doruğa çıkarmıştır. Tüm bunlara ek olarak, doğu ve güneydoğu bölgelerinde terör örgütü PKK ile mücadele adı altında bölge halkının mağdur edilmesi bölge halkıyla devlet arasında onarılması güç bir kırıngılığa neden olmuştur. Yaşanan bu olaylara bir de ekonomik krizler eklenmiştir. Halk yaşanan faili meçhuller ve gittikçe ağırlaşan ekonomik şartlar altında ezilmiş ve yeni bir çıkış kapısı aramaya başlamıştı.³¹⁰ İşte bu tabloda Refah Partisi hiç denenmemiş bir seçenek olarak duruyordu. RP, bu dönemde söylem değiştirmiş, "adil bir düzen kuracağını ve yeni bir dünya inşa edileceğini" söylemiştir. Bu gelişmeler

³⁰⁹ Necmettin Erbakan, *Adil Ekonomik Düzen*, Ankara: Refah Partisi, 1991, s. 2, 12, 93.

³¹⁰ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 293-303.

ordunun tekrar siyasal iktidarı şekillendirmek zorunda bırakacaktır.³¹¹ Türkiye'de demokrasiyi güçlendirme, modernleşme arzusu hep olsa da uygulamalar Türkiye'de siyaseti karşıtlıklar üzerinden ilerletmiştir.

2.3. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE SİYASAL KATILIM

Başlık altında Osmanlı'da ve Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasal katılımın nasıl bir gelişim gösterdiğini incelemenin yanında halkın siyasal meselelere yönelik ilgisinin hangi düzeyde olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Böylece iyi işleyen bir siyasal yönetimde olması gereken halkın katılımı, denetimi ve yönlendirmesi kavramlarının Türk siyasal hayatında nasıl bir yer tuttuğu ve bunun daha sonraki anayasacı ve demokratikleşme hareketlerinin başarı düzeyine yaptığı etkiler tartışılacaktır.

2.3.1. Osmanlı'da siyasal katılım

Osmanlı'da siyasal katılım konusunda yazılan eserlerde genellikle Tanzimat sonrası dönemin üzerinde durulsa da Klasik dönemde de siyasal katılıma yönelik bazı emareler bulunmaktadır. Her ne kadar bunlar siyasal iktidara yön verme gibi bir fonksiyon içermese de özellikle bazı devlet adamlarının ve yerel yöneticilerin denetlenmesi açısından önemlidir. Bu amaçla Osmanlı klasik döneminde "arz-ı hal ve istida" adı verilen uygulamalar mevcuttur. Bulunduğu durumu iktidara arz etme ve yetkili makamdan ricada bulunma anlamına gelen bu kelimeler klasik dönemde en

³¹¹ RP, DYP ile koalisyon kurması orduyu daha da tedirgin etti. Erbakan'ın tarikat şeyhlerine iftar vermesi kamuoyunda tepkiyle karşılandı. RP'li Sincan Belediyesi tarafından düzenlenen Kudüs Gecesi'nde yaşananlar bardağı taşıran son damla oldu. Geceye katılan İran büyükelçisinin anti-laik konuşması, salona asılan Hizbullah liderlerinin posterleri ve rejim karşıtı atılan sloganlar ordudaki kıpırdanmaları arttırdı. Olaylardan birkaç gün sonra Sincan sokaklarında tanklar görüldü. Ordunun mesajı çok açıktı. Sürecin önde gelen komutanlarından Çevik Bir, ordunun bu manevrasını "demokrasiye balans ayarı" şeklinde ifade etti. Ordu ve Erbakan arasındaki nihai hesaplaşma 28 Şubat 1997 günü gerçekleşen MGK toplantısında yaşandı. Erbakan'ın başbakanlığından duyulan rahatsızlık dile getirildi ve Erbakan kendi siyasal görüşlerine oldukça ters bir bildiriye imza atmaya zorlandı. Kısa süre sonra Erbakan koalisyon protokolü gereği istifa etti. Bkz. Enes Malik Çakır, "1991-2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 6, 2020, s. 27-30; Mustafa Bölükbaşı, "Millî Görüş'ten Muhafazakâr Demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat Süreci Sonrası İslami Elitlerin Dönüşümü", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2012, s. 172-178.

önemli iki siyasal katılım yoluydu. Bugünkü anlamda dilekçeye denk düşen bu uygulamalar Osmanlı'ya eski Türk ve İslam devletlerinden miras kalmıştır.³¹²

Osmanlı'da padişah kendisini halkın can ve mal güvenliğinden birince derece sorumlu görmekteydi. Osmanlı'daki adaletli yönetim zihniyetinin temelini oluşturan bu yaklaşım padişahın halktan habersiz olmasına engel olmakta ve padişahın halkın arz ve şikayetlerine dikkatle kulak kesilmesine sebep olmaktaydı. Hatta devletin ilk dönemlerinde padişah bizzat sarayın önüne gelip halkın taleplerini dinleyerek sorunlarının giderilmesi için talimat verirdi. Bu dönemde bir padişah ne kadar çok halkın arasında olursa halk nazarında o kadar çok adil olarak tanımlanırdı.³¹³

Halk padişaha ancak belirli zamanlarda ulaşabiliyordu. Cuma selamlığı, türbe ziyareti, bayram namazı gibi vesilelerle halk, küçük kağıtlara yazdığı arz-ı halini askerler tarafından dolaştırılan bir sepete atmak suretiyle padişaha iletliyordu.³¹⁴ Ancak arz-ı hallerin doğrudan padişaha iletildiği bir makam da mevcuttu. Bu makam Divan-Hümayun idi. Osmanlı klasik döneminde en yetkili üst merci konumunda olan bu makam halkın bu dönemdeki siyasal katılımında bulunabileceği en iyi yoldu.³¹⁵

Tanzimata giden süreç Osmanlı için pek kolay olmamıştır. 1500'lü yıllardan beri gücünü arttıran ulema sınıfı Batı menşeli her gelişmeye ve yeniliğe küçümser ve alaycı yaklaşıyordu ve padişah üzerinde etkili oluyordu.³¹⁶ Ancak tüm zorluklara rağmen dış ülkelerin baskısı ve idealist bürokratlar aracılığıyla Ferman hazırlandı ve ilan edildi. Tanzimat Fermanı Osmanlı'da siyasal katılım alanında bir atılıma sebep olmuştur. Tanzimatla beraber başlayan süreçte fermanın getirdiği bazı hükümlerle birey hakları ön plana çıkmaya başlamış ve bazı hakların hukuksal güvence altına alınmasıyla arz-ı hal uygulamasının kullanım oranında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu

³¹² Aysema Pelin Şaşmaz, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Halkın Adalet Ulaşma Aracı Olarak 'Arz-ı Hal' Uygulaması", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt: VI, Sayı: 4, 2023, s. 1244.

³¹³ Halil İncelik, "Osmanlı Hukuk Sisteminde Adaletin Üstünlüğü", *Adalet Kitabı*, (ed. Halil İncelik, Bülent Arı, Selim Aslantaş), Ankara: Kadim Yayınları, 2012, s. 145-146.

³¹⁴ Halil İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ: 1300-1600*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s. 96.

³¹⁵ Feridun Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 5, 2005, s. 110.

³¹⁶ Enver Ziya Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaşıma Hareketleri (1718-1839)", *Tanzimat I*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s. 17.

dönemde adeta vatandaşın siyasal katılım konusunda özgüveni yerine gelmiş ve ulaşılmaz görülen makamlara rahatlıkla başvurma şansı yakalamıştır. Tanzimat süreci 1876 senesinde Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi ve parlamentonun açılması gelişmeleriyle taçlanmış ve siyasal katılım farklı bir boyut kazanmıştır. Halk yalnızca talep ve şikayetlerini dile getirmekle yetinmeyip siyasal parti ve dernekler kurarak aktif bir şekilde iktidarın politikasına etki etmeyi amaçlamıştır. 1878 yılında tekrar başlayan mutlakiyet rejimi olumlu gidişata zarar verse de 1908 yılında tekrar anayasanın ilan edilmesiyle birlikte özellikle seçim alanında yapılan yenilikler sayesinde yeni siyasal katılım yolları yaratılmıştır.³¹⁷

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı adeta bir devrim havası yaratmış ve özgürlük rüzgârı estirmiştir. Halk kabuğunu çatlatmış ve siyasete katkı sunmaya başlamıştır. Bu yılda yaşanan bir olay halkın artık sadece dilekçe hakkını kullanarak değil, başka yollarla da siyasal katılımında bulunduğunu göstermiştir. Bu olay 1908 grev dalgasıdır. 1908 yılından itibaren sendikalaşma artış göstermiş, bu sayede işçilerin örgütlenmesi kolaylaşmış ve grevler birbiri ardına yaşanmıştır. Aslında 1908 yılı öncesinde de bazı grevler yaşanmıştır fakat bu çok büyük bir oranda katılımın olduğu ilk grev dalgasıdır. Greve katılan işçi sayısı kaynaktan kaynağa değişmekle birlikte o dönem İstanbul'daki işçilerin yarısına denk geldiği söylenmektedir. Yaşananlar gösteriyordu ki toplum adeta mutlakiyet döneminde içinde biriktirdiği her şeyi yansıtmak istiyordu. Daha sonra yaşanan İTC mutlakiyet döneminde işçi hakları gerileme gösterdi ve yönetim işveren lehine politikalar uyguladı. Fakat her şeye rağmen 1908 grevleri toplum nazarında bir şeylerin değiştiğini göstermiştir. Halk artık kâğıda bir şeyler yazmaktan daha fazlasını yapıyordu ve bu Türk modernleşmesi için güzel bir gelişmeydi.³¹⁸

II. Meşrutiyet'in ilanının siyasal katılıma bu denli olumlu katkı sağlaması Tanzimattan bu yana devam eden sürecin sonucudur. Tanzimattan bu yana vatandaşlık kavramının ön plana çıkması sayesinde halk siyasal katılım sağlama hususunda cesaretlenmiş ancak bu süreçteki siyasal katılımında bulunan vatandaş oldukça utangaç

³¹⁷ Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Katılma ve Siyasal Kültür", s. 190-191.

³¹⁸ 1908 Grevleri hakkında detaylı bilgi ve istatistiksel veriler için bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 78, 1998, s. 187-209.

ve mahcup şekilde devlete dilek ve şikayetlerini iletmeye başlamıştı.³¹⁹ Fakat 1908 sonrası vatandaşlık başka bir forma dönüşmüş ve siyasal iktidara yönetimde iştirak etme boyutunu kazanmıştır. II. Meşrutiyet'e giden süreçteki Abdülhamid rejimi karşıtı olan hem Batıcı hem de İslamcı aydınların halkı siyasal katılıma teşvik etmesi ve halkın iktidara yön vermeleri için ancak kitleler halinde siyasete katılım sağlamaları gerektiğini ifade etmeleri de yüksek düzeydeki siyasal katılıma sebep olmuştur.³²⁰ Ne var ki mutlakiyet rejiminin son bulması neticesinde vatandaşlarda meydana gelen hürriyet coşkusu ve bunun getirdiği siyaset yapma konusundaki acelecilik, 31 Mart olayı sonrası iktidarın sertleşmesi ve tanınmış olan bazı anayasal hakların rafa kaldırılmasıyla son buldu. 1912'de yapılan seçimlere muhalefete yönelik baskı ve şiddetin damga vurmasıyla vatandaşın oy kullanma vesilesiyle siyasal katılım göstermesi sembolik olarak kalmıştır. Yine de şunu belirtmek gerekir ki; II. Meşrutiyet tebaadan vatandaşlığa geçiş sürecidir.³²¹

2.3.2. Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal katılım

Cumhuriyet'in ilanı Tanzimat Fermanından bu yana amaçlanan reformların uygulanmasına müsait bir zemin hazırlamıştır. Yıllardır başarılmaya çalışılan siyasal yapı gereği yapılması kolay görülmeyen reformlar, Cumhuriyet'e geçiş sonrasındaki oluşan Atatürk'ün kişisel otoritesi ve kararlılığı ile birbiri ardına gerçekleştirilmiştir. Ancak toplum geleceğini ve yaşadığı ülkenin siyasal istikbalini yakından ilgilendiren bu eylemlere katılamamıştır. Halkın seçimler bazında siyasal katılımını arttırmak için tek parti yönetimi bazı teşviklerde bulunmuştur. Örneğin, CHP kendi içinden müstakil bir grup oluşturulmuş, azınlıklar ve kadınların aday olmaları sağlanmış ve bağımsız adaylıklar konusunda insanlar cesaretlendirilmeye çalışılmıştır.³²²

İstatistiklere bakıldığında bu teşvikler yeterli olmamıştır. Örneğin, 1927 seçimlerine katılım %23 gibi çok düşük bir oranda gerçekleşmiştir. Siyasal katılımın bu dönemlerde düşük olmasının bir nedeni 1927 CHP kongresinde kabul edilen parti

³¹⁹ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Doğuşu*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. x.

³²⁰ Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 88.

³²¹ Füsun Üstel, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, 3. basım., İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 25-30.

³²² Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı:79, 2011, s. 13.

nizamnamesi ve sonraki yıllarda da uygulaması devam eden, adayların genel merkez tarafından belirlenmesinin önemli bir etkisi vardır. Bu ise halkın bildiği yerelden bir aday yerine merkezin belirlediği adayla tercihini kullanmak zorunda kalmasıdır. Diğer bir neden toplumun nüfusunun yarısı olan kadınlara seçme ve seçilme hakkının bu tarihte verilmemiş olması ve daha sonraki yıllarda verilmiş olsa da kültürel değişimin hemen gerçekleşmemiş olması katılımı düşük tutmuştur. Diğer önemli nedenlerden birisi cumhuriyet ve modernleşme sürecinden rahatsız olan önemli bir toplumsal kesimin kendilerini ifade edebilecekleri siyasal örgütlenmenin olmamasıdır. TCF'nin veya SCF'nin gösterdiği, muhalif bir kesimin CHP dışında bir alternatif aradığı fakat bunun hiçbir zaman uzun bir siyasal parti kimliğine erişememiş olmasıdır. Halk sadece siyasal parti düzeyinde değil, muhalif olan/olabilecek diğer dernek ve örgütlenmelere CHP muhalefetini göstermek amacıyla katılım sağlamıştır. Ancak Türk Ocakları deneyiminin de gösterdiği üzere cumhuriyetin değerlerine tehdit olabilecek her türlü yapılanma kapatılmıştır.

Daha sonraki seçimlerde katılımın artması için yenilikler yapılsa da sonuç beklenen düzeyde olmamıştır.³²³ Bunun en önemli nedeni halkın kendisini tam anlamıyla seçmen olarak hissetmemesidir. Kalaycıoğlu'nun da belirttiği gibi cumhuriyetin ilk yıllarında bilinçli ve tercihlerini tam yansıtan seçmenden çok plebisiter uygulamayı andırırcasına seçimlerin katılımcısı olmuştur. 1946 seçimleriyle beraber halk karşısında CHP dışında gerçek alternatifler bulmuş ve bu seçimler itibarıyla halk seçmene dönüşmüştür. Çok partili hayat beraberinde partilerin seçim kampanyalarına katılan, sandıklarda görev alan, gösteri ve miting gibi siyasal etkinliklere katılan bir seçmen kitlesi getirmiştir.³²⁴

Seçmen kitlesi yalnızca seçimlere dahil olarak siyasal katılımında bulunmamış, DP iktidarının sertleşmesi ve otoriter eğilimler göstermeye başlamasıyla beraber başta üniversiteli gençler olmak üzere büyükşehirlerde büyük protesto eylemleri yaşanmıştır. 27 Mayıs darbesine giden süreçte çok önemli kilometre taşları olan 555K (5'inci ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da) ve İstanbul Öğrenci Olayları o dönemdeki protesto eylemlerinin en güzel örnekleridir. Protestolar boyunca öğrenciler İnönü ve

³²³ Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", s. 14-20.

³²⁴ Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Katılma ve Siyasal Kültür", s. 191-192.

ordu lehine sloganlar atıldılar. 1960'ın Nisan sonunda başlayan ve neredeyse mayıs ayının tamamında devam eden bu protestolar, darbenin yaklaştığını gösteren ayak sesleriydi.³²⁵ Polisin sert müdahalesine karşılık halk adeta protestocu gençlerin etrafında etten duvar örmüştü. Bu tablo DP iktidarının tükendiğinin en açık göstergesiydi.³²⁶

Darbe sonrası hazırlanan ve Türkiye'nin en liberal anayasası olarak nitelendirilen 1961 Anayasası'nın kabulü Türkiye'deki siyasal katılımı ve siyasal katılım anlayışını kökünden değiştiren en önemli gelişmedir. Siyasal hakların anayasal güvence altına alınmasıyla toplum adeta uzun bir uykudan uyanmış gibi birden hareketlendi. Ülkenin her yerinde dernekler, sendikalar ve çeşitli STK'lar kurulmaya başlandı. Üniversiteler içindeki öğrenci toplulukları artık ideolojik özellikler çerçevesinde oluşmaya başladı. Özellikle gençler çok farklı fikirler ile hemhal olmuşlardı. Bu özgürlük ortamı ilk kez farklı düşüncedeki siyasal partilerin kurulmasına olanak sağlamıştır. Bu konuda en bariz örnek TİP'tir. TİP sosyalizmi savunup seçimlere katılabilen ilk siyasi parti olmuş ve 1965 seçimleri neticesinde mecliste temsil hakkı kazanmıştır.³²⁷

1970'lere gelinirken hem dünyayı hem Türkiye'yi derinden etkileyen olaylar silsilesi meydana geldi. 68 olayları olarak isimlendirilen bu hareketler özellikle Türkiye'deki sol öğrenciler üzerinde çok etkili oldu. Solcu öğrenciler dünyadan farklı yerlerindeki hareketleri örnek alarak devrim yapmak istiyor, Sağcılar ise buna engel olmak için her türlü yola başvuruyorlardı. Bir süre sonra karşılıklı protesto olayları silahlı çatışmalara dönüştü.³²⁸ Cuntanın başbakan olarak atadığı Nihat Erim, 1961 Anayasasını kastederek *"bu anayasa bize lükstür, bununla devlet idare edilmez"*³²⁹ demesi muhtıra sonrası ilk değişikliğin anayasada olacağının göstergesiydi.

³²⁵ Firdes Temizgüney, "1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı:27, 2018, s. 204.

³²⁶ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1960*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2020, Cilt: I, s. 890.

³²⁷ Zürcher, *Modernleşen Türkiye 'nin Tarihi*, s. 358-359.

³²⁸ Mehmet Koca, "68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 15, 2018, s. 105-107.

³²⁹ TBMM Arşivi, "TBMM 10.04.1972 tarihli 69. Birleşim Tutanakları", *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 10.04.1972, s. 613.

Türkiye'nin demokratikleşmesi için reçete olarak sunulan 1961 anayasası günah keçisi ilan edildi ve çıkan olayların sorumlusu olarak kabul edildi.

Anayasa üzerinde değişiklikler yapıldı ve birçok özgürlük alanı daraltıldı. Ancak sokaklarda sular bir türlü durulmak bilmedi. Büyük çaplı işçi yürüyüşleri, grevler ve üniversite olayları yaşandı. Olaylar silahlı terör olaylarına dönüştü ve günde ortalama 20 kişinin hayatını kaybettiği bir süreç başladı. Toplumsal olaylar bununla da kalmadı. Alevi azınlığa yönelik toplu katliamlarla birlikte bazı siyasetçilere ve kanaat önderlerine yönelik suikastlar yaşandı.³³⁰ Bu olanlar bir toplumun siyasal katılım hakkını daraltmakla hiçbir şeyin çözülemeyeceğini tam tersi olayların demokratik zeminden çıkmasına sebep olarak terörü teşvik edeceğini göstermiştir.

Protesto ve grev gibi siyasal katılım yollarının dışında seçimlere katılım siyasal partilerin halkta temsil gücünün olması, seçim sisteminin adil olması, seçim barajının olup olmaması halk iradesinin siyasal sisteme yansımaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda 1950-1980 yılları arası döneme bakılacak olursa, 1950'den 12 Eylül darbesine kadar Türkiye'de 8 genel seçim (1950, 1954, 1957, 1961, 1965, 1969, 1973, 1977) gerçekleşmiştir. Bu seçimlerin hepsinde aynı seçim sistemleri uygulanmamıştır. 1950'li yıllarda liste usulü basit çoğunluk uygulanmış ve mecliste temsil açısından büyük bir orantısızlığa sebep olmuştur. 1961 seçiminde nispi temsil çevre barajlı D'hondt, 1965 seçiminde nispi temsil milli bakiye, diğer seçimlerde ise nispi temsil barajsız D'hondt sistemleri uygulanmıştır. En yüksek katılım %90'a yakın oranlarla 1950 ve 1954 yıllarında yapılan seçimlerde gerçekleşmiştir. 1957'de sert bir düşüşle %76 oranına kadar düşmüştür. Darbe sonrası ilk seçim olan 1961'de oran %81'e çıksa da 1969 ve 1973 seçimlerinde katılım %70'in altında kalmış, 1965 ve 1977'de ise bu oranın biraz üstünde bir katılım olmuştur. 1957 seçimlerindeki düşüş seçmenlerin kendi partilerine oy vermek istememesi fakat bu karşılık başka partiye de oy vermemeleri neticesinde gerçekleşmiştir.³³¹ 27 Mayıs darbesinden sonra katılım istenilen oranda yaşanmamıştır. Bu durum seçmenin darbeye yönelik bir tepki ortaya koyduğunu göstermektedir. Milli bakiye ve barajsız D'hondt gibi halk temsilini arttıracak sistemlerin uygulanması katılım oranına pozitif katkı yapmıştır. Fakat

³³⁰ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, s. 356.

³³¹ Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1966, s. 366.

sonraki yıllarda yaşanan siyasal çıkmazların getirdiği toplumsal hadiseler seçmenlerin siyasete ilgisini azaltarak seçime katılımı olumsuz etkilemiştir.³³²

1980 darbesi sonrası siyasal katılım kavramı da seçmenin siyasal konudaki tutum ve davranışları da kökten değişmiştir. Darbe yönetimi aşırı politize olduğunu düşündüğü toplumu depolitize etmenin farklı yollarını denemiştir. Darbenin hemen sonrasında bütün STK'ların ya kapatılıp ya da baskı altına alınması, siyasal partilerin kapatılması, basına yönelik ağır uygulamaların hayata geçmesinin gösterdiği gibi baskı yöntemlerini denemekten çekinmemişlerdir. İdam ve tutuklamalar dahi aşırı siyasallaşmış toplumun siyasetten uzaklaştırmak için kullandıkları bir amaç haline geldi. 1961 anayasası yine suçlu ilan edilmiş, muhtıra sonrası yapılan hak ve özgürlüklere ve siyasal katılımlara ilişkin düzenlemeler yeterli görülmemiş ve hemen yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Anayasanın hazırlanması, içeriği ve referandumla kabulü demokratik usul ve esaslara uygun değildi. Tüm bu gelişmeler toplum üzerinde büyük bir travma oluşturarak toplumun içine kapanmasına ve siyasal tepkisini minimize etmesine yol açtı. Artık sıradan barışçıl bir protestoya katılma bile devlete baş kaldırma olarak nitelendirildiği için halk siyasete katılmama yönünde tavır sergiliyor ve bu tür hareketlerin şiddetle bastırılmasına göz yumuyordu. Özellikle gençler apolitikleştirildi ve yeni anayasanın kurduğu YÖK sayesinde üniversiteler kontrol ve denetim altına alındı. Özetle, vatandaşlar siyasal alanlardan uzaklaştırıldı ve bu yapılırken korku ve sindirme politikası uygulandı. Darbe sonrasında toplumda siyasal katılımın tek yöntemi oy vermek olarak algılanmaya başlandı. Artık vatandaşlar siyasetçilere olan tepkisini sadece oy vererek ve seçimlere katılımı düşük ya da yüksek tutarak dile getirmeye başladı. Bu gelişmeler Türk kültüründe güçlü bir siyasal kültür belirleyicisi olan devlet baba kültürünü perçinledi.³³³

Toplumun siyasal katılımında oy kullanmanın dışında halkın mesaj verdiği bir diğer veri seçime katılma oranlarıdır. 12 Eylül darbesinden sonra yapılan genel seçimlerde 2002 seçimleri (%79,1) hariç bütün genel seçimlerde katılma oranı %83'ün

³³² Hakan Mehmet Kiriş, "Türkiye'de 'Seçim Sandığı' Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 19, 2015, s. 39-44.

³³³ Ayşe Küçük, "Türkiye'de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası", *Econharran Harran Üniversitesi İİBFDergisi*, Cilt: III, Sayı: 4, 2019, s. 25-33.

altına düşmemiştir.³³⁴ Kalaycıoğlu bir çalışmasında Türkiye'deki 2002 ve 2014 yıllarındaki verileri mukayese ederek protestoya katılma oranlarının değişimini ölçen bir çalışmaya yer vermiştir. Bu çalışmada halkın olağan siyasal katılımında bulunma, protesto potansiyeli, baskı yapma potansiyeli ve pekişmiş demokrasi olarak nitelendirilen ülkelerle Türkiye'deki durumun karşılaştırıldığı çok değerli veriler bulunmaktadır. Verilere göre, oy verme konusunda istekli olan vatandaşlar aynı isteği diğer siyasal katılma türlerinde göstermemektedir. Örneğin, 2002 ve 2014 yılındaki seçimlerde oy vereceklerini belirtenlerin sayısı bir hayli fazlayken, milletvekiline, hükümete, vali, kaymakam ve belediye başkanı gibi mercilere başvuruda bulunma oranı %10'u dahi bulmamaktadır. Olağan siyasal katılımında durum böyleyken protesto ve baskı yapma konusundaki verilerin daha düşük olması şaşırtıcı değildir. Örneğin, 2002'de bina işgalinde hiç bulunmayanların oranı %93,4, hiç boykot yapmayanları oranı %81,4 ve gayri resmi grevde yer almayanların oranı ise %90,5'tir. Bu verilerin arasındaki en pozitif veri toplu dilekçe eyleminde hiç bulunmayanların oranının diğerlerine göre düşük olmasıdır (%68,7). Baskı yapma potansiyelinde ise 2014 yılında 2002'ye göre bir yükseliş söz konusudur. Bu yükseliş az önce dile getirilen oranlarda da mevcuttur. Pekişmiş demokrasilerle Türkiye'nin karşılaştırıldığı tablo ise Türkiye açısından endişe verici boyuttadır. Bu tabloda Türkiye'de 4 farklı yılın (1990, 1997, 2002, 2014) verileri bulunmaktadır. Olağandışı/radikal siyasal katılıma ait veriler tüm ülkelerde düşük oranlarda seyretmektedir. Ancak olağan siyasal katılımında da Türkiye'nin durum iç açıcı değildir. Örneğin, hayatlarında en az bir defa toplu dilekçe eyleminde katılanların oranı pekişmiş demokrasilerde en düşük %17,5 oranla İspanya'dadır. Ancak Türkiye'de en yüksek oran 1997 yılında %13,5 olarak ölçülmüştür. Türkiye ne yazık ki oy verme dışındaki siyasal katılım türlerinden sınıfta kalmış görünmektedir ve bu veriler 12 Eylül sonrası siyasal katılım hakkında anlatımı doğrular niteliktedir.³³⁵

Kongar, ilk basımını 1987 yılında yayınlandığı *12 Eylül Kültürü* adlı eserinde darbenin Türkiye'de anti-demokratik bir zihniyete ve kabulüne yol açtığını söyler ve

³³⁴ Kiriş, "Türkiye'de 'Seçim Sandığı' Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi", s. 43.

³³⁵ Tüm tabloları ve verileri incelemek için bkz. Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Katılma ve Siyasal Kültür", s. 201-211.

bu sürecin Türkiye'nin geleceğinde de anti-demokratik zihniyeti besleyerek siyasal iktidarları etkileyebileceği uyarısında bulunur. Türk siyasal hayatında sıkça kullanılan "dış güçler" söyleminden söz eden Kongar, Türk halkında Batı 'ya yönelik algının daha da kötü yönde değiştiğini ve Avrupa Konsey'inin dahi hain bir dış güç olarak nitelendirildiğini ifade etmiştir. Kongar'a göre bu durum çok tehlikelidir. Çünkü Türkiye'nin düşmanlarının arttığı algısı anti-demokratik bir rejimi meşrulaştırmak için uygun zemini oluşturmaktadır. Özellikle darbe süreçleriyle daha net şekillendirilen demokrasi, temel hak ve özgürlüklerin askıya alınması "şimdi olmaz, sırası değil", "eğer şimdi bunu yaparsak düşmanlarımıza koz veririz" gibi gerekçeleri daha kolay benimsenmesinin yolunu açmıştır. Bu söylemlerin tehlikeli olduğunu söyleyenler ise hainlikle itham edilmiştir. Kongar, 1950'den 1980 yılına kadar Türkiye'de demokratik yollarla üç liderin (Menderes, Demirel ve Ecevit) çıkardığını söylemiş, ancak demokratik yollarla çıkan bu üç isimden birisinin asılmak, diğer ikisinin de siyasi yasaklar almak suretiyle cezalandırıldığını söyler. Kongar, bu durumun sadece yöneticilerin ve siyasal karar almada yetkili karar alıcıların suçu olmadığını toplumun tepkisizliğini bu uygulamaları yapmak isteyenleri cesaretlendirdiğini ifade eder. Toplumun kendisiyle muhakeme yapmadığını, hatalarıyla yüzleşmekten kaçındığını ve bir sorumlu bulup suçu onun üzerine yıkarak kendisini aklama yoluna gittiğini tespit etmiştir. Bu yüzden toplum yaptığı hatalardan ders çıkarmadığı için aynı hatalara düşmeye meyillidir. Türk siyasetinde belirleyici olan iki hata çoğunluğun gücü ele geçirdiğine diktatörleşmesi ve azınlığın iktidar olma hakkını her koşulda kendisinde görmesi, belirleyici olduğunu iddia etmesidir.³³⁶

Siyasal katılım 2000'lerde teknolojinin gelişmesi ve başlayan internet çağıyla beraber farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle sosyal medya uygulamaları siyasal katılımı ve halkın iktidar üzerindeki denetleme alanını internete taşımıştır. Öyle ki dünya siyasetine damga vuran Arap Baharı gibi birçok olay sosyal medya örgütlenmesi olarak başlamış ve daha sonra sokaklara yansımıştır.³³⁷ İnternet sadece toplumsal ölçekteki tepki ve protestoların organize olma alanı olarak kalmamış, halkın siyasal iktidara yönelik talep, şikâyet ve önerilerini iletebileceği CİMER ile birlikte

³³⁶ Emre Kongar, *12 Eylül Kültürü*, 3. Basım., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995, s. 295-297.

³³⁷ Özlem Kırılı, "Medya Sosyolojisi", *Sosyolojiye Giriş*, (ed. Songül Sallan Gül), Denizli: Kaf Kitap Kafe Yayınları, 2021, s. 548.

birçok bürokratik ihtiyaçlarını hızlı ve kolay yoldan halledebileceği e-devlet uygulaması siyasal katılımı teşvik etmek ve kolaylaştırmak açısından çok olumlu katkı yapmıştır.³³⁸

Türkiye'de siyasal katılımın tarihsel sürecine bakıldığında dört dönüm noktası olduğu görülmektedir. Bu dönüm noktaları Tanzimat Fermanı'nın ilanı, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı, 1961 Anayasası'nın kabulü ve 12 Eylül Askeri Darbesidir. Tanzimat, II. Meşrutiyet ve 1961 Anayasası sonrası dönemlerdeki toplumsal canlılık dikkate alındığında görülmektedir ki, topluma siyasal katılımı gerçekleştirebilecekleri bir özgürlük alanı ve bu özgürlük alanını koruyan bir hukuki düzen kurulduğunda halkın siyasete ilgisi artmakta ve çeşitli yollarla siyasal katılım sağlamaktadır. Fakat ne yazık ki Türkiye'de toplum bu dönemlerden sonra siyasal katılımı bulduğu için adeta cezalandırılmıştır. 12 Eylül darbesinden sonra yaşananlar bunun en açık göstergesidir. Darbe sonrasında halkın örgütlenmesini, siyasal tercihlerini ifade edebilecekleri mecralar anayasal ve kanuni engeller konularak halkın seçim dışında tepkisini ortaya koyabileceği siyasal alan bırakmamıştır.

³³⁸ Vedat Eriş, Abdulvahap Akıncı, "21. Yüzyıl Demokrasilerinde Siyasal Katılım: Türkiye Örneği", *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 2, 2019, s. 48.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇMENİN POLİTİK BİLİNCİNİN OY VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ

İlk iki bölümde tezin teorik altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Buradaki amaç kavramları doğru tanımlamak ve Türkiye'nin tarihine göz atarak yapılan araştırmanın tarihsel dayanağını kuvvetlendirmektir. Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analizi açıklanarak araştırmanın yöntemi ortaya koyulmakla birlikte araştırma soruları ve hipotezleri, araştırmanın amacı ve önemi, literatür taraması ve verilerden elde edilen bulgular ve bulguların yorumlanması bulunmaktadır.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırma nicel bir araştırmadır ve tarama yöntemi benimsenmiştir. Tarama çalışması bir araştırma evreninin eğilim, tutum ya da görüşlerini bu evrendeki bir örneklemle çalışarak nicel veya sayısal olarak tanımlamaya imkân sağlar. Bu araştırmalar, örneklemden evrene genelleme yapmak amacıyla, veri toplamada yapılandırılmış mülakatları ve anketleri kullanan kitlesel ve boylamsal çalışmaları içerir. Geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan şey, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan onu uygun şekilde gözleyip belirleyebilmektir.³³⁹

Nicel araştırmalar, mevcut durum ve olgular hakkında bilgi sahibi olmak için sayısal değerlerin objektif ve sistematik bir şekilde gözlemlenerek ölçüldüğü ve yapılan ölçümlerin tekrarlanabildiği süreci kapsayan araştırmalardır.³⁴⁰

Araştırma tezin yazarı ve danışmanı tarafından hazırlanan anket sorularından oluşmaktadır. Katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi özelliklerini öğrenme amaçlı yazılan sorular dışında yurttaşlık ve oy verme davranışıyla ilgili tutumlarının tespit edilebileceği sorular bulunmaktadır. Veri toplama aracı olarak 6 bölüm ve 77

³³⁹ Floyd J. Fowler, *Survey Research Methods*, 3.basım, New York: Sage Publications, 1992.

³⁴⁰ Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017.

sorudan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Araştırmada açık uçlu sorulara da yer verilmiş en az 1 en fazla 3 cevap verilmesi istenmiştir.

3.2. ARAŞTIRMA SAHASI

3.2.1. Evren ve Örneklem

Evren, araştırmada varılmak istenilen nihai hedefi ifade eder, yapılan çalışmanın başından itibaren ulaşılmak istenen yerdir. Diğer bir deyişle araştırmada verilerin elde edileceği, analiz edilip yorumlanacağı hedefkitleyi ifade eder. Evren çok büyük bir araştırma grubudur. Bu sebeple tamamına ulaşabilmek mümkün değildir. Bundan dolayı evreni temsil eden ve aynı özellikleri barındıran küçük bir örneklem oluşturulur. Araştırma için veri toplama işlemi de bu örneklem grubu üzerinden gerçekleştirilir.³⁴¹

Araştırmanın evreni Muğla'da yaşayan ve seçmenlik kriterlerine sahip reşit bireylerden oluşmaktadır. Ancak bu bireylerin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için bu evreni temsil eden 385 kişilik örneklem grubuyla çalışılmıştır. Örneklem oluşturulurken Muğla'nın seçmen sayısı göz önüne alınmış ve ilçelerdeki seçmen sayısına göre 385 kişi dağıtılmıştır. 2024 yılı verilerine göre Muğla ili seçmen sayısı cinsiyet ve ilçelere göre dağılımı aşağıdaki gibidir³⁴²;

Tablo 3.1. Muğla ili Seçmen Sayısının İlçeler ve Cinsiyet Bazında Dağılımı

İlçeler	Seçmen Sayısı	Kadın Seçmen Sayısı	Kadın Seçmen Oranı	Erkek Seçmen Sayısı	Erkek Seçmen Oranı
Bodrum	152.363	74.789	49,09	77.574	50,91
Dalaman	37.185	18.384	49,44	18.801	50,56
Datça	21.197	10.584	49,93	10.613	50,07
Fethiye	130.480	65.407	50,13	65.073	49,87
Kavaklıdere	8.615	4.314	50,08	4.301	49,92
Köyceğiz	31.896	16.011	50,20	15.885	49,80
Marmaris	73.439	34.715	47,27	38.724	52,73
Menteşe	88.598	44.875	50,65	43.723	49,35

³⁴¹ Şener Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2017, s. 82-84.

³⁴² YSK, "Yüksek Seçim Kurulu Açık Veri Portalı", 2024, <https://acikveri.ysk.gov.tr/secmen-istatistik/il-ilce-secmen-sandik-sayilari> (erişim tarihi: 05/05/2024).

Milas	117.313	58.224	49,63	59.089	50,37
Ortaca	43.654	21.950	50,28	21.704	49,72
Seydikemer	50.983	25.121	49,27	25.862	50,73
Ula	22.534	11.190	49,66	11.344	50,34
Yatağan	36.729	18.423	50,16	18.306	49,84
Toplam	814.986	403.987	49,67	410.999	50,32

İlçeler bazındaki seçmen sayılarına göre yapılan hesaplama sonucu %95 güven aralığı ve ± 5 hata payı olacak şekilde örneklem oluşturulmuştur. Hesaplama yapılırken QuestionPro tarafından hazırlanan bir örneklem hesaplayıcı kullanılmıştır.³⁴³ Buna göre, 385 kişinin ilçe katılımcı sayısı ve cinsiyetleri tablosu şu şekildedir;

Tablo 3.2. Araştırma Örnekleminin İlçeler Bazında Dağılımı

İlçeler	Katılımcı Sayısı
Bodrum	67
Dalaman	16
Datça	10
Fethiye	60
Kavaklıdere	5
Köyceğiz	17
Marmaris	36
Menteşe	45
Milas	55
Ortaca	19
Seydikemer	24
Ula	12
Yatağan	19
Toplam	385

³⁴³ QuestionPro, "Örneklem Büyüklüğü Hesaplayıcısı", 15.05.2024, <https://www.questionpro.com/sample-size-calculator/> (erişim tarihi: 05/05/2024).

Tablo 3.3. Araştırma Örneklemine Cinsiyet Bazında Dağılımı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Yüzde
Kadın	191	49,61
Erkek	194	50,39
Toplam	385	100

Görüldüğü üzere, YSK verileri ile araştırma verileri karşılaştırıldığında cinsiyet bazında neredeyse aynı oranlar yakalanmıştır. Bu veriler araştırma neticesinin doğru sonuçlar verme ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir.

3.3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı Muğla seçmeninin demokrasi, cumhuriyet ve siyasal katılım kavramlarına yönelik algısını tespit etmek; seçim öncesi, esnası ve sonrasında bilinçli bir seçmen olup olmadığını saptamak ve seçmenin sahip politik bilincine dair kaynaklar ve politik bilincinin oy verme davranışına nasıl bir etkide bulunduğunu anlamaktır. Sonuçlar doğrultusunda tezin teorik bölümlerinde yer alan anlatımların Muğla seçmeni nezdinde geçerli olup olmadığını da tespit etmek amaçlanmıştır.

Literatürde oy verme davranışı tercih edilen ve geçmişten günümüze birçok çalışmaya konu olmuş bir alandır. Elbette literatürde yer alan bütün çalışmalara ulaşmak ve incelemek mümkün değildir. Bu kapsamda Türkiye'de oy verme davranışı ve seçmen tercihleri üzerinde yapılan bazı çalışmalara yer verilecektir. Bu sayede literatürde yer alan bazı çalışmalar ile tezde bulunan araştırmanın farklılıkları açıklanacaktır.

Türkiye'de oy verme davranışı denilince çalışmalarıyla akla gelen isimlerden birisi Nermin Abadan'dır. Nermin Abadan ve Ahmet Yücekök'ün yazmış olduğu *1965 Seçimlerinde Büyükşehirlerde Gelir Durumuna Göre Oy Verme Davranışları* adlı makalede 1961 seçimleri ile 1965 seçimleri arasındaki seçime katılım oranlarını gelir durumuna göre analiz edilmiştir. 9 büyükşehirde (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Eskişehir, Gaziantep, Konya ve Kayseri) yaptıkları araştırmalar neticesinde seçime katılma oranlarında en büyük düşüşü orta gelirli seçmenlerde tespit

etmişlerdir.³⁴⁴ Bahadır Eser tarafından yapılan *Üniversite Eğitiminin Siyasal Tutumlar Üzerindeki Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örnek Olayı* adlı araştırma ise üniversite eğitiminin siyasal tutumlar üzerinde bir etkisi olup olmadığını ortaya koymaktadır. Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırmaya göre üniversite eğitiminde geçirilen süre arttıkça öğrencilerin siyasete ilgi ve katılımlarında artış görüldüğü, liberal düşünceye yakınlaştıkları ve siyasal bir görüş edinmelerinin sayısında artış görüldüğü saptanmıştır.³⁴⁵ Levent Çinko tarafından yapılan *Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme* isimli araştırma ise seçmenlerin oy verme davranışlarında ekonomik koşulların belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Araştırmaya göre ekonomik durumun kötüleştiği zamanlarda iktidar partisinin veya koalisyon partilerinin aldıkları oylarda düşüş eğilimi görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de seçmenler makro-ekonomik göstergelerin kötüleştiği dönemlerde oy tercihlerini değiştirmektedir.³⁴⁶ Kadir Canöz'ün yaptığı *Seçmen Tercihinde Aday İmajının Rolü: 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri Öncesinde Konya Seçmeni Üzerine Bir Araştırma* isimli araştırma ise seçmenlerin aday tercihlerinde hangi kriterlerin etkili olduğu üzerinedir. Bu araştırma 2009 yerel seçimleri için Konya'da yapılmıştır. Sonuçlara göre seçmen adayın etnik kökeni, tanıdık olması gibi sosyolojik unsurlardan ziyade tecrübe, güvenilirlik, dürüstlük ve projeler gibi özelliklere bakarak siyasal tercihte bulunmaktadır.³⁴⁷

Oy verme davranışına etkisi incelenen konulardan bir diğeri ailedir. Kenan Aydın ve Volkan Özbek'in yaptığı *Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi* adlı araştırmada ailenin oy verme davranışı üzerindeki etkisinin azımsanmayacak derecede

³⁴⁴ Nermin Abadan, Ahmet Naki Yücekök, "1965 Seçimlerinde Büyükşehirlerde Gelir Durumuna Göre Oy Verme Davranışları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: XXI, Sayı: 4*, 1961, s. 102-118.

³⁴⁵ Hamza Bahadır Eser, "Üniversite Eğitiminin Siyasal Tutumlar Üzerindeki Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örnek Olayı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: I, Sayı: 2*, 2005, s. 9-34.

³⁴⁶ Levent Çinko, "Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: LXI, Sayı: 1*, 2006, s. 103-116.

³⁴⁷ Kadir Canöz, "Seçmen Tercihinde Aday İmajının Rolü: 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri Öncesinde Konya Seçmeni Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk İletişim, Cilt: VI, Sayı: 2*, 2010, s. 95-114.

varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.³⁴⁸ Sosyo-ekonomik faktörlerin oy verme davranışına etkilerinin incelendiği Gülay Ercins tarafından yapılan *Türkiye 'de Sosyo-Ekonomik Faktörlere Bağlı Olarak Değişen Seçmen Davranışı* isimli diğer araştırmada yine en çok öne çıkan faktör ekonomi ve enflasyon olmuştur.³⁴⁹ Mehmet Altan'ın yürütücülüğünde İstanbul Üniversitesinde hazırlanan *Seçmen Davranışlarını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Bilinçli Seçmen Araştırması* adlı raporda seçmenin demokrasi algısı konusunda net ve tutarlı bir tavır ortaya koymadığı görülmüştür. Ayrıca seçmen oy vereceği partinin demokratik ilkeler doğrultusunda siyaset yapıp yapmadığından ziyade partinin liderine güven duyma kriterine göre siyasal tercihte bulunduğu saptanmıştır.³⁵⁰ Seçmenin siyasal tercihinine etki eden diğer bir sosyo-ekonomik faktör yaştır. Bu kapsamda Nilüfer Negiz tarafından yapılan *Seçmen Davranışında Sosyo-Ekonomik Bir Faktör: Yaş* adlı araştırmada genç yaştaki seçmenlerin siyasal ilgi ve katılımlarının yaşlı seçmenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁵¹ Seçmenin siyasal tercihlerine etkisi araştırmalara konu olan diğer bir unsur siyasal propagandadır. Bu bağlamda Cemal Baltacı ve Erdal Eke tarafından yapılan *Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisine Yönelik Seçmen Algısı: İsparta Örnek Olayı* isimli araştırmada siyasal propagandanın yalnızca kararsız seçmen üzerinde etkili olduğu ve kitle iletişim araçları arasında TV'nin en önemli siyasal propaganda kanalı olduğu sonucuna varılmıştır.³⁵² Türkiye'de seçmen davranışı konulu Birol Akgün tarafından hazırlanan *Türkiye'de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi* adlı araştırmada seçmenlerin sosyo-ekonomik faktörlerden ziyade siyasal, ideolojik ve kültürel değerlere göre oy tercihinde bulunduğu görülmüştür. Ek olarak,

³⁴⁸ Kenan Aydın, Volkan Özbek, "Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, 2004, s. 144-167.

³⁴⁹ Gülay Ercins, "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Faktörlere Bağlı Olarak Değişen Seçmen Davranışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 2, 2007, s. 25-40.

³⁵⁰ Mehmet Altan, Murat Çetin, "Seçmen Davranışlarını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Bilinçli Seçmen Araştırması", Kesin Rapor, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2009.

³⁵¹ Nilüfer Negiz, "Seçmen Davranışında Sosyo-Ekonomik Bir Faktör: Yaş", *Yerel Siyaset Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 23, 2007, s. 52-54.

³⁵² Cemal Baltacı, Erdal Eke, "Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisine Yönelik Seçmen Algısı: İsparta Örnek Olayı", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 1, 2012, s. 115-126.

seçmenin ekonomik konularda rasyonel davranarak oy kullandığı tespiti yapılmıştır. Bu bulgular literatürdeki diğer bulgularla paralellik göstermektedir.³⁵³

İbrahim Erdinç, 2009 yerel seçimlerinin hemen sonrasında üniversite öğrencilerinin oy verme davranışına etki eden faktörleri *Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Davranışlarında Etkili Olan Faktörlere Yönelik Bir Araştırma* adlı makalede araştırmış ve aday, parti ve ideoloji gibi kriterleri en etkili üç faktör olduğunu tespit etmiştir.³⁵⁴ Betül Ünal'ın seçmenin stratejik oy vermesi durumlarını tespit amaçlı yayınladığı *Stratejik Oy Verme Davranışı: Sistemik Literatür İncelemesi* adlı makalede, seçim barajının stratejik oy vermede etkili olduğu açıklanmıştır.³⁵⁵ Diğer bir araştırma Erol Turan ve Metehan Temizel'in din-siyaset ilişkisinin oy verme davranışına etkilerini tespit etmek için Niğde ilinde yapılan araştırmadır. *Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma* adlı bu araştırmada farklı dini ve siyasi pozisyonların siyasal görüşler açısından benzerlik gösterdiği saptanmıştır.³⁵⁶ Eğitimli seçmenlerin yerel seçimlerde oy verme davranışlarını incelemek adına Kadir Canöz ve Ömer Bakan tarafından Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan *Türkiye 'de Eğitimli Seçmenlerin Yerel Seçimlerde Oy Verme Kriterleri* adlı araştırmada eğitimli seçmenlerin hizmet, aday, proje gibi faktörlere bakarak oy tercihini belirlediği ifade edilmiştir.³⁵⁷ Şennur Sezgin tarafından hazırlanan *Politika ve Ekonomi İlişkisi: Türkiye 'de Politik Konjonktürel Dalgalanmalar ve Ekonomik Oy Verme* adlı doktora tezinde ise ekonomik faktörlerin seçmenin oy verme davranışına etki ettiği ve genelde bunun bir seçim dönemi sonra iktidardaki partinin oylarına olumsuz yansıdığı

³⁵³ Birol Akgün, "Türkiye'de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, Cilt: I, Sayı: 4*, 2000, s. 75-92.

³⁵⁴ İbrahim Ethem Erdinç, "Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Davranışlarında Etkili Olan Faktörlere Yönelik Bir Araştırma", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, Cilt: II, Sayı: 1*, 2012, s. 55-70.

³⁵⁵ Betül Aydoğan Ünal, "Stratejik Oy Verme Davranışı: Sistemik Literatür İncelemesi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences, Cilt: XVII, Sayı: 4*, 2018, s. 1415-1424.

³⁵⁶ Erol Turan, Metehan Temizel, "Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 7*, 2015, s. 86-99.

³⁵⁷ Kadir Canöz, Ömer Bakan, "Türkiye'de Eğitimli Seçmenlerin Yerel Seçimlerde Oy Verme Kriterleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt: I, Sayı:37*, 2015, s. 483-509.

belirtilmiştir.³⁵⁸ Nilüfer Negiz ve Fulya Akyıldız'ın Uşak ilinde yaptıkları *Yerel Seçimlerde Seçmenin Tercihi Üzerinde Aday İmajının Etkisi: Uşak Örneği* isimli çalışma Uşak seçmenin aday imajına önem verdiğini göstermektedir.³⁵⁹

Görüldüğü üzere literatürde birçok değişken ve sosyo-ekonomik faktöre göre oy verme davranışları analiz edilmiştir. Ancak seçmenin politik bilincine odaklanan ve seçmenin oy verme davranışına dolaylı yoldan da olsa etki edecek demokrasi, cumhuriyet, siyasal kültür gibi kavramları teorik düzlemde inceleyerek araştırma bulgularıyla birleştirip analiz eden bir çalışma bulunmamaktadır. Bu bakımdan araştırma Muğla seçmenin politik bilincini tespit etmeye çalışan ilk araştırma olması bakımından önemlidir. Ayrıca seçmenlerin demokrasi ve cumhuriyet kavramlarına yönelik bakış açılarını ve oy verme kriterlerini de saptaması açısından da önem arz etmektedir.

3.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma verilerinin toplanmasından önce anket formu oluşturulurken uzman görüşü alınmış ve 50 kişilik bir grupla pilot araştırma yapılarak anket soruları ve soruların seçenekleri belirlenmiştir. Araştırma için verilerin toplanmasına Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan onay kararının alınmasının ardından 2022 yılının Aralık ayında başlanılmış ve 2024'ün Nisan ayında sona erdirilmiştir. Bu zaman aralığında Muğla ilinin 13 ilçesine gidilerek katılımcılarla yüz yüze görüşme yöntemiyle anket çalışması yapılmıştır. Toplanan verilerin cinsiyet ve yaş grubu olarak gerçek verilere yakın bir şekilde dağılmasına özen gösterilmiştir. Her ilçede yapılan veri toplama işlemi sonrasında anket formları cinsiyete bağlı olarak tasnife tabi tutulmuş ve düzenlenmiştir. Böylece araştırmanın cinsiyet dağılımının gerçeğe yakın çıkması sağlanmıştır.

Anket formunda öncelikle cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, gelir durumuna ilişkin demografik sorulardan oluşmaktadır. Yine aynı soru grubu içerisinde

³⁵⁸Şennur Sezgin, *Politika ve Ekonomi İlişkisi: Türkiye 'de Politik Konjonktürel Dalgalanmalar ve Ekonomik Oy Verme*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir 2005.

³⁵⁹ Nilüfer Negiz, Fulya Akyıldız, "Yerel Seçimlerde Seçmenin Tercihi Üzerinde Aday İmajının Etkisi: Uşak Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 15, 2012, s. 171-199.

kişilerin kendini hangi siyasal pozisyonda gördüğü (aşırı sol, sol, merkez sağ vs.) yakın bulunan siyasal kimlik (Kemalist, muhafazakâr vs.), siyasal bilgileri elde ettiği kaynaklar (aile, arkadaş grubu vs.), siyasal bilgiler için aktif kullandıkları sosyal medya (Twitter, YouTube vs.) sorulmuştur. Bu sorulardan hedef kişilerin kendisini bir siyasal kimlik içerisinde tanımlayıp tanımlamadıkları, eğer tanımlıyorlarsa hangi kaynaktan bu kimliği elde ettiklerini anlamaktır. Daha sonraki sorular teorik yapıya uygun olarak ideal yurttaşın kim olduğu, en iyi yönetimin hangisi olduğu, niçin oy kullandığı, oy verirken en çok neye dikkat ettiği, herkesin oy hakkı olması gerektiğini kabul edip etmediğine yönelik sorular sorulmuştur. Bu sorularla hedeflenen kişiler seçim ve seçmen kavramlarına nasıl baktığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Likert soru grubuyla yurttaşlık ve seçmenlik bilinci, oy verme sürecinin öncesi, esnası ve sonrasına yönelik sorular sorulmuştur. Bu sorularla yine kişilerin hangi yönetime yakın durdukları, seçmenler için yönetimin ne anlama geldiği, oy verme süreçlerinde hangi kriterleri dikkate aldıkları, oy verme sürecini takip edip etmedikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Likert ölçekli sorularda bazen özensiz davranabileceği ve beş seçenek arasında herhangi bir tercihte bulunduğu düşüncesiyle katılımcıların özellikle kritik sorularda daha net cevaplar verilmesini istediğimiz Evet-Hayır şeklinde sorduğumuz sorular vardır. Daha sonra ilk başta sorduğumuz sorulara yönelik kontrol soruları şeklinde sorular sorulmuştur. Örneğin kendisini tanımladığı siyasal kimlikle oy verdiği siyasal parti arasında doğrudan bir ilişki olup olmadığına yönelik sorular sorulmuştur. Yine kendi seçim çevresindeki temel bilgiyi ölçen iki soru sorulmuştur. Demokrasi ve özellikle cumhuriyetin üzerinde durduğu bilinçli yurttaş ve bilinçli seçmenin kim olduğuna yönelik fikirlerini beyan edebilecekleri açık uçlu sorular bulunmaktadır. Bilinçli seçmenin ülke ve yerel gündemden haberdar olup olmadığını ve bu çerçevede bu haberleri nereden takip ettiğine yönelik de açık uçlu sorular sorulmuştur. Sorular oluşturulurken katılımcıların gerçekten ne düşündüğünü anlamaya çalışılırken kontrol sorularına da yer verilmiştir. Yurttaşlık ve Seçmenlik Bilinci tablosu 16 olumlu, 1 olumsuz ve 1 kontrol sorusu olmak üzere 18 sorudan oluşmaktadır. İkinci tabloda Oy Verme Bilinci ile ilgili sorular vardır ve tablo 20 olumlu ve 1 kontrol sorusu olmak üzere 21 sorudan oluşmaktadır. Araştırmanın son bölümünde ise katılımcılara iki açık uçlu soru yöneltilmiştir. Katılımcılardan iki soru için minimum bir maksimum üç cevap vermesi istenmiştir. Araştırma formundan toplam 3 adet kontrol sorusu

bulunmaktadır. Kontrol sorusuna verilen yanlış cevapların olduğu formlar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Böylece anketin güvenilirliği yükseltilmeye çalışılmıştır.

3.5. VERİLERİN ANALİZİ

Anket formunun en önemli bölümleri Yurttaşlık ve Seçmenlik, Oy Verme Bilinci ve Genel değerlendirmeden oluşan üç tablodur. Yurttaşlık ve Seçmenlik ile Oy Verme ile ilgili sorular 5'li Likert tipindedir. Yurttaşlık ve Seçmenlik Bilinci soruları 16 olumlu, 1 olumsuz ve 1 kontrol sorusundan oluşurken, Oy Verme Bilinci soruları ise 20 olumlu ve 1 kontrol sorusundan oluşmaktadır. Genel değerlendirme bölümünde ise 15 olumlu, 1 olumsuz ve 1 kontrol sorusu olmak üzere 17 soru vardır. Olumsuz sorular güvenilirlik değeri hesaplaması için sisteme ters kodlanmıştır. Anketin verilerini daha iyi analiz edebilmek adına Yurttaşlık ve Seçmenlik ile ilgili sorular "Demokrasi-Cumhuriyet algısı" ve "İyi Yurttaş ve Seçmen algısı" olarak iki alt gruba, Oy Verme ile ilgili sorular ise "seçim dönemi öncesi bilinçlilik ve oy verme kriterleri", "seçim döneminde bilinçlilik ve oy verme kriterleri" ve "seçim dönemi sonrasında bilinçlilik ve oy verme kriterleri" olmak üzere üç alt gruba ayrılarak analiz yapılmıştır.

3.5.1. Anketin Geçerliliği

Anket formu hazırlanmadan önce bir siyaset bilimci, bir eğitimci, bir sosyolog ve bir istatistikçi den uzman görüşü alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda anket formu hazırlanmış, 50 kişilik pilot uygulaması yapılmış ve bu uygulama neticesinde anket soruları son halini almıştır. Son olarak anket formu tekrar uzman görüşüne sunulmuş ve onaylandıktan sonra Etik Kurulu izni almak için kurula gönderilmiştir ve onay alınmıştır.

3.5.2. Güvenilirlik ve Normallik Analizi

Nicel verilerin analizi için IBM SPSS Statistics 22 programı kullanılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik oranları aşağıdaki gibidir;

Tablo 3.4. Araştırmanın Güvenilirlik Değeri

Cronbach Alpha	,711	58
-----------------------	------	----

Tablo 3.4.'te görüldüğü üzere SPSS programı kullanılarak yapılan güvenilirlik analizinde anketin Cronbach Alpha değeri .71 olarak ölçülmüştür. Bazı kaynaklarda farklılık gösterse de bir ölçme aracının güvenilirlik oranı en az .70 olmak zorundadır.³⁶⁰ Bu değere bakıldığında anketin güvenilir olduğunu görülmektedir. Anket soruları içinde bağımsız değişken olan sorular ile anketin sonunda yer alan parti aidiyeti, açık uçlu sorular analizin dışında tutulmuş ve yalnızca 58 soru analize dahil edilmiştir. Bu durum diğer analizler için de geçerlidir.

Analizler yapılırken SPSS programından yararlanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak alınmıştır. Veriler tamamen girildikten sonra istatistiksel işlemlere başlamak için normal dağılım olup olmadığı ve varyansların homojenliğinin tespiti için Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmıştır.

Tablo 3.5. Araştırmanın Skewness ve Kurtosis Değerleri

	İstatistik	Standart Hata
Ortalama	2,8169	,01117
Skewness	,686	,125
Kurtosis	,1488	,250

Bilimsel birçok yayında normallik testi için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin sonuçlarına bakılmaktadır. Ancak literatürdeki yayınlara göre özellikle sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda bu testlere bakmanın yanıltıcı olabileceği ve normallik analizi için Skewness ve Kurtosis değerlerine bakmanın daha doğru olduğu yazmaktadır. Bu değerlere göre -2 ve +2 aralığında olan çalışmalar normal dağılmış kabul edilir.³⁶¹ Bu sonuçlara göre anket çalışması normal dağılmış görülmektedir. Bu sebeple, nicel verilerin analizinde betimsel istatistiklerin yanında bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Anlamlı farkların kaynağını bulabilmek adına TUKEY testinden yararlanılmıştır.³⁶²

³⁶⁰ Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 2017.

³⁶¹ Darren George, Paul Mallery, *IBM SPSS Statistics 29 Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 46. basım., London: Routledge, 2024.

³⁶² Büyüköztürk vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 2017.

3.6. ARAŞTIRMA SORULARI VE HİPOTEZLERİ

Araştırma soruları:

- 1) Muğla seçmenin demokrasi ve cumhuriyet kavramlarına yönelik algısı ne yöndedir?
- 2) Muğla seçmenine göre iyi bir yurttaş ve seçmen hangi özelliklere sahip olmalıdır?
- 3) Muğla seçmenin demokrasi-cumhuriyet kavramları ve siyasal sistem hakkındaki bilgi ve bilinç düzeyi nasıldır?
- 4) Muğla seçmenin bilinç düzeyi oy verme davranışlarına nasıl yansımaktadır?

Araştırmanın Hipotezleri:

- H1. Muğla seçmeni demokrasi kavramına nazaran cumhuriyet kavramı hakkında daha olumlu algıya sahiptir.
- H2. Muğla seçmenin iyi yurttaş ve seçmen algısında devleti öne çıkaran, vatanseverlik temelli, toplumsal faydayı önceleyen bir eğilime sahiptir.
- H3. Cinsiyet açısından bakıldığında demokrasi ve cumhuriyet kavramlarına yaklaşımda anlamlı bir farklılık vardır.
- H4. Eğitim düzeyi arttıkça demokrasiye yönelik olumlu bakış açısı azalmaktadır.
- H5. Seçmenlerin kendilerini ifade ettikleri siyasal pozisyon ile bilinçli seçmen tanımları ve beklentileri farklılaşır.
- H6. Muğla seçmeni üzerinde geleneksel siyasal bilgi edinme yöntemleri güçlü değildir.
- H7. Muğla seçmeni kendisini siyasal görüş olarak hangi pozisyonda tanımlarsa tanımlasın Atatürkçülük ve Sosyal Demokrasi üst siyasal kimliktir.
- H8. Seçim döneminde seçmenlerin siyasal konulara ilgileri daha fazla artmaktadır.

H9. Seçim öncesi, seçim dönemi ve seçim sonrası siyasal bilinçleri en yüksek kişiler erkeklerdir.

3.7. BULGULAR VE YORUMLAR

Başlıkta araştırma verilerinin analizlerinden elde edilen bulgular ve bulguların yorumlamaları yer almaktadır. Araştırma analiz edilirken yukarı bahsi geçen alt soru grupları dikkate alınmıştır. Daha sonra açık uçlu sorulara verilen yanıtlar tablo halinde verilip analiz edilmiştir.

3.7.1. Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Soru Grubuna İlişkin Bulgular

Bu grup oluşturulurken Yurttaşlık ve Seçmenlik Bilinci sorularının demokrasi ve cumhuriyet ile alakalı olanları dikkate alınmıştır. Bu alt soru grubunun oluşturulmasındaki amaç, Muğla seçmenin demokrasi ve cumhuriyet kavramlarını nasıl algıladığı ve bu kavramlar hakkındaki görüşlerinin olumlu olup olmadığını saptamaktır. Soruların seçenekleri klasik 5'li Likert tipindedir.

Tablo 3.6. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları

Sorular	Ortalama
Demokrasi çoğunluğun yönetimidir.	3,36
Demokrasi elitlerin/belli bir grubun yönetimidir.	2,95
Cumhuriyet kurumlar ve erdemli ilkelerle yönetimidir.	4,31
Cumhuriyet bilinçli ve ilkeli yurttaş demektir.	4,45
Seçime katılımın yüksek olması demokrasinin güçlendirilmesinde önemlidir.	3,96
Genellikle seçmenler hem yönetme hem de yönetilme hakkında gerekli bilgiye sahiptirler.	2,57
Yöneticiler çoğunlukla toplum için en iyi olanı araştırır ve yerine getirir.	2,55
İyi işleyen bir demokrasi için toplumun aşırı yoksul ve aşırı zengin olmamalıdır.	3,74

Sonuçlara bakıldığında seçmenlerin cumhuriyet kavramına ilişkin algıları demokrasi kavramına ilişkin algılarından daha olumludur. Demokrasinin güçlenmesi için seçime katılımın önemli olduğuna dair bir eğilim tespit edilmiştir. Ayrıca seçmenin demokratik düzende seçmene çok da güvenmediği ortaya çıkmaktadır. Özellikle yüz yüze anket sorularının cevaplanması sırasında genç seçmenlerin büyük

bir çoğunluğunda eğitilmiş ve siyasal anlamda bilgili olmayan kişilerin oy kullanma hakkı olmaması gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Gençler siyasetin gençleşmesini talep etmektedir. Yönetici ve katılım konusunda daha genç kişileri görmek istemektedir. Ankete katılanlar ayrıca yöneticilere karşı bir güvensizlik eğilimine sahiptir. Yine yüz yüze görüşmelerde dikkat çekici ifadelerden birisi seçmenlerin çoğunun iktidar ve muhalefet liderleri arasında bir fark görmediğini ve hepsinin halkın çıkarı yerine kendi çıkarını önceliğini söylemeleridir. Seçmenler fırsat eşitliğinin ve gelir düzeyi farkının minimum seviyede olmasının bir ülkenin demokrasisine pozitif katkı yapacağı görüşüne katılma eğiliminde olduğu söylenebilir. Son olarak katılımcıların demokrasinin çoğunluğun yönetimi olduğuna katılma eğilimi gösterdiği ifade edilebilir. Tezin birinci bölümünde demokrasilerdeki bu tehlikeden söz edilmiştir. Bu nedenle, araştırmaya katılan seçmenlerin demokrasiyi çoğunluğun yönetimi olarak görme eğilimi gösterdikleri söylenebilir.

Tablo 3.7. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Df	P
Kadın	191	3,2729	,45348	1,909	383	,057
Erkek	194	3,1869	,43100			

Tablo 3.7.'de görüldüğü gibi kadın ve erkek seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet algısı düzeylerinin karşılaştırılması için yapılan t-testi sonrasında bu grupların Demokrasi-Cumhuriyet algıları düzeyi sonuçları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($T=1,560=P>.05$).

Tablo 3.8. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
18-24	44	3,0511	,49291
25-35	75	3,2400	,44063
36-45	76	3,2155	,42160
46-55	76	3,3289	,41525
56-65	54	3,2153	,47733
66-75	39	3,2853	,41651

76 ve üzeri	21	3,1905	,42134
Toplam	385	3,2295	,44381

Tablo 3.8.'de görüldüğü üzere seçmenlerin yaşlarına göre Demokrasi-Cumhuriyet algısının yüksek düzeyde olduğu yaş grubu "46-55 yaş" aralığıdır. Farklı sorularla bu tabloyu analiz ettiğimizde seçmenler cumhuriyete olumlu bakmaya daha yakın, demokrasiye ise daha eleştirel bakma eğilimindedir. Katılımcılar %80 gibi bir yüksek oranda demokrasi ve cumhuriyet gibi çoğulcu bir yönetimi tercih etmektedir. Yukarıdaki anlatımda yüz yüze görüşmelerde genç seçmenlerin bazı kişilerin oy kullanmasına olumlu yaklaşmadıkları ifade edilmiştir. Bu bağlamda genç seçmenlerin tek kişinin bilgece yönetimi ve diktatörlük gibi rejimlerin yerine demokrasiyi kötünün iyisi olarak tercih ettikleri, fakat demokrasinin genel ve eşit oy ilkesinde bir değişiklik olması gerektiği düşüncesinde oldukları ifade edilebilir.

Tablo 3.9. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	2,339	6	,390	2,010	,063
Gruplar İçi	73,297	378	,194		
Toplam	75,636	384			

Tablo 3.9.'da görüldüğü gibi seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet algısı düzeylerinin yaşa göre ilişkisi ANOVA testine tabi tutulduğunda çok büyük bir farklılık ve zıtlık saptanmamıştır ($P>.05$). Bu verilerden hareketle, gençler, orta yaş ve yaşlı gruba baktığımızda demokrasi ve cumhuriyet karşısında çoğulcu olmayan bir yönetimi tercih etmedikleri değerlendirilebilir. Katılımcıların çoğunluğu çoğulcu bir yönetimde hemfikirdir.

Tablo 3.10. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Diplomasız okur-yazar	9	3,3750	,35355
İlkokul	36	3,3229	,51267

Ortaokul	59	3,2267	,37390
Lise	146	3,1815	,46518
Ön Lisans	29	3,3362	,35842
Lisans	98	3,2079	,44183
Lisansüstü	8	3,4219	,52158
Toplam	385	3,2295	,44381

Tablo 3.10.'da görüldüğü üzere seçmenlerin eğitim durumlarına göre Demokrasi-Cumhuriyet algısı düzeylerinin ortalaması arasında çok büyük bir farklılık yoktur. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde en yüksek ortalama "lisansüstü" grubunda, en düşük ortalama ise "lise" grubundadır.

Tablo 3.11. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	1,513	6	,252	1,286	,262
Gruplar İçi	74,122	378	,196		
Toplam	75,636	384			

Tablo 3.11.'e bakıldığında seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet algısı düzeylerinin eğitim durumuna göre ilişkisinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($P>.05$).

Tablo 3.12. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
İşsiz	25	3,2000	,37151
Öğrenci	26	3,0144	,54121
Özel sektör işçi/memur	95	3,1908	,43791
Kamu işçi/memur	71	3,2852	,43568
Esnaf	49	3,2347	,38833
Ev hanımı	40	3,4219	,43272
Emekli	79	3,2057	,45337
Toplam	385	3,2295	,44381

Tablo 3.12'de görüldüğü gibi seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet algı düzeyleri ortalamasının en yüksek olduğu meslek grubu "ev hanımı"dır. En düşük ortalama ise "öğrencilerdedir". Diğer meslek gruplarının ortalamaları hemen hemen birbirine yakın düzeydedir.

Tablo 3.13. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	3,114	6	,519	2,705	,014
Gruplar İçi	72,522	378	,192		
Toplam	75,636	384			

Tablo 3.13.'de görüldüğü üzere seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet algı düzeyleri ile meslek grupları arasındaki ilişkide anlamlı bir farklılık vardır. Oluşan farklılığın hangi gruplar arasında olduğuna dair yapılan TUKEY testi neticesinde ev hanımlarının öğrencilere göre Demokrasi-Cumhuriyet kavramlarına ilişkin olumlu algı düzeylerinin daha iyi olduğu saptanmıştır. Bu veriden hareketle genç seçmenlerin demokrasiye yönelik algılarının olumsuz olduğu söylenebilir. Genç seçmenler bu görüşlerini gelecekte de devam ettirirlerse demokrasiye yönelik bir değişiklik talebini yükseltebilirler ya da demokratik süreçlere olan güvenlerini yitirerek apolitik olabilirler.

Tablo 3.14. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
5001-10000	9	3,1772	,46742
10001-15000	32	3,1797	,50495
15001-20000	58	3,3147	,42550
20001-25000	67	3,1884	,43703
25001-50000	146	3,4167	,30619
50000 ve üzeri	73	3,3031	,38467
Toplam	385	3,2295	,44381

Tablo 3.14'e bakıldığında bütün ortalamaların birbirine yakın olduğu görülmektedir. En yüksek ortalama 25001-50000 lira gelir grubunda bulunan seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet algı düzeyi ortalamasına aittir. En düşük ortalama ise 5001-10000 lira arası gelir grubunda bulunmaktadır. Bu verilerden hareketle yüksek gelirli seçmenlerin düşük gelirli seçmenlere göre Demokrasi-Cumhuriyet algı düzeyinin daha yüksek olduğu yorumu yapılabilir. Ancak aralarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını anlamak için ANOVA testi yapılması lazımdır.

Tablo 3.15. Seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet Algısı Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	1,722	5	,344	1,766	,119
Gruplar İçi	73,913	379	,195		
Toplam	75,636	384			

Tablo 3.15.'e bakıldığında seçmenlerin Demokrasi-Cumhuriyet algısı düzeylerinin gelir durumuna göre ilişkisinde çok büyük bir farklılık saptanmamıştır ($P>.05$).

Tablo 3.16. Sizce En İyi Yönetim Hangisidir? Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde
Temsili demokrasi	204	53,0
Doğrudan demokrasi	113	29,4
Diktatörlük	6	1,6
Tek kişinin bilgece yönetimi	36	9,4
Askeri yönetim	4	1,0
Hiçbiri	20	5,2
Diğer	2	0,5
Toplam	385	100,0

Tablo 3.17. Niçin Oy Kullanırsınız? Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde
Vatandaşlık vazifem olduğu için	174	45,2
Zorunlu olduğu için	4	1,0
Karşı görüşün kazanmaması için	21	5,5
Savunduğum görüşün kazanması için	93	24,2
Bir oy bile önemli olduğu için	92	23,9
Hiçbiri	1	0,3
Toplam	385	100,0

Tablo 3.18. Sizce Kimler Oy Kullanmamalı? Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde
Belli bir yaştan altındakiler veya üstündekiler	28	7,3
Seçmenlik testini geçemeyenler	32	8,3
Yüz kızartıcı suç işleyenler	68	17,7
Son iki nesli Türkiye'de doğmayanlar	117	30,4
Eğitimli olmayanlar	69	17,9
Hiçbiri	71	18,4
Toplam	385	100,0

Tablo 3.19. Seçmenlerin Genel ve Eşit Oy Hakkı Sorularına Verdikleri Yanıtların Yüzdesel Dağılımı

Sorular	Evet	Hayır
Herkese oy kullanmadan önce siyasal bilinç testi yapılmalıdır.	%68,6	%31,4
Herkesin eşit oy hakkı olmalıdır.	%75,6	%24,4
Bilinçli bir seçmen olduğumu düşünüyorum.	%77,7	%22,3

Tablo 3.16'da görüldüğü üzere seçmenlerin %80 gibi büyük bir çoğunluğu demokratik yönetimleri en iyi yönetim olarak görmektedir. Demokrasiye yönelik

eleştirel tutumlar seçmende var olsa da demokrasiyi kötünün iyisi olarak tercih ettiği söylenebilir. Ancak Tablo 3.18 ve 3.19'a bakıldığında demokrasinin genel oy ilkesine yönelik olumsuz bir algı söz konusudur. Seçmenlerin büyük bir çoğunluğu son iki neslinin Türkiye'de doğmama, eğitilmiş olmama, yüz kızartıcı suç işleme gibi durumlarda seçmenin oy hakkının olmamasından yana görüş belirtmişlerdir. Ayrıca oy kullanacak yaşa gelen kişilerin siyasal bilinç testine tabi tutulup başarılı olması neticesinde oy verme hakkına sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yüz yüze görüşme esnasında ise eşit oyun olması gerektiğinin ancak bunun testi geçen ve seçmen olabilen kişiler arasında var olmasını istemektedirler. Tablo 3.17 incelendiğinde seçmenlerin yarıya yakını vatandaşlık vazifesi olarak gördüğü için oy kullandığını belirtmiştir. Ancak %30'luk gibi önemli bir kesim savunduğu görüşün kazanması veya karşı görüşün kazanamaması için oy verdiğini ifade etmiştir. Bu sonuç Muğla seçmeni içerisinde parti kimliği ve sosyolojik modele göre oy veren seçmenlerin azımsanamayacak derece varlığını ispatlamaktadır.

3.7.2. İyi Yurttaş ve Seçmen Algısı Soru Grubuna İlişkin Bulgular

Bu alt soru grubunu oluşturmadaki amaç seçmenlerin yurttaş ve seçmen kavramlarına olan algılarının pozitif yönlü olup olmadığı ve iyi bir yurttaş ve seçmenin nasıl olması gerektiğine dair fikirlerini tespit etmektir. Bu sorular da klasik 5'li Likert tipindedir.

Tablo 3.20. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları

Sorular	Ortalama
Bir yurttaşın en önemli görevlerinden biri vergi vermektir	4,44
Bir yurttaşın en önemli görevlerinden biri askerlik yapmaktır	4,27
Oy vermek zorunlu bir vatandaşlık görevidir	3,64
İyi bir yurttaş devletin koyduğu anayasayı/yasaları sorgulamadan harfiyen uyar	3,25
Toplumsal fayda bireysel faydadan önemlidir, bireysel haklardan taviz verilebilir	4,13

İyi bir seçmen olabilmek için yurttaşlık eğitimi verilmelidir	4,42
İyi bir yurttaş/seçmen toplumsal ve siyasal konulara duyarlı insandır	4,25
Bilinçli seçmen gerçek ve yalanı ayırt edebilen, algısı yüksek insandır	4,31
Vatanın bütünlüğü ve korunması için seve seve canımı veririm	4,38

Tablo 3.20.'de görüldüğü üzere en yüksek ortalama "Bir yurttaşın en önemli görevlerinden biri vergi vermektir" ifadesindedir. En düşük ortalama ise "İyi bir yurttaş devletin koyduğu anayasayı/yasaları sorgulamadan harfiyen uyar" cümlesinde bulunmaktadır. Seçmenlerin vergi vermek, askerlik yapmak ve gerektiğinde vatani için can vermenin iyi bir yurttaşın özellikleri arasında olduğunu düşünme eğiliminde oldukları söylenebilir. Her ne kadar en düşük ortalama sahip olsa da "İyi bir yurttaş devletin koyduğu anayasayı/yasaları sorgulamadan harfiyen uyar" cümlesine katılma oranının 3'ten fazla olmasından dolayı (3,2545) araştırmaya katılanlar arasında devletçi bir eğilimin biraz daha fazla olduğu ifade edilebilir. Ayrıca "Toplumsal fayda bireysel faydadan önemlidir, bireysel haklardan taviz verilebilir" cümlesine katılma oranı da bir hayli yüksektir (4,1351). Bu veri bize araştırmaya katılan seçmenlerin bireyci olmaktan ziyade toplumcu bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3.21. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Df	P
Kadın	191	3,8546	,42492	,220	383	,826
Erkek	194	3,8408	,75485			

Tabloda görüldüğü üzere kadın ve erkek seçmenlerin Yurttaş-Seçmen algısı düzeylerinin karşılaştırılması için yapılan t-testi sonrasında bu grupların Yurttaş-Seçmen algıları düzeyi ilişkileri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($T=,220=P>.05$).

Tablo 3.22. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
18-24	44	3,8258	1,03051
25-35	75	3,8504	,38381
36-45	76	3,8173	,85021
46-55	76	3,8085	,41280
56-65	54	3,8745	,37574
66-75	39	3,9658	,45681
76 ve üzeri	21	3,8466	,47593
Toplam	385	3,8476	,61300

Tabloda görüldüğü gibi seçmenlerin yaşlarına göre iyi Yurttaş-Seçmen algısı düzeylerinin ortalamalar birbirine yakın oranlardadır. Aralarında çok az farklar bulunmasına rağmen en yüksek ortalama 66-75 yaş aralığında iken, en düşük ortalama 46-55 yaş aralığındadır.

Tablo 3.23. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	,792	6	,132	,348	,911
Gruplar İçi	143,503	378	,380		
Toplam	144,295	384			

Tablo 3.23.'e göre seçmenlerin Yurttaş-Seçmen algısı düzeylerinin yaş gruplarına göre ilişkisinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($P>.05$).

Tablo 3.24. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Diplomasız okur-yazar	9	3,9506	,25526
İlkokul	36	3,9475	,52284
Ortaokul	59	3,8776	,42520
Lise	146	3,8166	,41340

Ön Lisans	29	3,5939	,51200
Lisans	98	3,9048	,95261
Lisansüstü	8	3,8472	,32496
Toplam	385	3,8476	,61300

Tabloya bakıldığında seçmenlerin iyi Yurttaş-Seçmen algısı düzeylerinin eğitim durumlarına göre oranları görülmektedir. Bu veriden hareketle, iyi yurttaş-seçmen algısı sorularına olumlu cevap verenler arasında en yüksek ortalama diplomasız okur-yazar grubundadır. Bu doğrultuda eğitim düzeyi düşük olan seçmenlerin iyi yurttaş ve seçmeni vergi verme, askerlik yapma, yasalara harfiyen uyma, toplumsal faydayı önde tutma, siyasal toplumsal konulara duyarlı olma, oy verme, iyi eğitilmiş olma, vatanın bütünlüğünü önceleme gibi kriterlere çok daha yüksek oranda katıldığı ifade edilebilir. Eğitim düzeyi yükseldikçe bu kriterlere yönelik daha eleştiriler bir tutum görünmektedir. Ancak eğitim gruplarıyla iyi yurttaş-seçmen arasında çok büyük bir fark olup olmadığını diğer sorularla analiz etmek gerekir.

Tablo 3.25. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	2,836	6	,473	1,263	,274
Gruplar İçi	141,459	378	,374		
Toplam	144,295	384			

Tablo 3.25.'e göre seçmenlerin Yurttaş-Seçmen algısı düzeylerinin eğitim durumu gruplarına göre ilişkisinde çok büyük bir zıtlık ve farklılık saptanmamıştır ($P>.05$).

Tablo 3.26. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
İşsiz	25	4,0533	1,28865
Öğrenci	26	3,7521	,34614
Özel sektör işçi/memur	95	3,7287	,48071

Kamu işçi/memur	71	3,8685	,81483
Esnaf	49	3,8073	,52253
Ev hanımı	40	4,0000	,36376
Emekli	79	3,8861	,37867
Toplam	385	3,8476	,61300

Tablo 3.26'da görüldüğü gibi bazı meslek grupları arasında Yurttaş-Seçmen algısı düzeyi açısından büyük farklar bulunmamaktadır. En yüksek ortalamalar İşsiz ve Ev hanımı gruplarına aittir. Özel sektör işçi/memur grubu en düşük ortalama sahiptir. Emekli, Kamu işçi/memur ve Etnaf gruplarının da katılmaları ortalama seviyededir.

Tablo 3.27. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	3,796	6	,633	1,702	,119
Gruplar İçi	140,499	378	,372		
Toplam	144,295	384			

Tablo 3.27.'ye göre seçmenlerin Yurttaş-Seçmen algısı düzeylerinin meslek gruplarına göre ilişkisinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($P>.05$).

Tablo 3.28. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
5001-10000	9	3,9012	,53416
10001-15000	32	3,7535	,50465
15001-20000	58	3,8525	,44851
20001-25000	67	3,8507	,42224
25001-50000	146	3,8836	,82173
50000 ve üzeri	73	3,8037	,41389
Toplam	385	3,8476	,61300

Tablo 3.28 incelendiğinde gelir durumlarının seçmenlerin Yurttaşlık-Seçmen algısına dikkate değer bir katkı yapmadığı görülmektedir. Ancak tıpkı Tablo 3.20.'de olduğu gibi burada da kişi sayısından kaynaklı bir durum söz konusudur. En yüksek

ortalama 5001-10000 grubuna aittir. 25001-50000 grubunun ortalamasına bakıldığında 146 kişi bu grupta bulunmasına rağmen 5001-10000 grubunun ortalamasıyla arasında sadece 0,2'lik bir fark vardır. Buradan hareketle istatistiksel olarak olmasa da mantıksal olarak 25001-50000 grubu en yüksek ortalamaya sahiptir.

Tablo 3.29. Seçmenlerin İyi Yurttaş-Seçmen Algısı Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	,641	5	,128	,338	,890
Gruplar İçi	143,654	379	,379		
Toplam	144,295	384			

Tablo 3.29.'a göre seçmenlerin Yurttaş-Seçmen algısı düzeylerinin gelir durumu gruplarına göre ilişkisinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ($P>.05$). Katılımcıların iyi yurttaş ve seçmen algısı, yani vergi verme, askerlik yapma, yasalara harfiyen uyma, toplumsal faydayı önde tutma, siyasal toplumsal konulara duyarlı olma, oy verme, iyi eğitilmiş olma, vatanın bütünlüğü öncelikle demografik özellikler dikkate alındığında (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir durumu) çok büyük bir farklılık tespit edilmemiştir. Genellikle katılımcılar eğitim sisteminde toplumsal yaşantıda beklenen cevaplara uygun olacak şekilde iyi yurttaş ve seçmen tanımı yapmıştır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu iyi yurttaş ve seçmenin ilkeleri konusunda hemfikirdir. Bu yurttaş ve seçmen tipolojisine baktığımızda daha çok Fransız cumhuriyetçiliğine yakın görüşleri ifade ettikleri görülmektedir.

Tablo 3.30. Sizce İdeal Yurttaş Kimdir? Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde
Vergi verendir	73	19,0
Ulusal kimlik bilincine sahip olandır	75	19,5
Hukuka uyandır	48	12,5
Yurttaşlık erdemine sahip olandır	103	26,8

Toplumsal fayda için bireysel faydadan vazgeçendir	84	21,8
Hiçbiri	2	0,5
Toplam	385	100,0

Tabloda görüldüğü üzere seçmenin ideal yurttaş tanımlamaları yukarıda anlatılanları doğrular niteliktedir. Seçmenlerin büyük bir çoğunluğu Fransız cumhuriyetçiliğinin idealize ettiği yurttaş tipolojisine uygun cevaplar vermiştir. Cevaplar arasında en çok öne çıkan kavramlar erdem, toplumsal fayda ve ulusal kimlik bilincidir.

3.7.3. Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Soru Grubuna İlişkin Bulgular

Bu gruptaki sorularla amaçlanan Muğla seçmeninin seçim öncesi dönemde oy verme davranışına yönelik bilinç, farkındalık düzeyi ve oy kullanma saiklerini saptayabilmektir. Bu sorular klasik 5'li Likert tipindedir.

Tablo 3.31. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları

Sorular	Ortalama
Partinin liderine önem veririm.	4,02
Partinin ideolojisine önem veririm	4,58
Hayat pahalılığının olup olmaması oy tercihimde etkilidir.	4,17
Ülkenin siyasal ve ekonomik koşulları nedeniyle oy tercihim değişirebilir.	3,81
Ülkenin, ilin-ilçenin siyasal gündemini yakından takip ederim.	3,78
Sandığa gitmeden önce hangi partiye oy vereceğim nettir.	4,56

Tabloda görüldüğü üzere Muğla seçmeninin oy verme davranışı açısından seçim dönemi dışındaki parti özelliklerine önem vermekte, oy vereceği/verebileceği partilerin liderlerine ve ideolojilerine de dikkate almaktadır. Seçmenlerin seçim dönemi öncesinde ülkenin ekonomik durumu, özellikle enflasyonun olup olmadığı oy tercihlerini değiştirebilmektedir. "Ülkenin siyasal ve ekonomik koşulları nedeniyle oy tercihim değişirebilir" 3,81, "Hayat pahalılığının olup olmaması oy tercihimde etkilidir" 4,17 olarak bulunmuştur. Her iki veri farklı görünse de hayat pahalılığı gibi somut bir durumla karşılaştığında seçmen siyasal tercihinin daha kolay

değiştirmektedir. Ancak biraz daha muğlak herkese göre farklı bir anlamı içerebilecek ülkenin siyasal ve ekonomik koşulları nedeniyle oy tercihinin değiştiği durumda ise seçmen biraz daha çekinceli davranmaktadır. Yine seçmen gündemi takip ortalamaları ortalamasının üstündedir. Katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlarda kendi görüşlerine yakın veya destekleyecek TV ve gazeteyi takip ettiğini söylemektedir. Ayrıca seçmenin büyük çoğunluğu oy vereceği partiyi oy gününden önce belirlemekte ve kararlı bir şekilde sandığa gitmektedir. Son olarak tabloya bakıldığında seçmenlerin büyük çoğunluğunun ekonomik/rasyonel oy verme modeline uygun olacak şekilde siyasal tercihinin belirlediği söylenebilir.

Tablo 3.32. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Df	P
Kadın	191	4,1082	,47963	-2,166	383	,031
Erkek	194	4,2113	,45431			

Tablo 3.32.'ye bakıldığında seçmenlerin cinsiyetleri ile seçim öncesi dönemdeki bilinçlilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır ($P < .05$). Bu verilere göre erkeklerin kadınlara nazaran seçim öncesi dönemdeki bilinçlilik düzeyleri daha iyidir. Bu veriler ışığında kadınların seçim dönemi gelmeden önce siyasete ilgilerinin erkeklerle nazaran daha düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 3.33. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
18-24	44	4,1098	,44161
25-35	75	4,1622	,53900
36-45	76	4,2478	,45010
46-55	76	4,1952	,40496
56-65	54	4,1049	,49239
66-75	39	4,1410	,50515
76 ve üzeri	21	3,9921	,39256

Toplam 385 4,1602 ,46928

Tabloda çıkan sonuçlar incelendiğinde seçim öncesi dönemde bilinçlilik düzeyi en yüksek olan grup 36-45 yaş aralığındaki seçmenlerdir. En düşük grup ise 76 ve üzeri yaş grubunda bulunan seçmenlerdir. 66-75 yaş grubu istisna olmak üzere seçmenlerin 45 yaşına kadar geçen süreçte seçim öncesi dönemdeki bilinçlilikleri artmakta, 45 yaşından sonra yaşlılık evresine doğru giderken bu bilinç düzeylerinin düşme eğiliminde olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3.34. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	1,561	6	,260	1,185	,314
Gruplar İçi	83,006	378	,220		
Toplam	84,567	384			

Test sonuçlarına bakıldığında seçmenlerin yaşları ile seçim öncesi dönemdeki bilinçlilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($P>.05$).

Tablo 3.35. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Diplomasız okur-yazar	9	3,8148	,25610
İlkokul	36	4,0787	,50314
Ortaokul	59	4,1582	,45949
Lise	146	4,1884	,46948
Ön Lisans	29	4,0057	,51847
Lisans	98	4,2211	,43591
Lisansüstü	8	4,2292	,59720
Toplam	385	4,1602	,46928

Tablo 3.35'te görüldüğü gibi en yüksek ortalama lisansüstü grubunda, en düşük ortalama ise diplomasız okur-yazar grubundadır. Tablonun geneli dikkatli incelendiğinde eğitim düzeyinin yüksekliği ile seçim öncesi dönemde bilinçlilik

düzeyinin artması arasında paralel bir ilişki söz konusudur. Bu yoruma sadece ön lisans grubu istisna oluşturmaktadır.

Tablo 3.36. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	2,522	6	,420	1,936	,074
Gruplar İçi	82,045	378	,217		
Toplam	84,567	384			

Tablo 3.36'da ortalamalara göre seçim öncesi dönemde bilinçliliğin eğitim durumunun yüksek olmasına bağlı olarak artış gösterdiği görülmüştü. Ancak bu tabloya bakıldığında eğitim durumu grupları arasındaki bu farklılığın anlamlı düzeyde olmadığı saptanmıştır ($P>.05$).

Tablo 3.37. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
İşsiz	25	4,1400	,55000
Öğrenci	26	4,1859	,45540
Özel sektör işçi/memur	95	4,1333	,41228
Kamu işçi/memur	71	4,1995	,53126
Esnaf	49	4,3163	,37921
Ev hanımı	40	4,0292	,52959
Emekli	79	4,1245	,45797
Toplam	385	4,1602	,46928

Tabloda ortalamalara bakıldığında net bir şekilde esnafların diğer meslek gruplarına göre seçim öncesi dönemdeki bilinçlilik düzeyi olduğu söylenebilir. En düşük ortalama ev hanımlarına aittir. Diğer meslek gruplarının da bilinçlilik düzeyi ortalama oranlardadır. Esnafların yüksek olmasının nedeni gazete ve TV'lerden

gündem takibini iyi yapması, ekonomik, siyasal, toplumsal gelişmelerden en hızlı etkilenen meslek grubu olması denilebilir.

Tablo 3.38. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	2,188	6	,365	1,673	,126
Gruplar İçi	82,379	378	,218		
Toplam	84,567	384			

Test sonuçlarına bakıldığında seçmenlerin meslekleri ile seçim öncesi dönemdeki bilinçlilik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($P>.05$).

Tablo 3.39. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
5001-10000	9	3,7222	,48591
10001-15000	32	3,9323	,55658
15001-20000	58	4,0977	,44812
20001-25000	67	4,2239	,39733
25001-50000	146	4,1758	,47009
50000 ve üzeri	73	4,2740	,44563
Toplam	385	4,1602	,46928

Tablo incelendiğinde yüksek gelir durumu gruplarının (25000 ve üzeri) düşük gelir durumu gruplarına (5001-15000) göre daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Gelir düzeyi arttıkça seçim öncesi dönemdeki bilinçlilik düzeyinin de arttığı ifade edilebilir.

Tablo 3.40. Seçmenlerin Seçim Öncesi Dönemde Bilinçlilik Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	4,867	5	,973	4,629	,000
Gruplar içi	79,700	379	,210		
Toplam	84,567	384			

Tablo 3.40'ta görüldüğü üzere seçmenlerin seçim öncesi dönemdeki bilinçlilik düzeylerinin gelir durumlarına göre ilişkisinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($P<.05$). Farklılığın hangi gelir durumu grupları arasında olduğunu anlamak için yapılan TUKEY testi sonucunda 25001-50000 ve 50000 üzeri gelire sahip olan seçmenlerin 5001-15000 arası gelire sahip olan seçmenlerden seçim öncesi dönemde bilinçlilik düzeyleri daha iyi durumdadır. Anket yapılırken yüz yüze yaptığımız görüşmede özellikle kadın katılımcıların en çok ifade ettikleri şey "burada akşama kadar çalışıyorum, eve gidiyorum ev işleriyle ilgileniyorum, çocuğum sürekli TRT Çocuk izliyor ve ben siyasal konuları takip edemiyorum" demiştir. Katılımcılardan asgari ücret düzeyindeki çoğu kişinin sözel ifadesinde "sürekli çalışıyorum, çok uzun çalışıyorum ve başka bir şeye zamanım kalmıyor" dediği tespit edilmiştir.

3.7.4. Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Soru Grubuna ilişkin Bulgular

Bu soru grubunun amacı Muğla seçmeninin seçim dönemi esnasındaki bilinçlilik düzeyini tespit etmektir. Bu sorular da klasik 5'li Likert tipindedir. Seçim döneminden kastedilen oy verme gününe kadar geçen iki aylık süreçtir.

Tablo 3.41. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları

Sorular	Ortalama
Partinin adaylarına önem veririm.	3,51
Partinin vaatlerine önem veririm.	3,84
Partinin sosyal yardımları (erzak, para vs.) oy tercihim etkileyebilir.	2,50
Kararsız kaldığım durumlarda kamuoyu araştırmaları siyasal tercihim etkiler.	2,17

Partilerin seçim dönemi harcamalarını takip ederim.	1,69
Seçim döneminde partilerin TRT'deki seçim konuşmalarını takip ederim.	1,65
Oy kullanırken pusulamı ve zarfımı dikkatli bir şekilde kontrol ederim.	2,36

Tabloya bakıldığında seçim öncesi dönemde bilinç düzeyi ve oy verme kriterlerine bakıldığında göre büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Muğla seçmeninin oy vereceği/verebileceği partinin adaylarına ve vaatlerine dikkat ettiği görülmektedir. Bir diğer dikkat çeken sonuç partinin adaylarının da önemli olduğudur. Burada seçmenin seçim önce ekonomik durumu dikkate aldığını düşündüğümüzde partinin vaatlerine de dikkat ettiğini belirtmesi rasyonel oy verme modeline daha yakın durduğunu göstermektedir. Yine seçmenin partilerin sosyal yardımlarına göre oy tercihini değiştirmeyeceğini açıklaması seçimde belli bir bilinçlilik düzeyinin olduğunu gösterir. Seçim döneminde yapılan kamuoyu araştırmaları seçmenlerin tercihleri açısından bu cümleyi desteklemektedir. Bu tablodan ortaya çıkan bir diğer sonuç seçmenin stratejik oy kullanmaya yatkın olmadığıdır. Daha çok ekonomik ve parti kimliği çerçevesinde oy vermektedir.

Seçmenlerin anketin ortalaması altında kalacak şekilde seçim dönemi harcamalarını, TRT'deki seçim propaganda konuşmalarını takip etmediğini ve oy kullanırken oy pusulasını ve zarfını kontrol etmediği görülmüştür. Katılımcıların büyük çoğunluğu seçim esnasında bilinçli bir seçmenin yapması gereken eylemleri dikkate almadığı söylenebilir.

Tablo 3.42. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Df	P
Kadın	191	2,9334	,73806	3,107	372,237	,002
Erkek	194	2,7158	,63155			

Tablo 3.42'ye bakıldığında seçmenlerin seçim dönemindeki bilinçlilik düzeylerinin cinsiyetlerine göre ilişkisinde anlamlı bir farklılık görülmektedir ($P < .05$). Ortalamalara bakıldığında kadın seçmenlerin erkek seçmenlere göre seçim dönemindeki bilinçlilik düzeyleri daha iyi durumdadır. Seçim öncesi dönemde erkeklerin daha bilinçli olduğu tespit edilmişti ancak seçim esnasında kadınların daha

bilinçli olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçtan, kadınların siyasetle ilgilenmeye seçim dönemi gelince başladığı ve bunun dışında erkeklere nazaran daha az ilgi gösterdikleri yorumu yapılabilir.

Tablo 3.43. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
18-24	44	2,8669	,52502
25-35	75	3,0590	,71932
36-45	76	2,9624	,64328
46-55	76	2,8853	,69753
56-65	54	2,6614	,69837
66-75	39	2,4762	,71152
76 ve üzeri	21	2,2313	,37383
Toplam	385	2,8237	,69417

Tablo 3.43'te seçmenlerin seçim döneminde bilinçlilik düzeylerinin 25-35 yaş grubunda daha yüksek olduğu görülmektedir. En düşük ortalama ise 76 yaş ve üzeri grubudur. Genç yaş olarak nitelendirilen grupların diğer yaş gruplarına nazaran ortalamaları daha yüksektir. Burada genç yaş gruplarının sosyal medyayı, özellikle Twitter ve Youtube'u daha çok kullanması böyle bir sonucun çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 3.44. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	19,490	6	3,248	7,417	,000
Gruplar İçi	165,550	378	,438		
Toplam	185,040	384			

Tablo incelendiğinde seçmenlerin seçim dönemindeki bilinçlilik düzeylerinin yaşları ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($P<.05$). Farklılığın hangi yaş grupları arasında olduğuna dair yapılan TUKEY testi sonucuna göre yaş grupları adeta ikiye ayrılmaktadır. 18-55 yaş arası grupların seçim dönemindeki bilinçlilik düzeyleri,

55 yaş ve üzeri yaş gruplarına göre daha iyidir. Buradan hareketle genç ve orta yaşta ki seçmenlerin yaşlı seçmenlere göre seçim döneminde siyasal konuları daha çok takip etme konusunda daha bilinçli oldukları söylenebilir.

Tablo 3.45. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Diplomasız okur-yazar	9	1,9048	,47916
İlkokul	36	2,5079	,71993
Ortaokul	59	2,4600	,54693
Lise	146	2,8356	,65160
Ön Lisans	29	2,9458	,69296
Lisans	98	3,1254	,60270
Lisansüstü	8	3,6071	,77403
Toplam	385	2,8237	,69417

Yukarıdaki tablo incelendiğinde seçmenlerin seçim dönemindeki bilinç düzeyinin eğitim durumuna paralel olarak artış gösterdiği söylenebilir. Ancak yine de seçmenlerin seçim dönemindeki bilinç düzeyi ile eğitim durumları arasındaki anlamlılık durumunu tespit etmek gerekmektedir. Bu sebeple bu veriler ANOVA testine tabi tutulmuştur.

Tablo 3.46. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	33,273	6	5,546	13,812	,000
Gruplar İçi	151,767	378	,401		
Toplam	185,040	384			

ANOVA testi sonuçlarına göre, seçmenlerin seçim dönemindeki bilinç düzeylerinin eğitim durumları ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık vardır ($P < .05$). Oluşan bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için yapılan TUKEY

testine göre, lisans ve lisansüstü mezunu seçmenlerin, diplomasız okur-yazar olan seçmenlerin yanı sıra ilkokul, ortaokul ve lise mezunu seçmenlere nazaran seçim dönemindeki bilinç düzeyleri daha iyi konumdadır. Verilere göre eğitim düzeyi arttıkça seçim dönemindeki bilinç düzeyi artmaktadır.

Tablo 3.47. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
İşsiz	25	2,8286	,65465
Öğrenci	26	2,8736	,44138
Özel sektör işçi/memur	95	2,7158	,64311
Kamu işçi/memur	71	3,2837	,64319
Esnaf	49	2,9213	,52897
Ev hanımı	40	2,6607	,86968
Emekli	79	2,5443	,67204
Toplam	385	2,8237	,69417

Tablo 3.47'nin verilerine bakıldığında seçmenlerin seçim dönemindeki bilinçlilik düzeylerinin sadece Kamu işçi/memur grubundaki seçmenleride ortalamanın üstüne geçtiği görülmektedir. Diğer meslek gruplarında yer alan seçmenlerin ortalaması ortalamanın altındadır.

Tablo 3.48. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	23,891	6	3,982	9,340	,000
Gruplar İçi	161,149	378	,426		
Toplam	185,040	384			

Tablodaki test sonucuna göre seçmenlerin seçim dönemindeki bilinç düzeylerinin meslek grupları ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($P<.05$). Tespit edilen farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak adına

TUKEY testi yapılmış ve Kamu işçi/memur meslek grubunda bulunan seçmenlerin emekli seçmenlere kıyasla seçim dönemindeki bilinç düzeyinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Aslında bu sonuç yaş değişkenine göre yapılan analizle paralellik göstermektedir. Genç ve orta yaş grubundan oluşan Kamu işçi/memur grubunun yaşlılardan oluşan emekli grubuna göre seçim döneminde daha bilinçli hareket ettiği saptanmıştır.

Tablo 3.49. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
5001-10000	9	2,1905	,62270
10001-15000	32	2,4955	,65313
15001-20000	58	2,5567	,72285
20001-25000	67	2,7292	,77577
25001-50000	146	2,9325	,68670
50000 ve üzeri	73	3,0039	,49083
Toplam	385	2,8237	,69417

Yukarıdaki tablodan hareketle gelir durumunun artması ile seçim dönemindeki bilinç düzeyinin yüksek olması arasında bir paralellik olduğu görülmektedir. Ortalamalarda oluşan bu farklılığın bir anlamlılık ifade edip etmediğini ölçmek için ANOVA testinden yararlanmak gerekmektedir.

Tablo 3.50. Seçmenlerin Seçim Döneminde Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	13,490	5	2,698	5,961	,000
Gruplar İçi	171,550	379	,453		
Toplam	185,040	384			

ANOVA testi sonuçlarına göre, seçmenlerin seçim dönemindeki bilinç düzeyinin gelir durumları ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık vardır ($P<.05$). Yapılan

TUKEY testi sonucunda oluşan bu farklılığın 50000 ve üzeri gelire sahip seçmenler ile 5000-15000 arasındaki gelir durumu gruplarında bulunan seçmenler arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, 50000 ve üzeri gelire sahip seçmenlerin seçim dönemindeki bilinç düzeyleri 5000-15000 gelir durumu grupları arasındaki seçmenlere göre daha iyi durumdadır. Bu verilere bakıldığında, lisans mezunu, düzenli geliri olan, toplumsal etkileşimde bulunan ve medyayı daha etkin kullanan kişilerin seçim dönemindeki bilinçlilik düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 3.51. Oy Verirken En Çok Neye Dikkat Edersiniz? Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde
Lider, parti, ideoloji	206	53,5
Vaatler/vaatlerin inandırıcılığı	26	6,8
Kamuoyu araştırmaları	7	1,8
Partinin barajı geçip geçemeyeceği	4	1,0
Ekonomik nedenler	132	34,3
Hiçbiri	7	1,8
Diğer	3	0,8
Toplam	385	100,0

Tablo 3.52. Seçmenlerin Seçim Dönemindeki Oy Verme Kriterleri Sorularına Verdikleri Yanıtların Yüzdesel Dağılımı

Sorular	Evet	Hayır
Bir siyasi partiye üyeliğim vardır.	%12,2	%87,8
Bir siyasal partiye üyeliğim yok bazen parti faaliyetlerine katılırım.	%14,5	%85,5
Yakın çevremde seçim süreciyle ilgili yardım isteyen kişilere yardımcı olurum.	%51,9	%48,1
Her seçimde, her koşulda oy kullanma görevimi yerine getiririm.	%86,5	%13,5
Oy verdiğim partiyi hiçbir koşulda değiştirmem.	%23,1	%76,9

Genel seçimlerde iktidar partisine oy veririm.	%21,6	%78,4
Yerel seçimde adayların kendi bölgesinden olması oy tercihim i etkiler.	%53,8	%46,2
İl düzeyindeki parti yöneticilerinin ve milletvekilinin "Muğlalı" olması oy tercihim i etkiler.	%40,5	%59,5
Referandumlarda değişecek maddeleri dikkatlice okurum.	%35,6	%64,4
Referandumlarda kendi tercihim i yansıtabilecek şekilde oy veririm.	%33,8	%66,2
Referandumlarda partinin/liderin kararına uyarak oy veririm.	%69,6	%30,4

Tabloya bakıldığında seçmenlerin büyük bir ekseriyetinin siyasal partiye üye olmadığı ve partilerin faaliyetlerine de katılmadığı görülmektedir. Seçmenler genel seçimlerdeki adaylarda Muğlalı olma kriteri aramamakta fakat yerel seçimlerde adayların kendi şehrinde olmasına önem vermektedir ve bu doğrultuda siyasal tercihin i değiştirebilmektedir. Referandum konusunda ise seçmenlerin çoğunluğunun bilinçli bir seçmenin yapması gerektiği sorumlulukları yerine getirmediği tespit edilmiştir. Seçmenlerin çoğunluğu referandumlarda değişecek anayasa maddelerini okumadığını ve kendisini yakın hissettiği siyasal parti veya liderin kararına göre siyasal tercihte bulunduğunu ifade etmiştir.

3.7.5. Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Soru Grubuna İlişkin Bulgular

Bu soru grubunda bulunan sorularla amaçlanan Muğla seçmenin i seçim dönemi sonrasında bilinçlilik düzeyini ölçmektir. Seçimlerde başarı gösterip seçilen kişilerin Muğla seçmeni tarafından takip edilip edilmediği, oy verdiği partinin seçim gecesi ve sonrasındaki performansının bir sonraki seçimde seçmenlerin oy tercihin i hangi yönde etkileyeceği ve seçmenin seçim günü oy verdikten sonra verdiği oyun takipçisi olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.53. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Sorularına Verdiği Yanıtların Aritmetik Ortalamaları

Sorular	Ortalama
Partinin barajı geçememesi durumunda oy tercihimini değiştiririm.	2,33
Oy verdiğim parti kötü yönetirse oyumu başka partiye veririm.	3,87
Seçimde Muğla'dan milletvekili seçilenlerin çalışmalarını takip ederim.	2,23
Yerel yöneticilerin faaliyetlerini takip ederim.	3,37
Oy kullanma sürecini takip eden gönüllü platformlarda çalışıyorum.	1,48
Sandıklar kapandıktan sonra oy sayımını bizzat takip ederim.	1,96
Takip ettiğim sandık sonucunu YSK resmî sitesinden kontrol ederim.	1,92

Yukarıdaki tabloda bulunan soruların ortalamalarına bakıldığında Muğla seçmenini bir sonraki seçimde oy tercihinin değiştirme kararı aldırarak faktörün oy verdiği partinin seçim barajını geçememesi değil, oy verdiği partinin iktidar olması durumunda kötü bir yönetim sergilemesi olduğu söylenebilir. Seçim dönemi öncesinde ve esnasında olduğu gibi seçmenler burada da rasyonel bir davranış sergilemektedir. Ek olarak, Muğla seçmeninin yerel yöneticileri milletvekillerine nazaran daha çok takip ettiği görülmektedir. Son olarak, seçmenin büyük bir çoğunluğu seçim günü verdiği oyun takibini yapmamaktadır. Buradan hareketle, seçim sonrası dönemde seçmenlerin bilinçli seçmenlerin yapması gereken en temel eylemler konusunda istekli olmadığı görülmektedir.

Tablo 3.54. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar T-Testi Sonuçları

Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	T	Df	P
Kadın	191	2,5325	,87646	1,937	350,614	,054
Erkek	194	2,3800	,65097			

T-testi sonuçlarına göre, seçmenlerin seçim dönemi sonrasındaki bilinç düzeylerinin cinsiyet değişkeni ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık yoktur ($P>.05$).

Tablo 3.55. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaşlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
18-24	44	2,3831	,62897
25-35	75	2,6133	,74371
36-45	76	2,6974	,72542
46-55	76	2,5508	,79410
56-65	54	2,3757	,83912
66-75	39	2,1172	,73348
76 ve üzeri	21	1,6599	,33036
Toplam	385	2,4557	,77390

Tablo 3.55'te görüldüğü üzere en yüksek ortalamaya sahip olan 36-45 yaş grubudur. Buna karşılık en düşük ortalama ise 76 yaş ve üzeri ya grubundadır. Tablodaki verilerden hareketle, genç yaş kategorisindeki seçmenlerin yetişkin yaş kategorisindeki seçmenlere nazaran seçim dönemi sonrası bilinç düzeyinin en iyi olduğu söylenebilir.

Tablo 3.56. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	25,335	6	4,223	7,799	,000
Gruplar İçi	204,647	378	,541		
Toplam	229,983	384			

Test sonuçlarına bakıldığında, seçmenlerin seçim dönemi sonrası bilinç düzeylerinin yaş grupları ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık görülmektedir ($P < .05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak için yapılan TUKEY testi sonucunda, 25-45 yaş aralığında olan seçmenlerin 66 yaş ve üzeri olan seçmenlere nazaran seçim dönemi sonrası bilinç düzeyleri daha iyi konumdadır. Seçim esnasındaki bilinçlilik durumuna paralel olarak seçim sonrasında da genç ve orta yaştaki seçmenlerin yaşlı seçmenlere göre daha bilinçli oldukları söylenebilir.

Tablo 3.57. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Diplomasız okur-yazar	9	1,4762	,14286
İlkokul	36	2,0754	,89800
Ortaokul	59	2,1380	,61643
Lise	146	2,4677	,75285
Ön Lisans	29	2,6847	,71671
Lisans	98	2,7187	,67271
Lisansüstü	8	3,3393	,82220
Toplam	385	2,4557	,77390

Tabloya bakıldığında lisansüstü grubuyla diplomasız okur-yazar grubu arasındaki büyük fark dikkat çekmektedir. Eğitim durumu arttıkça seçim sonrası bilinç düzeyi de istikrarlı şekilde artış gösterdiği verilerle kanıtlanmaktadır.

Tablo 3.58. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Eğitim Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	25,335	6	4,223	7,799	,000
Gruplar İçi	204,647	378	,541		
Toplam	229,983	384			

ANOVA test sonuçları incelendiğinde seçmenlerin seçim dönemi sonrası bilinç düzeylerinin eğitim durumu grupları ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($P<.05$). Farklılığın hangi gruplarda olduğunun tespiti için yapılan TUKEY testine göre, lisans ve lisansüstü mezunu olan seçmenlerin seçim sonrası bilinç düzeyi diplomasız okur-yazar olan seçmenlerle beraber ilkökul mezunu olan seçmenlere göre daha iyi düzeydedir. Seçimin diğer dönemlerinde olduğu gibi sonrasında da eğitim düzeyinin artması ile bilinçlilik düzeyinin yüksekliği arasında paralel bir ilişki söz konusudur denilebilir.

Tablo 3.59. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Mesleklere Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
İşsiz	25	2,5371	,76073
Öğrenci	26	2,4286	,64523
Özel sektör işçi/memur	95	2,3323	,64981
Kamu işçi/memur	71	2,8149	,73338
Esnaf	49	2,7289	,60556
Ev hanımı	40	2,2857	1,07247
Emekli	79	2,1808	,75375
Toplam	385	2,4557	,77390

Tablo 3.59.'da görüldüğü gibi Kamu işçi/memur ve esnaf grubunun bilinçlik düzeyi ortalamaları diğer meslek gruplarının ortalamalarına göre yüksek olduğu söylenebilir. Ancak seçim sonrası bilinç düzeyi ile gruplar arasında bir anlamlılığın olup olmadığına bakmak adına ANOVA testi yapılacaktır.

Tablo 3.60. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Meslek Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	21,572	6	3,595	6,521	,000
Gruplar İçi	208,411	378	,551		
Toplam	229,983	384			

Yapılan ANOVA testi neticesinde seçmenlerin seçim sonrası bilinç düzeylerinin meslek grupları ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($P < .05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu anlamak için TUKEY testinden faydalanılmıştır. Buna göre, Kamu işçi/memur ve esnaf meslek gruplarında bulunan seçmenlerin seçim sonrası bilinç düzeyleri emekli ve ev hanımı olan seçmenlere kıyasla daha iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Benzer durum diğer seçim dönemleri içinde geçerlidir. Buradan hareketle, seçmenlerin sosyalleşme düzeylerine göre

bilinçlilik seviyesinin değişim gösterdiği söylenebilir. Çünkü emekli ve ev hanımı olan seçmenler genellikle evde olan veya sınırlı bir insan çevresine sahip insanlardan oluşmaktadır. Kamu işçi/memur ve esnaf olan seçmenler ise gün içerisinde birçok insanla karşılaşmakta ve sohbet etmektedir. Bu nedenle bu meslek gruplarında yer alan seçmenlerin diğer insanlarla sohbet aracılığıyla daha çok politik bilgi edinebileceği için bilinç düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Buna ek olarak, farklı bilgi kaynaklarına erişim ve iletişim de bu tablo sonuçlarına etki ettiği söylenebilir.

Tablo 3.61. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumuna Göre Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

	N	Ortalama	Standart Sapma
5001-10000	9	2,3175	,64594
10001-15000	32	2,1875	,92400
15001-20000	58	2,1700	,74996
20001-25000	67	2,3923	,78811
25001-50000	146	2,5460	,77007
50000 ve üzeri	73	2,6947	,62693
Toplam	385	2,4557	,77390

Yukarıdaki tabloya bakıldığında 25001-50000 ile 50000 ve üzeri gruplarının bilinçlilik düzeyi ortalamaları göze çarpmaktadır. En düşük ortalama 10001-20000 gelir grubuna aittir.

Tablo 3.62. Seçmenlerin Seçim Dönemi Sonrasında Bilinçlilik ve Oy Verme Kriterleri Düzeylerinin Gelir Durumu Değişkenine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Kaynak	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Gruplar arası	12,839	5	2,568	4,482	,001
Gruplar İçi	217,143	379	,573		
Toplam	229,983	384			

ANOVA testi neticesinde seçmenlerin seçim sonrası bilinç düzeylerinin gelir durumu grupları ile ilişkisinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($P<.05$). Hangi gruplar

arasında farklılığın oluştuğunu tespit etmek için TUKEY testi yapılmış ve 50000 ve üzeri gelire sahip seçmenlerin 10001-20000 arası gelire sahip seçmenlere göre seçim sonrası bilinç düzeyleri daha iyidir.

3.7.6. Seçmenlerin Siyasal Pozisyonu ve Siyasal Bilgi Kaynaklarına İlişkin Bulgular

Başlıkta anket formunda bulunan, seçmenlerin siyasal pozisyonunu, ideolojilerini, siyasal bilgi edindikleri kaynakları, siyasal gündemi takip için kullandıkları sosyal medyaları tespit eden sorular yer almaktadır.

Tablo 3.63. Kendinizi Siyasal Pozisyon Bakımından Nasıl Tanımlarsınız? Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde
Aşırı Sol	9	2,3
Sol	72	18,7
Merkez Sol	121	31,4
Merkez Sağ	50	13,0
Sağ	83	21,6
Aşırı Sağ	22	5,7
Siyasete ilgisizim	28	7,3
Toplam	385	100,0

Tablo 3.63'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan seçmenlerin yarısı "merkez sol" veya "sol" seçeneğini tercih etmiştir. "Merkez sağ", "sağ" ve "aşırı sağ" seçeneklerini tercih edilme oranları toplansa dahi bu iki seçeneğin toplamına yaklaşamamaktadır. Bu verilerden hareketle, Muğla seçmenin siyasal konumunun "sol" ağırlıklı olduğu söylenebilir. Ayrıca, çok partili hayata geçildikten 2000'li yıllara kadar yapılan genel seçimlerin sonuçlarına bakıldığında DP, AP, ANAP ve DYP gibi merkez sağ partilerin Muğla'da aldıkları oy göz önünde bulundurulursa³⁶³, "merkez sağ" için araştırma neticesinde ortaya çıkan %13'lük oran düşük kalmaktadır. Bu orana

³⁶³ TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, "1950-1999 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimlerin Sonuçları", 2024, https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/genel_secim.html (erişim tarihi: 13/05/2024).

bakılarak, yıllar içerisinde Muğla'daki "merkez sağ" eğilimin düşüş gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 3.64. Kendinize Yakın Bulduğunuz Siyasal Kimlik Nedir? Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde	Deneklerin Yüzdeleri
Sosyalist/Komünist	32	4,9%	8,3%
Feminist	34	5,2%	8,8%
Çevreci	16	2,4%	4,2%
Sosyal Demokrat	119	18,1%	30,9%
Atatürkçü/Kemalist	208	31,7%	54,0%
Liberal	8	1,2%	2,1%
Muhafazakâr	86	13,1%	22,3%
İslamcı/Dindar	34	5,2%	8,8%
Milliyetçi	104	15,9%	27,0%
Hiçbiri	10	1,5%	2,6%
Diğer	5	0,8%	1,3%
Toplam	656	100,0%	170,4%

Araştırmada yer alan bu soru katılımcıların çoklu cevap verilebilecekleri sorulardan biridir. Bu nedenle soruya verilen cevap sayısı katılımcı sayısından %41,31 daha fazladır. Veriler incelendiğinde katılımcıların en çok "Atatürkçü/Kemalist" seçeneğini tercih ettiği görülmektedir. En az tercih edilen siyasal kimlik ise "liberal" seçeneğidir. Ayrıca "sosyal demokrat", "milliyetçi" ve "muhafazakâr" seçeneklerinin tercih edilme oranı da yüksek düzeylerde. Bu veriler ışığında Muğla seçmeninde bu dört siyasal kimlik diğerlerine kıyasla daha yüksek seviyede olduğu söylenebilir.

Tablo 3.65. Siyasal Bilgileri Elde Ettiğiniz Kaynaklar Nelerdir? Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde	Deneklerin Yüzdeleri
Aile (Anne-Baba)	46	4,9%	12,0%
Sosyal İlişki Grupları (Arkadaş vs.)	228	24,4%	59,4%
Kamuoyu Önderleri	36	3,8%	9,4%
TV, Radyo, Gazete	231	24,7%	60,2%
Sosyal Medya	247	26,4%	64,3%

Siyasal Partiler	91	9,7%	23,7%
Yerel medya	41	4,4%	10,7%
Dergi ve kitap	11	1,2%	2,9%
Yabancı medya/basın	5	0,5%	1,3%
Toplam	936	100,0%	243,8%

Soru araştırmada yer alan seçmenleri çoklu cevap verebilecekleri diğer bir sorudur. Bu sebeple, soruya verilen yanıt sayısı katılımcı sayısından %143,11 daha fazladır. Sonuçlara göre, seçmenler genel olarak "sosyal medya", "TV, Radyo, Gazete" ve "Sosyal İlişki Grupları" seçeneklerini tercih etmişlerdir. Diğer seçeneklerin oranları %10'un altında kalmıştır. Burada hareketle, Muğla seçmeninin çoğunlukla bu üç siyasal kaynak aracılığıyla siyasal bilgi edindikleri söylenebilir.

Tablo 3.66. Siyasal Bilgiler İçin Kullandığınız Sosyal Medya Hangisidir?
Sorusuna Verilen Yanıtlar

	N	Yüzde	Deneklerin Yüzdeleri
Twitter/X	163	23,0%	42,3%
Youtube	170	24,0%	44,2%
Facebook	107	15,1%	27,8%
Instagram	130	18,3%	33,8%
Whatsapp	30	4,2%	7,8%
Tiktok	4	0,6%	1,0%
Hepsi	12	1,7%	3,1%
Hiçbiri	93	13,1%	24,2%
Toplam	709	100,0%	184,2%

Bu soru da araştırmada yer alan seçmenleri çoklu cevap verebilecekleri diğer bir sorudur. Bu sebeple, soruya verilen yanıt sayısı katılımcı sayısından %84,15 daha fazladır. Tablo açıkça göstermektedir ki, seçmenlerin çok büyük bir çoğunluğunun dört sosyal medya uygulamasını (Twitter/X, Youtube, Facebook ve Instagram) kullanarak siyasal bilgi elde ettiği söylenebilir.

Tablo 3.67. Seçmenlerin Kendinize En Yakın Bulduğunuz Siyasi Parti Hangisidir? Sorusuna Verdikleri Yanıtlar

Partiler	N	Yüzde
CHP	165	42,9
AK PARTİ	76	19,7
İYİ PARTİ	28	7,3
TİP	23	6,0
ZAFER PARTİSİ	21	5,5
MHP	17	4,4
MEMLEKET PARTİSİ	11	2,9
YENİDEN REFAH	11	2,9
DEM PARTİ	8	2,1
KARARSIZ	8	2,1
CEVAP YOK	7	1,8
DEVA PARTİSİ	5	1,3
GELECEK PARTİSİ	2	0,5
SAADET PARTİSİ	2	0,5
TKP	1	0,3
TOPLAM	385	100,0

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların verdiği yanıtlara göre CHP'nin açık ara önde olduğu görülmektedir. Bu verileri Mayıs 2023 genel seçimindeki Muğla ili sonuçlarıyla karşılaştırmak gerekirse CHP, TİP, Zafer Partisi'nde bir yükseliş, AK Parti, İYİ Parti, MHP ve Dem Parti'de bir düşüş gözlemlenmiştir.³⁶⁴

Tablo 3.68. Seçmenlerin Temel Siyasal Bilgi Sorularına Verdikleri Yanıtların Yüzdesel Dağılımı

Sorular	Doğru	Yanlış	Bilmiyorum
TBMM'deki milletvekili sayısı kaçtır?	%47,5	%8,3	%44,2
Muğla'nın milletvekili sayısı kaçtır?	%47,5	%13,2	%39,2

³⁶⁴ YSK Seçim Arşivi, "Cumhurbaşkanı Seçimi ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları", 2023, <https://www.ysk.gov.tr/tr/14-mayis-2023-secimleri/82491> (erişim tarihi: 16/05/2024).

Bu soruların katılımcılara yöneltilmesindeki amaç, seçmenlerin çok temel siyasal bilgilere ne derece sahip olup olmadıklarını anlamaktır. "TBMM'deki milletvekili sayısı kaçtır?" sorusunun doğru yanıtı 600, "Muğla'nın milletvekili sayısı kaçtır?" sorusunun doğru yanıtı ise 7'dir.³⁶⁵ Her iki soruya da verilen doğru cevap sayısı azımsanmayacak düzeyde olsa da yanlış ve bilmiyorum cevabını verenlerin katılımcıların yarısından fazlasını oluşturduğu söylenebilir. Bu kapsamda çok temel bir siyasal bilgi sorusuna verilen doğru yanıtların oranının daha yüksek düzeyde olması gerektiği ifade edilebilir. Kısaca temel bir siyasal bilgi konusunda dahi seçmende arzu edilen sonuç görülememiştir.

Tablo 3.69. Bilinçli seçmen sizce hangi özelliklere sahiptir? Sorusuna Verilen Yanıtların Seçmenin Siyasal Pozisyonlarına Göre Dağılımı

Seçmenin ideolojik pozisyonu		Sağ		Sol	
Bilinçli seçmen sizce hangi özelliklere sahiptir?		f	%	f	%
1	Ahlaklı	20	6,00	10	2,26
2	Akıllı/Zeki	18	5,40	19	4,30
3	Dürüst	40	12,00	38	8,61
4	Çağdaş	6	1,81	23	5,21
5	Atatürkçü	8	2,40	15	3,40
6	Vatansever	60	18,00	24	5,44
7	Eğitimli	37	11,12	57	12,92
8	Araştıran/Sorgulayan	8	2,40	41	9,29
9	Yardımsever	7	2,10	11	2,49
10	Adil	26	7,80	42	9,52
11	Dinen İnançlı	25	7,50	0	0,00
12	Vicdanlı	18	5,40	27	6,13
13	Kararlı	6	1,81	6	1,36
14	Merhametli	2	0,61	2	0,45
15	Karakterli	2	0,61	2	0,45
16	İlkeli	13	3,90	20	4,53
17	Laik/Seküler	3	0,90	10	2,26
18	Kendini geliştiren	4	1,20	8	1,81

³⁶⁵ YSK, "Milletvekili Sayılan", 2024, <https://acikveri.ysk.gov.tr/milletvekili-sayilari> (erişim tarihi: 16/05/2024).

20	Eşitlikçi	1	0,30	13	2,94
21	Hoşgörülü	2	0,61	6	1,36
26	Duyarlı	6	1,81	6	1,36
27	Dayanışmacı/Paylaşımçı	0	0,00	4	0,94
28	Siyaset konusunda bilgili	9	2,70	19	4,30
29	Siyasete ilgisi olan	8	2,40	9	2,04
31	Devrimci	0	0,00	4	0,94
32	Aydın/Entelektüel	2	0,61	19	4,30
33	Hukuka saygılı	2	0,61	2	0,45
34	Objektif/Tarafsız	0	0,00	4	0,94
Toplam		333	100	441	100

Tablo 3.69'da görüldüğü gibi kendini sağcı veya solcu olarak tanımlayan seçmenlerin kendi görüşlerince bilinçli seçmenin hangi vasıflara sahip olması gerektiğini ifade ettikleri kavramlardan oluşan bir tablodur. Seçmenlerden en az bir en çok üç kelime olmak üzere bu soruya yanıt vermeleri istenmiş, bazı seçmenler boş bırakmış, bazıları bir veya iki cevap vermiş, bazıları ise cevap haklarının hepsini kullanmıştır. Bu nedenle soruya verilen yanıt sayısı toplam katılımcı sayısının %101,03 katıdır. Kendisini sağcı olarak tanımlayan seçmenler toplam 333, solcu olarak tanımlayan seçmenler ise toplam 441 yanıt vermişlerdir. Sağcı ve solcu seçmenleri ayrı ayrı ilk üç yanıtlarını sıralayacak olursak; sağcı seçmenler sırasıyla en çok "vatansever, dürüst ve eğitilmiş" yanıtlarını, solcu seçmenler ise sırasıyla en çok "eğitilmiş, adil ve araştıran/sorgulayan" yanıtlarını verdikleri görülmektedir. Bu verilerden hareketle sağcı ve solcu seçmenlerin özellikle "eğitilmiş" yanıtı üzerinde mutabık kaldıkları ve bilinçli bir seçmenin eğitilmiş olması gerektiğini düşündükleri söylenebilir. Ayrıca sağ seçmenler arasında bilinçli seçmenin dinen inançlı olması gerektiğini 25 katılımcı ifade etmişken, sol seçmende bu sayının 0 olması dikkat çekicidir. Özetlemek gerekirse, sağcı seçmenler daha çok dini ve milli sıfatlarla bilinçli seçmeni açıklarken, solcu seçmenler eğitim, sorgulama ve adalet gibi değerleri ön plana çıkarmışlardır.

Tablo 3.70. Sizce Kimler Oy Kullanmalı? Sorusuna Verilen Yanıtların Seçmenin Siyasal Pozisyonlarına Göre Dağılımı

Seçmenin ideolojik pozisyonu		Sağ		Sol	
Sizce kimler oy kullanmalı?		f	%	f	%
1	Ağır suç işlemeyenler	20	11,29	15	6,35
2	Mülteci olmayan vatandaşlar	51	28,81	73	30,93
3	18-60 yaş arası vatandaşlar	7	3,95	19	8,05
4	En az Lise mezunu olanlar	5	2,83	33	13,98
5	T.C. vatandaşı olan herkes	66	37,28	49	20,76
6	Seçmenlik testini geçenler	5	2,83	7	2,97
7	Okuma yazma bilenler	9	5,09	22	9,33
8	Yalnızca Türkiye'de ikamet edenler	9	5,09	13	5,51
9	Akıl sağlığı yerinde olan vatandaşlar	5	2,83	5	2,12
Toplam		177	100	236	100

Tablo 3.70'te görüldüğü gibi kendini sağcı veya solcu olarak tanımlayan seçmenlerin kendi görüşlerince kimlerin oy kullanması gerektiğini ifade ettikleri ifadelerden oluşan bir tablodur. Seçmenlerden en az bir en çok üç kelime olmak üzere bu soruya yanıt vermeleri istenmiş, bazı seçmenler boş bırakmış, bazıları bir veya iki cevap vermiş, bazıları ise cevap haklarının hepsini kullanmıştır. Bu nedenle soruya verilen yanıt sayısı toplam katılımcı sayısının %7,27 katıdır. Kendisini sağcı olarak tanımlaya seçmenler toplam 177, solcu olarak tanımlayan seçmenler ise toplam 236 yanıt vermişlerdir. Sağcı ve solcu seçmenleri ayrı ayrı ilk üç yanıtlarını sıralayacak olursak, sağcı seçmenler sırasıyla en çok "T.C. vatandaşı olan herkes, mülteci olmayan vatandaşlar ve ağır suç işlemeyenler" yanıtlarını; solcu seçmenler ise sırasıyla en çok "mülteci olmayan vatandaşlar, T.C. vatandaşı olan herkes ve en az lise mezunu olanlar" yanıtlarını verdikleri görülmektedir. Bu veriler ışığında seçmenlerin sağcı ve solcu fark etmeksizin mülteci olanlar istisna olacak şekilde herkesin oy kullanmasını arzu ettikleri söylenebilir.

SONUÇ

Demokrasi, Antik Yunan'da özellikle filozof ve aristokratların iyi yönetim ve ideal bir yönetim biçimi olarak değerlendirilmemiş ve çokça eleştiriye maruz kalmıştır. Toplumu kaosa ve ahlaki yozlaşmaya sürüklediği iddia edilen demokrasi, halkın siyasal yönetim konusunda bilinçli olduğu varsayımı üzerine inşa edilmiştir. En çok eleştiri de bu varsayım üzerinden gelmiştir. Antik Çağ'dan Rönesans aydınlarına kadar birçok düşünür ve filozof, bu varsayımın gerçekleşmesini imkânsız olarak nitelendirmiş ve bazıları da bu nedenle demokrasinin insan doğasına aykırı bir yönetim olduğunu ifade etmiştir. Demokrasinin erdemlerinden bahseden düşünürler dahi bu konuda görüş beyan ederken bilinçli vatandaş/seçmen üzerinde çok durmuş ve demokrasi için bu kavramların hayati önemde olduğunu vurgulamışlardır.

Demokrasilerde bilinçli vatandaş/seçmenin yokluğu durumunda ise düşünürler başka bir konuda uyarıda bulunmuştur. Bilinçli seçmenin olmadığı demokrasilerde yönetim anlayışının çoğunluğun despotizmine dönüşme tehlikesi bulunmaktadır. Bazı düşünürler bu tehlikeyi tek kişinin despotizminden bile daha sakıncalı bulmuşlardır. Bu doğrultuda yine bu tehlikeden uzak durmanın yolu olarak seçmenin politik bilincinin yüksek olması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Vatandaşların bilinçli olması gerektiğine dikkat çeken diğer bir kesim ise cumhuriyetçi düşünürlerdir. Cumhuriyet, Sparta'da temelleri atılmış ve Roma'da yükselmiş bir rejim şeklidir. Halkın halk için halk tarafından yönetimi olarak tanımlanan cumhuriyette bilinçli ve aktif yurttaş sistemin temel taşıdır. Halkı temel aldığı için yurttaşların aktif katılımının olmadığı ve politik bilinçle hareket etmediği cumhuriyetler yıkılma aşamasına gelebilmektedir. Cumhuriyetler için diğer bir tehlike demokratik değerlerden uzak bir yönetim anlayışıdır. Geçmişten günümüze edinilen tecrübelerle dayanarak demokratik yönetimin bulunmadığı cumhuriyetlerde kişi diktatörlüğü sıkça görülmüştür. Bu da yurttaşların siyasal sistemin merkezinde olması gerektiği bir rejimde halkın zulüm ve baskı altında yaşamasına neden olmaktadır. Demokrasi düşünürlerine benzer bir şekilde cumhuriyetçi düşünürler de bilinçli vatandaş ve seçmenin önemine vurgu yapmışlardır.

Seçmenin siyasal düşüncesine doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde etkileyen kavramlardan biri siyasal kültürdür. Siyasal kültür, bireyin içinde yaşadığı toplumun

geçmişten bugüne karşılaştığı siyasal olaylar ve bu olaylar neticesinde edindiği siyasal tecrübeler ışığında sergilediği siyasal tutumların bütünüdür. Dolayısıyla toplumdaki farklı siyasal görüşlerden insanların mutabık kalabildiği ve benzer bir siyasal tutum sergileyebildiği durumların arkasında yatan nedendir. Bir toplumun siyasal kültüründeki temel unsurların tespiti için siyasal tarihi detaylı bir şekilde incelemek gerekir.

Demokrasi ve cumhuriyet düşünürlerinin ifadelerinde bilinçli ve aktif yurttaşın/seçmenin önemi görülmüştü. Bu bağlamda siyasal katılım pek çok araştırmaya konu olmuş önemli bir kavramdır. Toplamların siyasal katılım konusundaki fikri ve katılma düzeyinde de siyasal kültürden izler görülebilir. Siyasal katılımın çeşitliliği, bireylerin siyasete ilgili olması ve oy verme dışındaki farklı siyasal katılım yollarına başvurusu ülkedeki demokratik yönetimin düzeyi ile yakından ilişkilidir. Bu nedenle seçmenin hangi siyasal katılım yollarına başvurduğu ve bunun arkasındaki nedenleri tespit etmek için yine siyasal kültürü şekillendiren tarihteki yaşanmışlıklara bakmak gerekmektedir.

Türkiye'nin siyasi tarihine bakıldığında demokratikleşme çabalarının meşrutî monarşîye geçiş dönemleriyle başladığı görülmektedir. Cumhuriyet kavramı Osmanlı'da üzerinde çok durulan bir kavram olamamıştır. Ancak Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı neticesinde dağılmasıyla Milli Mücadeleyi gerçekleştiren askeri kadronun Fransız cumhuriyetçilerinden etkilenen subaylardan oluşmasıyla farklı bir boyut kazanmış ve Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk liderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyetin inkılapları ve politikalarına bakıldığında Fransız cumhuriyetçiliğinin etkileri görülmektedir.

1950 seçimleriyle çok partili hayata geçişin yaşandığı Türkiye'de siyasal kültür ve katılım başka bir boyut kazanmıştır. Seçmen kendi gücünü fark etmiş ve hoşnut olmadığı durumlarda gerektiğinde sokağa çıkarak tepkisini göstermiştir. 1961 anayasası ile siyasal katılım çeşitlenmiş ve sendikalar kurulmuştur. 1971 muhtırasına kadar süren bu süreç siyasal katılım açısından iyi göstergelere sahiptir. 1980 darbesine kadar giden süreçte yaşanan anti-demokratik yollarla girilen mücadeleler neticesinde siyasal kültür ve siyasal katılım konusunda farklı bir dönemin başlangıcına neden olmuştur. Darbe yönetimi gençler başta olmak üzere toplumu bilerek apolitize etmiş

ve suçlu ilan ettikleri 1961 anayasasının yerine yeni bir anayasa hazırlayarak devletin birey üzerindeki otoritesini arttırmıştır. Bu dönemde yapılan politikaların etkisinin sürdüğü siyasal katılım araştırmalarında ortaya çıkan neticelerle kanıtlanmıştır. Bu bağlamda seçmenin büyük çoğunluğu siyasal katılımı yalnızca oy verme davranışından ibaret görmektedir.

Türk siyasal kültürünün öne çıkan temel unsurlarını tespit etmek için yapılan siyasi tarih incelemesi doğrultusunda halk ve bürokrasi arasındaki kopukluk, devlet baba kültü, lider merkezli siyaset, Osmanlı'dan itibaren modernleşme sürecinin somutlaşan gücü olan ordunun dönem dönem siyasete dahil olmasının normal karşılanması, batıya karşı şüpheli tutum ve tekilci anlayış olmak üzere altı temel unsur öne çıkmaktadır.

Osmanlı'da başlayan modernleşme çabaları belli bir bürokratik elit sınıfının girişimleriyle hız kazandı. Abdülhamid döneminde meşrutiyet girişimleri akamete uğrasa da bu dönemde muhalefet ve demokratik talepler devam etti. Ancak bu taleplerin ekseriyeti halktan değil, aydın kesimden gelmekteydi. Halkın en büyük sorunu geçimdi. Bu nedenle Osmanlı ve Cumhuriyette halka tanınan hakların hemen hemen hepsi halkın talebi doğrultusunda değil, idealist bürokrat elitlerin lütfuyla gerçekleşti. Halkın gündemi ile bürokratik elitlerin gündemi birbirinden farklı olagelmıştır. Osmanlı'nın kapitalistleşmeyi başaramaması da bunda etkili oldu. Avrupa ülkelerindeki modernleşme hareketleri burjuva sınıfı tarafından desteklenmekte ve ortaya konulmaktaydı. Ancak Osmanlı'da burjuva sınıfının yokluğu nedeniyle bu mümkün olamadı. Böylece burjuva sınıfının öncülüğünde gerçekleşmesi gereken reformlar bürokratlar eliyle gerçekleşmek zorunda kaldı.

Osmanlı'da bahsi geçen modernleşme hareketlerinin başlamasındaki temel itici fikir devleti kurtarmaktı. Türk tarihinde devlet kavramı her zaman farklı bir yerde durmuştur. Sivil toplumun hiçbir zaman istenilen seviyeye gelememesinin altında yatan nedenlerden biri devletin ön planda olmasıdır. Halk devleti baba olarak görmekte ve talebini doğrudan devlet yöneticisine iletmek istemektedir. Osmanlı'da varolan bu anlayış cumhuriyete de yansımıştır. 1930'lardan sonra Kemalist ilkelere eklenen devletçilik yalnızca ekonomik anlamda değil toplumu bütünleştiren bir görüş olarak benimsenmiştir. Ulus devlet inşası sürecinde halkta varlığını sürdüren devlet baba

kültü daha da perçinleşmiştir. Ayrıca siyasal katılımı da devlet baba kültürünün izlerine rastlanmaktadır. Özellikle 1980 darbesinden sonra halk devlete baş kaldırma olarak gördüğü protesto, grev gibi siyasal katılım yöntemlerinden ziyade oy verme yöntemiyle katılım sağlamaktadır.

Devlet baba kültürünün sebep olduğu diğer bir unsur ise lider merkezli siyasettir. Devletin kutsandığı, devlet-hükümet ayrımının doğru yapılamadığı ve dolayısıyla devleti yöneten kişinin baba olarak görüldüğü bir siyasal kültürde elbette parti liderleri de bir hayli önem kazanmıştır. Çok partili hayata geçildikten sonra kurulan partilerin büyük çoğunluğu ideolojileriyle değil, liderleriyle anılmıştır. Seçmen siyasal görüşünü belirtirken desteklediği partinin liderlerinin adıyla (Demirelci, Ecevitçi vs.) açıklamıştır. Bu durumu lider merkezli bir siyasal yapının en somut göstergesidir.

Türk siyasal kültürüne etki eden diğer bir unsur ordunun bazı dönemlerde siyasete yaptığı müdahalelerdir. Tıpkı devlet gibi ordu da Türk tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Modernleşme hareketlerinin de önemli bir yerinde duran ordu, bu hareketlerin itici gücü olmuştur. Millî Mücadele sonrasında kurulan yeni Türk cumhuriyetinin mücadeleye liderlik yapan subaylar tarafından kurulması ordunun önemini ve itibarını daha da arttırmıştır. 1960 darbesiyle beraber siyasetteki ağırlığını iyiden iyiye hissettirmeye başlayan ordu, siyasal, ekonomik ve toplumsal krizlerin olduğu dönemlerde siyasete doğrudan veya dolaylı olarak müdahalede bulunmaya başlamıştır. Bunların içinde 12 Eylül darbesinin ayrı bir yeri vardır. Darbeden sonra yaşanan gelişmelerin gerek siyasal kültüre gerekse siyasal katılıma etkiye bulunması günümüzdeki siyaset anlayışını kısmen şekillendirmiştir.

Osmanlı'da başlayan milliyetçi akımlar ve modernleşme çabaları Türk halkında Batı'ya yönelik şüpheli bir tutuma neden oldu. Batılı devletlerin Osmanlı'nın içindeki ayrılıkçı hareketleri desteklemesi ve I. Dünya Savaşında Osmanlı'ya karşı galip gelerek işgal hareketlerinin başlaması şüpheli tutumu karşıtıla doğru dönüştürmeye başladı. Özellikle Sevr Antlaşmasının bu tutumun gelişimin önemli bir rolü vardır. Batı'ya yönelik bu şüpheli tutum siyasal görüş fark etmeksizin halkın büyük bir çoğunluğunda görülmeye başladı. Şüpheli yaklaşım hem Batı kaynaklı yapılan reformların halkta kabulünü zorlaştırdı hem de toplumda var olan azınlıklara karşı olumsuz bir bakışın gelişmesine neden oldu. Türk siyasetinde var olan bu

tutumun en somut göstergelerinden biri geçmişten bugüne siyasi liderler tarafından sıkça kullanılan dış güçler söylemidir.

Türk siyasal kültürünün bazı temel unsurlarından bir tanesi de tekilci anlayıştır. Tekilci anlayış, bireyin içinde bulunduğu veya sempati duyduğu sosyal grubun çıkarını her şeyden önde tutmasıdır. Murat Önderman bu konuda yayınlamış olduğu bir makalede Türkiye'de tekilci anlayışın en çok siyaset alanında görüldüğünü söylemiştir. Öyle ki seçmenler oy verme davranışı sergilerken dahi mensubu oldukları sosyal grubun çıkarlarını gözeterek siyasal tercihte bulunurlar. Türk siyasal kültüründe bu anlayışın varlığının temel nedeni bireycilik düşüncesinin gelişmemiş olması ve bundan kaynaklı olarak, ırk, mezhep, hemşerilik ve dini cemaat gibi yapılar etrafında gruplaşmaların oluşmasıdır.

Muğla seçmeni üzerinde yapılan bu araştırmada 9 adet hipotez bulunmaktadır.

H1. Muğla seçmeni demokrasi kavramına nazaran cumhuriyet kavramı hakkında daha olumlu algıya sahiptir.

Araştırma neticesinde Muğla seçmeninin demokrasi kavramına daha eleştirel yaklaştığı görülmüştür. Cumhuriyet kavramı ise siyasal görüş fark etmeksizin kabul gören ve değer verilen bir kavramdır. Özellikle genç seçmenler oy kullanan seçmenlere ve siyasi liderlere karşı güvensizlik hissetmektedir. Katılımcıların büyük bir ekseriyeti seçmenlerin politik bilinç testine tabi tutularak oy verme hakkı kazanmasını istemektedir. Eşit oy hakkı olmalıdır diyenler de çoğunluğu oluşturmaktadır. Burada bir tezatlık olduğu düşünülebilir. Ancak yüz yüze görüşme esnasında katılımcılar söz konusu eşitliğin yalnızca politik bilinç sınavını geçenler arasında olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda hipotez doğrulanmıştır.

H2. Muğla seçmeninin iyi yurttaş ve seçmen algısında devleti öne çıkaran, vatanseverlik temelli, toplumsal faydayı önceleyen bir eğilime sahiptir.

Araştırma sonucunda Muğla seçmeninin erdem, toplumsal fayda, ulusal kimlik ve vatanseverlik gibi kavramlarla ideal yurttaş ve seçmeni açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca seçmenlerin devletin yasalarına harfiyen uyma, vatani için can verme ve toplumsal faydayı öncelikleme gibi tutumlara katıldığı saptanmıştır. Teorik kısımda

anlatılan Fransız cumhuriyetçi düşüncesinin etkileri Muğla seçmeni üzerinde de net bir biçimde görülmektedir. Dolayısıyla hipotez doğrulanmıştır.

H3. Cinsiyet açısından bakıldığında demokrasi ve cumhuriyet kavramlarına yaklaşımda anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmada demokrasi ve cumhuriyet kavramlarına en çok olumlu yaklaşan meslek grubu ev hanımlarıdır. Buna karşın diğerlerine kıyasla daha az olumlu yaklaşan grup ise öğrencilerdir. Bu durum gençlerin özellikle demokrasi kavramına olumlu yaklaşmadığını bir kez daha göstermektedir. Burada hareketle kadınların erkeklere nazaran bu kavramlara daha olumlu yaklaşarak benimsediği görülmektedir. Bu nedenle hipotez doğrulanmıştır.

H4. Eğitim düzeyi arttıkça demokrasiye yönelik olumlu bakış açısı azalmaktadır.

Araştırmada yer alan demokrasi-cumhuriyet algısı soru grubunun eğitim durumuna göre yapılan tek yönlü varyans analizi testinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Yüz yüze görüşme esnasında demokrasi kavramına yönelik bahsi geçen eleştirilerde bulunan katılımcıların genellikle lisans ve lisansüstü mezunu olduğu görülmüştür. Ancak yine de bu durum hipotezin doğrulandığı anlamına gelmemektedir. Sonuç olarak hipotez doğrulanmamıştır.

H5. Seçmenlerin kendilerini ifade ettikleri siyasal pozisyon ile bilinçli seçmen tanımları ve beklentileri farklılaşır.

Araştırmada seçmenlere yönelik sorulan açık uçlu soruda katılımcılardan bilinçli seçmeni üç kavram ile açıklamaları istenmiştir. Sağ seçmenler vatansever, dinen inançlı, dürüst gibi kavramları öne çıkarırken; sol seçmenler ise eğitilmiş, araştıran/sorgulayan ve adil gibi kavramları ön plana çıkartarak bilinçli seçmenin sahip olması gereken sıfatları ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda siyasal pozisyonlara göre bilinçli seçmen tanımlarının farklılık arz ettiği görülmüş ve hipotez doğrulanmıştır.

H6. Muğla seçmeni üzerinde geleneksel siyasal bilgi edinme yöntemleri güçlü değildir.

Araştırmada yer alan bir soruda seçmenlerin siyasal bilgi kaynakları tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplar neticesinde aile, siyasal partiler, dergi ve kitap gibi kaynaklardan siyasal bilgi edinenlerin sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. Günümüzde seçmenlerin büyük bir çoğunluğu geleneksel yöntemlerden ziyade sosyal medya ve TV gibi iletişim kanallarıyla siyasal bilgi edinme yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda hipotez doğrulanmıştır.

H7. Muğla seçmeni kendisini siyasal görüş olarak hangi pozisyonda tanımlarsa tanımlasın Atatürkçülük ve Sosyal Demokratlık üst siyasal kimliktir.

Araştırma formunda yer alan seçmenlerin ideolojik konumunu belirlemek adına sorulan çoklu cevaplı bir soruya verilen yanıtlar doğrultusunda deneklerin yüzdeleri oranlarına göre Atatürkçülük ve Sosyal Demokratlık seçeneklerinin işaretlenme oranı %85 civarındadır. Sahada yüz yüze görüşme esnasında da katılımcıların, özellikle CHP seçmenlerinin bu iki ideolojiyi işaretledikleri görülmüştür. Sayıları az da olsa muhafazakarlık, İslamcılık ve feminizm gibi seçenekleri işaretleyen seçmenlerin bu iki seçeneği de işaretleyebildiği görülmüştür. Bu doğrultuda Muğla seçmeninin bu iki ideolojiyi, özellikle Atatürkçülüğü, siyasal bir üst kimlik olarak gördüğü tespit edilmiştir. Dolayısıyla hipotez doğrulanmıştır.

H8. Seçim döneminde seçmenlerin siyasal konulara ilgileri daha fazla artmaktadır.

Araştırmada Muğla seçmeninin politik bilinç düzeyi seçim öncesi, seçim dönemi ve seçim sonrası olarak üç kategoride analiz edilmiştir. Analizler neticesinde Muğla seçmeninin seçim dönemi yaklaştıkça siyasete olan ilgilerinin de paralel olarak arttığı görülmüştür. Sonuç olarak hipotez doğrulanmıştır.

H9. Seçim öncesi, seçim dönemi ve seçim sonrası siyasal bilinçleri en yüksek kişiler erkeklerdir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Muğla seçmeninin politik bilinç düzeyi üç dönem altında incelemeye tabi tutulmuştur. Yapılan analizler ve test sonuçları neticesinde cinsiyet bazında seçim öncesi siyasal bilinci yüksek olan taraf erkekler, seçim döneminde siyasal bilinci yüksek olan ise kadınlardır. Seçim sonrası dönemde her ikisinin de siyasal bilinç düzeyi olması gereken düzeyin altında kalmıştır. Dolayısıyla

her üç dönemde de siyasal bilinci daha yüksek olan kesim erkekler değildir. Bu kapsamda hipotez doğrulanmamıştır.

Kısaca, Muğla seçmenin büyük bir çoğunluğunun cumhuriyet kavramına demokrasiden daha olumlu yaklaştığı, demokrasiye gelen eleştirileri genellikle gençlerin yaptığı görülmektedir. Ayrıca katılımcıların ideal yurttaş ve seçmen algısında Fransız cumhuriyetçiliğinin izleri görülmektedir. Ek olarak, Muğla seçmeni içerisinde seçim öncesi dönemde siyasal tercihini belirleyenlerin parti kimliği veya sosyolojik modele göre oy verme davranışı sergilediği görülmekle beraber seçim döneminde siyasal tercih konusunda karar verenlerin ekonomik/rasyonel modele göre oy verme davranışı sergilediği saptanmıştır. Sonuç olarak, seçmenin siyasal ilgi ve bilgisinin arttığı seçim dönemlerinde daha rasyonel bir oy verme davranışında bulunduğu görülmüştür. Dolayısıyla seçmenin politik bilincinin artması daha rasyonel bir oy verme davranışı sergilemesini beraberinde getirmektedir.

Öneriler:

1. İlkokuldan itibaren kademeli olacak şekilde yurttaşlık ve demokrasi dersi verilmeli ve bu ders zorunlu olmalıdır. Özellikle demokrasi kavramı üzerinde durularak cumhuriyete yönelik olumlu algı demokrasi kavramında da yaratılmalıdır.

2. Seçmenlerin siyasal yöneticilerin faaliyetlerini takip etmeye teşvik etmek ve kolaylaştırmak adına vekil takibi ve başkan takibi gibi internet siteleri kurulmalıdır. Bu sayede kamuoyu oluşturularak siyasetçilerin halka hesap verebilirliği sağlanmalıdır.

3. Her partide parti içi eğitim başkanlığı oluşturulmalı ve partiler her il veya ilçedeki başkanlıkları aracılığıyla üyelerine demokrat bir yurttaş olma eğitimi vermelidir.

4. Eğitim müfredatı konuları toplum öncelikli olmaktan daha çok birey/insan öncelikli olarak değiştirilmeli ve sorumluluklarını bilen, yeri geldiğinde inisiyatifi üzerine alan, sorumluluklarından kaçıp bunları siyasal yöneticilere yüklemeyen bireyler yetiştirmek temel hedef olmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Nermin, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Sevinç Matbaası, Ankara 1966.
- ABADAN, Nermin, YÜCEKÖK, Ahmet Naki, "1965 Seçimlerinde Büyükşehirlerde Gelir Durumuna Göre Oy Verme Davranışları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: XXI, Sayı: 4, 1961, s. 102-118.
- AÇAR, Cafer, "Osmanlı Devleti ve Kürtler", *The Journal of Mesopotamian Studies*, Cilt: III, Sayı: 1, 2018, s. 213-217.
- ADAMS, John, *A Defence of the Constitutions of Government of the United States of America*, John Stockdale, London 1794.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali vd., *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*, (ed. Mehmet Ali Ağaoğulları), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye: 1945-1980*, (çev. Ahmet Fethi), Hil Yayın, İstanbul 1996.
- AKGÜN, Birol, "Türkiye'de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 4, 2000, s. 75-92.
- AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997.
- , *Kısa Türkiye Tarihi*, 20. basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- AKŞİT, Bahattin, "Türkiye'de Din, İdeoloji ve Siyaset", *Türkiye'de Siyasal Yaşam: Dün, Bugün, Yarın*, (ed. Mehmet Kabasakal), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 301-331.
- AKTAN, Ercan, *Sosyal Medya ve Siyasal Katılım*, Eğitim Yayınevi, Konya 2017.

- ALMOND, Gabriel Abraham, VERBA, Sidney, *Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton 1963.
- ALTAN, Mehmet, ÇETİN, Murat, "Seçmen Davranışlarını Etkileyen Sosyo-Ekonomik Faktörler: Bilinçli Seçmen Araştırması", *Kesin Rapor*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2009.
- ARBLASTER, Anthony, *Demokrasi*, (çev. Nilüfer Yılmaz), Doruk Yayınları, Ankara 1999.
- ARİSTOTELES, *Politika*, (çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- ATABEK, Nejdî, "Kamuoyu: Basında Kamuoyu Araştırmaları", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 11, 1996, s. 864-873.
- ATALAY, Bülent, "Türk İstiklal Savaşı Dönemi'nde 'Rum-Ermeni İşbirliği'", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXIV, Sayı: 70, 2008, s. 93-112.
- ATATÜRK, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.
- AUDİER, Serge, *Cumhuriyet Kuramları*, (çev. İsmail Yerguz), İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*, 10. basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1976.
- AYDEMİR, Talât, *Talât Aydemir'in Hatıraları*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul 1968.
- AYDIN, Kenan, ÖZBEK, Volkan "Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2, 2004, s. 144-167.
- AYDOĞAN ÜNAL, Betül, "Oy Verme Davranışı Modelleri", *SOBİAD*, Cilt: VI, Sayı: 15, 2016, s. 95-119.
- , "Stratejik Oy Verme Davranışı: Sistemik Literatür İncelemesi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Cilt: XVII, Sayı: 4, 2018, s. 1415-1424.
- BAJALAN, Djene Rhys, *Kurds for the Empire: "The Young Kurds" (1898-1914)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

- BALTACI, Cemal, EKE, Erdal, "Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisine Yönelik Seçmen Algısı: İsparta Örnek Olayı", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Cilt: IV, Sayı: 1*, 2012, s. 115-126.
- BARBER, Benjamin R., *Strong Democracy: Participatory Politics For a New Age*, University of California Press, London 2003.
- BASTİAT, Frederic, *Hukuk*, (çev. Yıldırım Arsan), Liberte Yayınları, Ankara 2005.
- BATUR, Muhsin, *Anılar ve Görüşler: Üç Dönemin Perde Arkası*, 4. basım, Milliyet Yayınları, İstanbul 1985.
- BEETHAM, David, BOYLE, Kevin *Demokrasinin Temelleri*, (çev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu), Adres Yayınları, Ankara 2005.
- BELLİ, Mihri, *Millî Demokratik Devrim*, Aydınlık Yayınları, Ankara 1970.
- BERELSON, Bernard R., "Communication and Public Opinion", *Mass Communications*, (ed. Wilbur L. Schramm), University of Illinois Press, Urbana 1949, s. 496-512.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye 'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- BORAK, Sadi, "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IX, Sayı: 25*, 1992, s. 73-84.
- BOUTROUX, Emile, "Ahlâk ve Demokrasi", *Mütefekkir*, (çev. Osman Zahid Çifçi), *Cilt: X, Sayı: 16*, 2023, s. 277-285.
- BURAK, Begüm, "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri", *History Studies, Cilt: III, Sayı: 1*, 2011, s. 45-67.
- BURKE, Edmund, *Correspondence of the Right Honourable Edmund Burke: Between the Year 1744, and the Period of His Decease, in 1797*, (ed. Charles William, Earl Fitzwilliam, Sir Richard Bourke), Francis & John Rivington Printers, London 1844.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener vd., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara 2017.

- CANAN-SOKULLU, Ebru Şule, "Siyasal Kültür", *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, (ed. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 101-122.
- CANÖZ, Kadir, "Seçmen Tercihinde Aday İmajının Rolü: 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri Öncesinde Konya Seçmeni Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk İletişim, Cilt: VI, Sayı: 2*, 2010, s. 95-114.
- CANÖZ, Kadir, BAKAN, Ömer "Türkiye'de Eğitimli Seçmenlerin Yerel Seçimlerde Oy Verme Kriterleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt: I, Sayı: 37*, 2015, s. 483-509.
- CERAN, İsmail, "XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Fransız İlişkileri, Kanuni Sultan Süleyman-I.François İttifakı", *Turkish Studies, Cilt: IX, Sayı: 2*, 2014, s. 391-427.
- CHO, Wendy K. Tam, RUDOLPH, Thomas J., "Emanating Political Participation: Untangling The Spatial Structure Behind Participation", *British Journal of Political Science, Cilt: XXXVIII, Sayı: 2*, 2008, s. 273-289.
- CİCERO, Marcus Tullius, *On The Republic and On The Laws*, (çev. David Fott), Cornell University Press, New York 2014.
- CONWAY, M. Margaret, *Political Participation in the United States*, Congressional Quarterly Press, Washington 1991.
- ÇAHA, Ömer, *Sivil Toplum ve Devlet*, 6. basım, Orion Kitabevi, Ankara 2016.
- ÇAHA, Ömer, TOPRAK, Metin, DALMIŞ, İbrahim, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasi Partiler*, (ed. Ömer Çaha), Ankara: Orion Kitabevi, 2008, s. 53-138.
- ÇAKIR, Enes Malik, "1991-2002 Yılları Arasında Koalisyon Hükümetleri Yönetimi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 6*, 2020, s. 19-37.
- ÇAKIR, Ruşen, "Refah Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996, *Cilt: XV*, ss. 1264-1267.
- ÇAVDAR, Tevfik, "Adalet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, *Cilt: VIII*, ss. 2089-2101.

- ÇİFTÇİ, Nermin, "Kohlberg'in Bilişsel Ahlak Gelişimi Teorisi: Ahlak ve Demokrasi Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt: I, Sayı: 1*, 2003, s. 43-77.
- ÇİNKÖ, Levent, "Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: LXI, Sayı: 1*, 2006, s. 103-116.
- DAHL, Robert Alan, *Demokrasi Üzerine*, (çev. Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara 2019.
- , *Demokrasi ve Eleştirileri*, (çev. Levent Köker), Türk Siyasi İlimler Derneği ve Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- DEBRAY, Régis, "Cumhuriyetçi misiniz, Demokrat mı?", *Türkiye Günlüğü*, (çev. Ahmet Arslan), Sayı: 47, 1997, s. 16-27.
- DİKSHİT, Ramesh Dutta, *The Political Geography of Federalism: An Inquiry into Origins and Stability*, John Wiley & Sons, New Jersey 1975.
- DOĞAN, İsmail, "Demokrasi ve Erdem İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, Cilt: XXX, Sayı: 1*, 1997, s. 75-99.
- DOWNS, Anthony, "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *Journal of Political Economy, Cilt: LXV, Sayı: 2*, 1957, s. 135-150.
- DUDLEY, Danijela, "European Union membership conditionality: the Copenhagen criteria and the quality of democracy", *Southeast European and Black Sea Studies, Cilt: XX, Sayı: 4*, 2020, s. 525-545.
- DURDU, Zafer, *Türkiye 'de Siyasal Kültürü Anlamak*, Kadim Yayınları, Ankara 2013.
- DURSUN, Davut, "Siyaset ve Birey: Siyasal Katılma", *Siyaset Bilimi*, (ed. Davut Dursun, Mustafa Altunoğlu), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2018, s. 90-121.
- DUVERGER, Maurice, *Siyasi Partiler*, (çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara 1974.

- EASTON, David, "An Approach to the Analysis of Political Systems", *World Politics*, Cilt: IX, Sayı: 3, 1957, s. 383-400.
- ECEVİT, Bülent, *Ortanın Solu*, 6. basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1974.
- ELMALI, Osman, "Platon ve Russell'a Göre Devletin Baba Yerine Geçmesi Problemi", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 1, 2005, s. 419-428.
- EMECEN, Feridun, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 5, 2005, s. 107-139.
- ERBAKAN, Necmettin, *Adil Ekonomik Düzen*, Refah Partisi, Ankara 1991.
- ERCİNS, Gülay, "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Faktörlere Bağlı Olarak Değişen Seçmen Davranışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 2, 2007, s. 25-40.
- ERDİNÇ, İbrahim Ethem, "Üniversite Öğrencilerinin Oy Verme Davranışlarında Etkili Olan Faktörlere Yönelik Bir Araştırma", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 1, 2012, s. 55-70.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Demokrasi Laiklik Resmi İdeoloji*, Liberte Yayınları, Ankara 2000.
- ERİŞ, Vedat, AKINCI Abdulvahap, "21. Yüzyıl Demokrasilerinde Siyasal Katılım: Türkiye Örneği", *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 2, 2019, s. 35-55.
- EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, 2. basım, İmge Kitabevi, Ankara 1990.
- , *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- ERTUĞRUL, Hurşit, "Atatürkçülük Nedir?", *Atatürk Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 2, 1988, s. 1-4, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/25962>.

- ESER, Hamza Bahadır, "Üniversite Eğitiminin Siyasal Tutumlar Üzerindeki Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örnek Olayı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 2, 2005, s. 9-34.
- FOWLER, Floyd J., *Survey Research Methods*, 3.basım, Sage Publications, New York 1992.
- GEORGE, Darren, MALLERY Paul, *IBM SPSS Statistics 29 Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 46. basım, Routledge, London 2024.
- GÖRÜN, Mustafa, "Yerel Demokrasi ve Katılım: İzmir, Konya ve Ağrı İl Genel Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 2, 2006, s. 159-184.
- GÜRKAN, Celil, *12 Mart'a Beş Kala*, 2. basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1986.
- HARDT, Michael, NEGRI Antonio, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, (çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.
- HAYDAROĞLU, Ceyhun, TATLISU Satı, "Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm: Devlet ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 1, 2016, s. 27-41.
- HAYEK, Friedrich August von, *Hukuk, Yasama ve Özgürlük*, (çev. Mehmet Öz), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1997.
- , *Kölelik Yolu*, (çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldray Arsan), Liberte Yayınları, Ankara 2004.
- , *New Studies: In Philosophy, Politics, Economics and The History of Ideas*, Routledge & Kegan Paul, London 1978.
- HELD, David, *Models of Democracy*, Polity Press, Cambridge 2006.
- HEPER, Metin, *Türkiye 'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2006.
- Herodotos, *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

- HERODOTOS, *Tarih*, (çev. Muntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- HEYWOOD, Andrew, "Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (ed. Atilla Yayla), (çev. Bican Şahin), Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 67-84.
- , *Siyaset*, Liberte Yayınları, Ankara 2006.
- , *Siyasi İdeolojiler*, (çev. Levent Köker), BB101 Yayınları, Ankara 2016.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlı Hukuk Sisteminde Adaletin Üstünlüğü", *Adalet Kitabı*, (ed. Halil İnalcık, Bülent Arı, Selim Aslantaş), Kadim Yayınları, Ankara 2012, s. 143-206.
- , *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ: 1300-1600*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- KABASAKAL, Mehmet, "Factors influencing intra-party democracy and membership rights: The case of Turkey", *Party Politics*, *Cilt: XX, Sayı: 5*, 2014, s. 700-711, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1354068812453366>.
- , "Türkiye'de Siyasal Partiler", *Türkiye 'de Siyasal Yaşam: Dün, Bugün, Yarın*, ed. Mehmet Kabasakal, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 221-52.
- KALAYCIOĞLU, Ersin, *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, İstanbul 1983.
- , "Türkiye'de Siyasal Katılma ve Siyasal Kültür", *Türkiye 'de Siyasal Yaşam: Dün, Bugün, Yarın*, (ed. Mehmet Kabasakal), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 183-220.
- KALENDER, Ahmet, *Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.
- KANADIKIRIK, Halil, "'Devlet Baba'nın Temelleri: Klasik Çağında Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasal Kültürü", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Cilt: XX, Sayı: 2*, 2020, s. 45-64.

- KAPANI, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, 39. basım, BB101 Yayınları, Ankara 2015.
- KAPLAN, İbrahim, "Demokrasi-Hukuk-Otorite", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: XLIX, Sayı: 1, 1994, s. 267-271.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- KARAKIŞLA, Yavuz Selim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 Grevleri", *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 78, 1998, s. 187-209.
- KARAL, Enver Ziya, "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri (1718-1839)", *Tanzimat I*, MaarifMatbaası, İstanbul 1940, s. 13-30.
- KARATAŞ, Yaylagül Ceran, "Ahlak, Siyaset ve Demokrasi Bağlamında Kötülük ve Şiddet", *İnsan ve Toplum Dergisi*, Cilt: VII, Sayı: 2, 2017, s. 113-138.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- , *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, (çev. Ceren Elitez), 10. basım, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.
- KEYDER, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, 10. basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- KIRLI, Özlem, *Liberteryenizm*, Orient Yayınları, Ankara 2015.
- , "Medya Sosyolojisi", *Sosyolojiye Giriş*, (ed. Songül Sallan Gül), 2. basım, KafKitap Kafe Yayınları, Denizli 2021, s. 527-566.
- KİRİŞ, Hakan Mehmet, "Türkiye'de 'Seçim Sandığı' Tartışmaları: Seçime Katılma Oranlarının Anlamı ve Önemi", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 19, 2015, s. 25-50.
- KOCA, Mehmet, "68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet", *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt: VIII, Sayı: 15, 2018, s. 87-109.
- KONGAR, Emre, *12 Eylül Kültürü*, 3. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.
- KÖKER, Levent, "Anavatan Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, Cilt: XV, ss. 1253-1257.
- , *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

- KUÇURADİ, İoanna, "Yirmibirinci Yüzyılın Eşiğinde Demokrasi Kavramı ve Sorunları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı, 1998, s. 21-27.
- KÜÇÜK, Ayşe, "Türkiye'de Sosyal ve Siyasal Değişim: 1980 ve Sonrası", *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: III, Sayı: 4, 2019, s. 20-45.
- KÜÇÜKALP, Derda, "Fayda, Özgürlük ve Demokrasi İlişkisi Bağlamında John Stuart Mill'in Politik Felsefesi", *Felsefe Dünyası*, Cilt: II, Sayı: 56, 2012, s. 109-125.
- KÜÇÜKÖMER, İdris, "*Batılaşma*" *Düzenin Yabancılaşması*, 3. basım, Bağlam Yayınları, İstanbul 2002.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye 'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kıratlı), 3. basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- LİNDİSFARNE, Nancy, *Elhamdülillah Laikiz: Cinsiyet. İslâm ve Türk Cumhuriyetçiliği*, (çev. Selda Somuncuoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- MACHİAVELLİ, Niccolo, *Hükümdar*, (çev. Necdet Adabağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- , *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*, (çev. Alev Tolga), Say Yayınları, İstanbul 2021.
- MARDİN, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, (ed. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder), 14. basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- , *Türkiye 'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.
- MICHELS, Robert, *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, Batoche Books, Kitchener 2001.
- MİLBRATH, Lester Walter, GOEL Madan Lal, *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?*, 2. basım, Rand McNally College Pub. Co, Chicago 1977.
- MİLL, John Stuart, *Hürriyet Üstüne*, (çev. Mehmet Osman Dostel), Liberte Yayınları, Ankara 2004.

- MONTESQUIEU, *Kanunların Ruhu Üzerine*, (çev. Berna Günen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2022.
- MUMYAKMAZ, Alper, "Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Darbe, Ordu ve Vesayet", *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 2019, s. 17-27.
- MÜLLER, Jan-Werner, *Popülizm Nedir?*, (çev. Onur Yıldız), İletişim Yayınları, İstanbul 2020.
- NEGİZ, Nilüfer, "Seçmen Davranışında Sosyo-Ekonomik Bir Faktör: Yaş", *Yerel Siyaset Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 23, 2007, s. 52-54.
- NEGİZ, Nilüfer, AKYILDIZ Fulya, "Yerel Seçimlerde Seçmenin Tercihi Üzerinde Aday İmajının Etkisi: Uşak Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: I, Sayı: 15, 2012, s. 171-199.
- NUROL, Bahadır, "Osmanlı Toplumunda Batı Karşıtlığının Yükselişi: İktisadi, Siyasi ve Sosyal Temeller", *Fiscaoeconomia*, Cilt: VII, Sayı: 2, 2023, s. 1647-1673.
- OKUTAN, Cevat, *Cumhuriyetçi Paradigma-Paradigmadik Cumhuriyet*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2006.
- OLGUN, Kenan, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 79, 2011, s. 1-36.
- ORTAYLI, İlber, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Kronik Kitap, İstanbul 2018.
- ÖNDER, Cevat, "Demokratik Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, Cilt: VIII, ss. 2102-2103.
- ÖNDERMAN, Murat, "Türkiye'de Tekilci Kültür, Hukukilik ve Armağan Ekonomisi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25, 2001, s. 157-208.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Social Change and Political Participation in Turkey*, Princeton University Press, Princeton 2016.

- , "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", *Türkiye'de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi*, TDV ve Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1990.
- ÖZDEMİR, Hikmet, "Cumhuriyetin İmkansızlaşması", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 47, 1997, s. 43-47.
- , "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (ed. Sina Akşin), Cilt: IV, Cem Yayınevi, İzmir 1995.
- ÖZİPEK, Bekir Berat, "Anglo-Sakson ve Fransız Siyasi Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi", *Modern Türkiye 'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, Cilt: IX, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 971-980.
- PANNE, Jean-Louis vd., *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repression*, (ed. Mark Kramer, çev. Mark Kramer, Jonathan Murphy), Harvard University Press, London and Cambridge 1999.
- PARLA, Taha, *Türkiye 'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- PATEMAN, Carole, *Participation and Democratic Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- PENNİNGTON, Mark, "Hayekçi Siyasal İktisat ve Müzakereci Demokrasinin Sınırları", *Liberal Düşünce*, Cilt: XII, Sayı: 45, 2007, s. 167-186.
- PETTİT, Philip, *Cumhuriyetçilik*, (çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1998.
- PLATON, *Yasalar*, (çev. Candan Şentuna, Saffet Babür), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.
- POCOCK, John Greville Agard, *The Machiavellian Movement: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton University Press, New Jersey 1975.
- RACSKO, Peter, "Blockchain and Democracy", *Society and Economy*, Cilt: XLI, Sayı: 3, 2019, s. 353-369.

- RAND, Ayn, *Bencilliğin Erdemi*, (çev. Nejdet Kandemir), Plato Film Yayınları, İstanbul 2010.
- RİCHARD, Carl J., *The Founders and the Classics: Greece, Rome, and the American Enlightenment*, Harvard University Press, Cambridge 1994.
- ROSKİN, Michael G. vd., "Political Culture", *Political Science: An Introduction*, (ed. Michael G. Roskin vd.), Prentice Hall, New Jersey 1994, s. 121-141.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Ekonomi Politik*, (çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.
- , *Toplum Sözleşmesi*, (çev. Vedat Günyol), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- SABUCEDO, Jose Manuel, ARCE Constantino, "Types of Political Participation: A Multidimensional Analysis", *European Journal of Political Research*, Sayı: 20, 1991, s. 93-102.
- SARIBAY, Ali Yaşar, *Siyasal Sosyoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- SARTORİ, Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan), Türk Demokrasi Vakfı, Ankara 1993.
- SCHMITT, Carl, *Parlamenter Demokrasinin Krizi*, (çev. A. Emre Zeybekoğlu), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2006.
- SCHUMPETER, Joseph Alois, *Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*, (çev. Hasan İlhan), Alter Yayıncılık, Ankara 2007.
- SEZGİN, Şennur, *Politika ve Ekonomi İlişkisi: Türkiye 'de Politik Konjonktürel Dalgalanmalar ve Ekonomik Oy Verme*, (Doktora Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2005.
- SKINNER, Quentin, *Machiavelli*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2017.
- SOYSAL, Murat, "7 Kasım 1982 Tarihli Anayasa Halkoylaması Üzerine Bir Değerlendirme: Plebisit mi, Referandum mu?", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXII, Sayı: 45, 2022, s. 977-1005.

- SOYSAL, Mümtaz vd., "Alkışla Cumhuriyet Olmaz!", *Cogito, Sayı: 15*, 1998, s. 185-231.
- SÖZEN, Yunus, "Siyasi Rejimler: Demokrasiler ve Diğer Sistemler", *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, (ed. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 45-74.
- SPENCER, Herbert, "The Right to Ignore the State", *The Libertarian Reader: Classic and Contemporary Writings from Lao Tzu to Milton Friedman*, (ed. David Boaz), The Free Press, New York 1998.
- SUNAR, İlkey, "Demokrat Parti ve Popülizm", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: VIII*, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, ss. 2076-2086.
- ŞAHİN, Bican, "Liberalizm", *Dünyada ve Türkiye 'de Siyasal İdeolojiler*, (ed. Bican Şahin, Ömer Çaha), Orion Kitabevi, Ankara 2013, s. 42-102.
- ŞAŞMAZ, Aysema Pelin, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti'nde Halkın Adalet Ulaşma Aracı Olarak 'Arz-ı Hal' Uygulaması", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt: VI, Sayı: 4*, 2023, s. 1243-56, doi:<https://doi.org/10.33712/mana.1384607>.
- ŞAYLAN, Gencay, "Cumhuriyet ve Demokrasi Kavramları Üzerine Düşünceler", *Amme İdaresi Dergisi, Cilt: XXXIX, Sayı: 4*, 2006, s. 1-15.
- , *Temsili Liberal Demokrasinin Önlenemez Krizi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- ŞENEL, Alâeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1995.
- ŞENER, Bülent, "Sevr Fobisi/Sendromu: Türkiye'nin Güvenlik Endişesini Anlamak Üzerine Düşünceler", *Turkish Studies, Cilt: IX, Sayı: 5*, 2014, s. 1835-1847.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN Selim, *Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Doğuşu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.

- TEMİZGÜNEY, Firdes, "1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 27, 2018, s. 181-211.
- TOCQUEVILLE, Alexis de, *Amerika'da Demokrasi*, (çev. Seçkin Sertdemir Özdemir), İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1960*, (2 cilt), Bilgi Yayınevi, Ankara 2020.
- , *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1960-1973*, (2 cilt), Bilgi Yayınevi, Ankara 2020.
- TOPÇU, Nurettin, *Ahlâk Nizâmı*, 5. basım, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008.
- TÖNNIES, Ferdinand, *Community and Civil Society*, (ed. Jose Harris, çev. Jose Harris, Margaret Hollis), Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- TUNCAY, Suavi, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.
- TUNÇAY, Mete, "Siyasal Miras", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: VII, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, ss. 1964-1966.
- , "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, (ed. Sina Akşin), Cilt: IV, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.
- , *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.
- TURAN, Erol, TEMİZEL Metehan, "Din ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Oy Verme Davranışı: Niğde Bölgesinde Bir Araştırma", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, 2015, s. 86-99.
- TÜRKEŞ, Alparslan, *Millî Doktrin: Dokuz Işık*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1975.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, "Siyasi Kültür", *Siyaset*, (ed. Mümtaz'er Türköne), Opus Yayınları, İstanbul 2010, ss. 221-252.
- ÜSTEL, Füsun, *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, 3. basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- YAYLA, Atilla, *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara 2002.

, "Liberalizm ve Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (ed. Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 59-66.

YETİM, Fahri, "Cumhuriyetçi Düşünce ve Türkiye Deneyimi", *Kuruluşundan 90.yılında Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu, Cilt: II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 1105-1122.

ZAKARİA, Fareed, "İlliberal Demokrasinin Yükselişi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (ed. Atilla Yayla), (çev. Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ankara 1999, s. 41-57.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye 'nin Tarihi*, (çev. Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

BOWMAN, Bridget, KAMİSAR Ben, "Eyes on 2024: Trump rails against 'deep state' in first '24 rally", 27.03.2023, <https://www.nbcnews.com/meet-the-press/meettheblog/eyes-2024-trump-rails-deep-state-first-24-rally-rcna76774>.

KARACAN, Ali Naci, "Hürriyet değil, faşizm gibi bir idare istiyoruz!", *İnkılâp Gazetesi*, (Teşrinievvel.1930), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/f4bb6442-60f1-4a17-afe4-e6d686546ade>.

, "Rusyada nasıl bir komünizm, İtalyada nasıl bir faşizm varsa bizde de bir Kemalizm olmalıdır", *İnkılâp Gazetesi*, (Kânunuevvel.1930), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/f4bb6442-60f1-4a17-afe4-e6d686546ade>.

KRASTEV, Ivan, "The Populist Moment", *Eurozine*, 18.09.2007, <https://www.eurozine.com/the-populist-moment/>.

QUESTIONPRO, "Örneklem Büyüklüğü Hesaplayıcısı", (erişim tarihi: 15.05.2024), <https://www.questionpro.com/sample-size-calculator/>.

PARSONS, Claudia, "Ahmadinejad rails against Zionists, U.S. bullying", 24.09.2008, <https://www.reuters.com/article/us-un-assembly-iran-ahmadinejad-international/idUSTRE48MB5Y20080924>.

RFI, "Le Pen, Wilders hope to unite Europe-wide eurosceptic alliance", 14.11.2013, <https://www.rfi.fr/en/europe/20131114-le-pen-wilders-hope-unite-europe-wide-eurosceptic-alliance>.

TBMM KÜTÜPHANE VE ARŞİV HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI, "TBMM 10.04.1972 tarihli 69. Birleşim Tutanakları", (23 Cilt), Ankara: *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 10.04.1972. <https://www.tbmm.gov.tr/Kutuphane>

TBMM KÜTÜPHANE VE ARŞİV HİZMETLERİ BAŞKANLIĞI, "1950-1999 Yılları Arasında Yapılan Genel Seçimlerin Sonuçları", 2024, https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/genel_secim.html.

T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, "Kuzey Kore Ülke Künyesi", 2023, <https://www.mfa.gov.tr/kuzey-kore-kunyesi.tr.mfa>.

T.C. RESMÎ GAZETE, Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Türk Milletine açıklaması, Sayı: 17103 (Mükerrer) 1980. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17103_1.pdf

THE ECONOMİST INTELLİGENCE UNIT, "Democracy Index 2022: Frontline democracy and the battle for Ukraine", *Politics and Global*, London: The Economist, 2023, <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/>.

THE ECONOMİST INTELLİGENCE UNIT LİMİTED, "Democracy Index 2023: Age of Conflict", *Politics and Global*, The Economist, London 2024. <https://www.eiu.com/>

YSK, "Milletvekili Sayıları", 2024, <https://acikveri.ysk.gov.tr/milletvekili-sayilari>.

, "Yüksek Seçim Kurulu Açık Veri Portalı", 2024, <https://acikveri.ysk.gov.tr/secmen-istatistik/il-ilce-secmen-sandik-sayilari>.

YSK SEÇİM ARŞİVİ, "Cumhurbaşkanı Seçimi ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları", 2023, <https://www.ysk.gov.tr/tr/14-mayis-2023-secimleri/82491>.

EKLER

Ek-A: Araştırmada Kullanılan Anket Formu

SEÇMENİN POLİTİK BİLİNCİNİN OY VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ: MUĞLA İLİ ÖRNEĞİ

VERİ TOPLAMA FORMU

BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

"Seçmenin Politik Bilincinin Oy Verme Davranışına Etkisi: Muğla İli Örneği" adlı çalışma Araştırmacı Süleyman Ulukuş tarafından gerçekleştirilecektir. Araştırma Doç. Dr. Özlem Kırılı Baydur danışmanlığında bir yüksek lisans tez çalışması amacıyla planlanmıştır. Bu araştırmaya katılmak gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmaya katılmayı kabul ettikten sonra veri toplama formunu doldurmaya başlamış olsanız bile istemediğiniz taktirde çalışmaya katılmaktan vazgeçebilirsiniz. Formu eksiksiz doldurup araştırmacıya vermiş olmanız/göndermeniz çalışmaya katılma konusunda gönüllü olduğunuz anlamına gelmektedir.

Sizden elde edilen tüm bu bilgiler bilimsel bir araştırmada kullanılacaktır. Araştırma sonuçları kimlik belirtecek herhangi bir isim ya da işaret içermeyecektir. Bu araştırmada sizinle ilgili tutulan tüm kayıtlar gizli kalacaktır.

Bu nedenle soruların tümüne doğru ve eksiksiz yanıt vermeniz büyük önem taşımaktadır. Çalışma formu 6 bölüm ve 77 sorudan oluşmaktadır. Anketi tamamlamak yaklaşık 15 dk. zamanınızı alacaktır. Çalışma ile ilgili herhangi bir sorunuz olduğunda aşağıda iletişim bilgileri yer alan sorumlu araştırmacı Süleyman Ulukuş ile çekinmeden iletişime geçebilirsiniz.

Çalışmamız için zaman ayırarak bilim dünyasına verdiğiniz katkı için teşekkürler...

Önemli Not: Bu veri toplama formu Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 12/12/2022 tarihinde onaylanmıştır.

Katılımınız için teşekkür ederiz.

1—1

Bu ankete katılmayı kabul

ediyorum.

Sorumlu Araştırmacının

Unvanı, Adı Soyadı: Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman ULUKUŞ

SORULAR	
1-Cinsiyet	1) Kadın 2) Erkek
2-Yaş	1) 18-24 2) 25-35 3) 36-45 4) 46-55 5) 56-65 6) 66-75 7) 76 ve üzeri
3-Eğitim Durumu	1) Okur-Yazar değil 2) Okur-yazar ama diploması yok 3) İlkokul 4) Ortaokul 5) Lise 6) Ön Lisans 7) Lisans 8) Yüksek Lisans 9) Doktora
4-Meslek	1) İşsiz 2) Öğrenci 3) Özel sektör işçi/memur 4) Kamu İşçi/Memur 5) Esnaf 6) Ev Hanımı 7) Emekli 8) Diğer (.....)
5-Hanenin Aylık Gelir Durumu	1) 5.000 t ve altı 2) 5.001-10.000 t 3) 10.001-15.000 t 4) 15.001-20.000 t 5) 20.001-25.000 t 6) 25.001-50.000 t 7) 50.000 t ve üzeri
6-Kendinizi siyasal pozisyon bakımından nasıl tanımlarsınız?	1) Aşırı Sol 2) Sol 3) Merkez Sol 4) Merkez Sağ 5) Sağ 6) Aşırı Sağ 7) Siyasete ilgisizim 8) Diğer (.....)
7-Kendinize yakın bulduğunuz siyasal kimlik	1) Sosyalist/Komünist 2) Feminist 3) Çevreci 4) Sosyal Demokrat 5) Atatürkçü/Kemalist 6) Liberal 7) Muhafazakâr 8) İslamcı/Dindar 9) Milliyetçi 10) Hiçbiri 11)Diğer (.....)

Ek-A (Devam): Araştırmada Kullanılan Anket Formu

8-Siyasal bilgileri elde ettiğiniz kaynaklar	1-Aile (Anne-Baba) 2-Sosyal İlişki Grupları (Arkadaş vs.) 3-Kamuoyu Önderleri (Muhtar, Dini Liderler, Gazeteci vs.) 4-Tv, Radyo, Gazete 5-Sosyal Medya 6-Siyasal Partiler 7-Yerel Medya 8-Dergi ve kitap 9- Yabancı medya/basın 10-Diğer (Açıklayınız.....)
9-Siyasal bilgiler için aktif kullanılan sosyal medya	1.Twitter 2. Youtube 3. Facebook 4. Instagram 5. Whatsapp 6. Tiktok 7.Hepsi 8.Hiçbiri
10-Sizce ideal Yurttaş kimdir?	1) Vergi verendir 2) Ulusal kimlik bilincine sahip olandır 3) Hukuka uyandır 4) Yurttaşlık erdemine sahip olandır 5) Toplumsal fayda için bireysel faydadan vazgeçebilendir 6) Hiçbiri 7) Diğer (.....)
11-En iyi yönetim sizce hangisidir?	1) Temsili Demokrasi 2) Doğrudan Demokrasi 3) Diktatörlük 4) Tek kişinin bilgece yönetimi 5) Askeri Yönetim 6) Hiçbiri 7) Diğer (.....)
12-Niçin oy kullanırsınız?	1) Vatandaşlık vazifem olduğu için 2) Zorunlu olduğu için 3) Karşı görüşün kazanmaması için 4) Savunduğum görüşün kazanması için 5) Bir oy bile önemli olduğu için 6) Hiçbiri 7) Diğer (.....)
13-Oy verirken en çok neye dikkat edersiniz?	1) Lider, parti, ideoloji 2) Vaatleri/vaatlerin inandırıcılığı 3) Kamuoyu araştırmaları 4) Partinin barajı geçip geçemeyeceği 5) Ekonomik nedenler (hayat pahalılığı, işsizlik vs.) 6) Hiçbiri 7) Diğer (.....)
14-Sizce kimler oy kullanmamalı?	1) Belli bir yaşın altındakiler ya da üstündekiler 2) Seçmenlik testini geçemeyenler 3) Yüz kızartıcı suç işleyen 4) Son iki nesli Türkiye'de doğmayanlar 5) Eğitimli olmayanlar 6) Hiçbiri 7) Diğer (.....)

Ek-A (Devam): Araştırmada Kullanılan Anket Formu					
Yurttaşlık ve Seçmenlik Bilinci	1	2	3	4	5
15-Demokrasi çoğunluğun yönetimidir.					
16-Demokrasi elitlerin/belli bir grubun yönetimidir.					
17-Cumhuriyet kurumlar ve erdemli ilkelerle yönetimdir.					
18-Cumhuriyet bilinçli ve ilkeli yurttaş demektir.					
19-Seçime katılımın yüksek olması demokrasinin güçlendirilmesinde önemlidir.					
20-Bir yurttaşın en önemli görevlerinden biri vergi vermektir.					
21-Bir yurttaşın en önemli görevlerinden biri askerlik yapmaktır.					
22-Oy vermek zorunlu bir yurttaşlık görevidir.					
23-İyi bir yurttaş devletin koyduğu anayasayı/yasaları sorgulamadan harfiyen uyar.					
24-Bu cümleyi okuduysanız lütfen 2'yi işaretleyiniz.					
25-Toplumsal fayda bireysel faydadan önemlidir, bireysel haklardan taviz verilebilir.					
26-İyi bir seçmen olabilmek için yurttaşlık eğitimi verilmelidir.					
27-İyi bir yurttaş/seçmen toplumsal ve siyasal konulara duyarlı bir insandır.					
28-Bilinçli seçmen gerçek ve yalanı ayırt edebilen, algısı yüksek insandır.					
29-Genellikle seçmenler hem yönetme hem de yönetilme hakkında gerekli bilgiye sahiplerdir.					
30-Yöneticiler çoğunlukla toplum için en iyi olanı araştırır ve yerine getirir.					
31-Vatanın bütünlüğü ve korunması için seve seve canımı veririm.					
32-İyi işleyen bir demokrasi için toplumun aşırı yoksul ve aşırı zengin olmamalıdır.					

Lütfen aşağıdaki cümleleri katılma durumunuza göre "1 ile 5 arası" puanlayınız.

1= Kesinlikle Katılmıyorum

5= Kesinlikle Katılıyorum

Oy Verme Süreci (Öncesi ve Sonrası)	1	2	3	4	5
33-Partinin liderine önem veririm.					
34-Partinin ideolojisine önem veririm.					
35-Partinin adaylarına önem veririm.					
36-Partinin vaatlerine önem veririm.					
37-Hayat pahalılığının olup olmaması oy tercihimde etkilidir.					
38-Partinin sosyal yardımları (erzak, para vs.) oy tercihimde etkileyebilir.					
39-Kararsız kaldığım durumlarda kamuoyu araştırmaları siyasal tercihimde etkiler.					
40-Parti barajı geçememesi durumunda oy tercihimde değiştiririm.					

Ek-A (Devam): Araştırmada Kullanılan Anket Formu

41-Ülkenin siyasal ve ekonomik koşulları nedeniyle oy tercihim değiştirebilirim.					
42-Oy verdiğim parti kötü yönetirse oyumu başka partiye veririm.					
43-Partilerin seçim dönemi harcamalarını takip ederim.					
44-Ülkenin, ilin-ilçenin siyasal gündemini yakından takip ederim.					
45-Seçimde Muğla'dan Milletvekili seçilenlerin çalışmalarını takip ederim.					
46-Yerel yöneticilerin faaliyetlerini takip ederim.					
47-Seçim döneminde partilerin TRT'deki seçim konuşmalarını takip ederim.					
48-Sandığa gitmeden önce hangi partiye oy vereceğim nettir.					
49-Oy kullanırken pusulamı, zarfımı dikkatli bir şekilde kontrol ederim.					
50-Bu cümleyi okuduysanız lütfen 4'ü işaretleyiniz.					
51-Oy kullanma sürecini takip eden gönüllü platformlarda çalışıyorum.					
52-Sandıklar kapandıktan sonra oy sayımını bizzat takip ederim.					
53-Takip ettiğim sandık sonucunu YSK resmî sitesinden kontrol ederim.					

Lütfen aşağıdaki cümleleri "1 ile 5 arası" puanlayınız.

1= Hiçbir Zaman

5= Her Zaman

	Evet (1)	Hayır (2)
54-Bir siyasal partiye üyeliğim vardır.		
55-Bir siyasal partiye üyeliğim yok bazen dönem dönem parti faaliyetlerine katılırım.		
56-Yakın çevremde seçim süreciyle ilgili yardım isteyen kişilere yardımcı olurum.		
57-Bu cümleyi okuduysanız lütfen Hayır'ı işaretleyiniz.		
58-Her seçimde, her koşulda vatandaşlık görevimi (oy kullanma) yerine getiririm.		
59-Oy verdiğim partiyi hiçbir koşulda değiştirmem.		
60-Genel seçimlerde iktidar partisine oy veririm.		
61-Yerel seçimde adayların kendi bölgesinden olması oy tercihim etkililer.		
62-İl düzeyindeki parti yöneticilerinin ve milletvekilinin 'Muğlalı' olması oy tercihim etkililer.		
63-Referandumlarda değişecek maddeleri dikkatlice okurum.		
64-Referandumlarda kendi tercihim yansıtacak şekilde oy veririm.		
65-Referandumlarda partinin/liderin kararına uyarak oy veririm.		
66-Seçim döneminde TRT'nin her partinin/adayın tanıtımında adil davrandığını düşünüyorum.		
67-Düzenli olarak siyasal içerikli kitap okurum.		

Ek-A (Devam): Araştırmada Kullanılan Anket Formu**68-Herkese oy kullanmadan önce siyasal bilinç testi yapılmalı.****69-Herkesin eşit oy hakkı olmalıdır.****70-Bilinçli bir seçmen olduğumu düşünüyorum.**

71-Kendinize en yakın bulduğunuz siyasi parti hangisidir? (Partiler alfabetik sıraya göre sıralanmıştır.)

1	AK Parti		6	İYİ Parti		11	ZAFER PARTİSİ	
2	CHP		7	MEMLEKET		12	KARARSIZ	
3	DEVA		8	MHP		13	CEVAP YOK	
4	GELECEK		9	SAADET		14	DİĞER (.....)	
5	HDP		10	YENİDEN REFAH				
72-TBMM'deki milletvekili sayısı kaçtır?							Bilmiyorum ()	
73-Muğla'nın milletvekili sayısı kaçtır?							Bilmiyorum ()	

**74-Bilinçli seçmen sizce hangi özelliklere sahiptir?
(Her satırda 1'er kelimeyle toplam 3 özellik yazınız.)**

"3-

**75-Sizce kimler oy kullanmalı?
(Her satırda 1'er kelimeyle toplam 3 adet yazınız.)**

1

2-

3-

76-En çok okuduğunuz gazete nedir?	77-En çok izlediğiniz Televizyon kanalı nedir?
Gazete	TV izlemem ()
okumam ()	